

KUSSEN IN DE KLAS

HET GRIEKSE, LATIJNSE EN NEOLATIJNSE ZOENGEDICHT

HANDLEIDING
TOM INGELBRECHT
2020-2021

Haar vochtige lippen raakten zijn verdroogde mond. Een geur van mirte en rozenwater blies over hem heen. Hij drong binnen in haar lippen, die zich openden als een venusschelp. Zijn tong zocht naar haar tong, zoals de goddelijke zanger ooit in de doolhof van de onderwereld naar zijn verloren geliefde had gespeurd. Hun tanden tikten tegen elkaar, terwijl zij de deken wegsloeg, over hem heen kwam zitten en haar doorschijnend gewaad opschortte, zodat het veranderde in een grot waarin zijn begeerte groeide.

Ze schoof haar armen om hem heen. Zoals de wijnstok zich om de olm slingert en de klimop zich met zijn zuigwortels om de steeneik kronkelt, zo schoof ze haar borst, haar hals, haar gezicht over hem. Ten slotte klemde ze zich vast aan zijn schouders, terwijl ze haar lippen op de zijne preste. Hun wangen gloeiden, hun adem hijgde. Zij beet en hij zuchtte, hij beet terug en zij klaagde van liefdespijn.

[...]

Opnieuw verenigden hun monden zich en vermengden hun levensadem met elkaar. Zijn hortende adem brandde van de hitte uit zijn dof bonzende hart. Een zucht zoog zijn ziel zacht mee en liet haar telkens weer bezwijken en herleven onder de luwte van deze lantebries.

Paul Claes, *De Phoenix* (2002)

NOOT VAN DE AUTEUR

Deze bundel is een begeleidende handleiding bij de cursus ‘Kussen in de klas. Het Griekse, Latijnse en Neolatijnse zoengedicht’ en wordt gepresenteerd als een *work in progress*. Tenzij anders vermeld, zijn alle vertalingen van eigen makelij en vrij voor gebruik in klas. Bij publicatie daarbuiten, of voor vragen, ervaringen, errata en addenda, heel graag een seintje aan de auteur.

Tom Ingelbrecht
Dorpsstraat 99
8200 Sint-Michiels
tomingelbrecht@gmail.com

I. ZOENEN OP Z'N GRIEKS: DE ANTHOLOGIA GRAECA

I.1. Anoniem, *Anthologia Graeca* V.305

Κούρη τίς μ' ἐφίλησεν ὑφέσπερα χεῖλεσιν ὑγροῖς.
νέκταρ ἔην τὸ φίλημα, τὸ γὰρ στόμα νέκταρος ἔπνει
καὶ μεθύω τὸ φίλημα, πολὺν τὸν ἔρωτα πεπωκώς.

*Een meisje zoende me,
's avonds, met natte lipjes.
Haar zoen was als nectar,
haar mond rook naar nectar:
haar kus maakte me dronken,
want ik dronk zoveel liefde.*

I.2. Agathias Scholastikos, *Anthologia Graeca* V.261

Εἰμί μὲν οὐ φιλόοινος· ὅταν δ' ἐθέλης με μεθύσσαι,
πρῶτα σὺ γενομένη πρόσφερε, καὶ δέχομαι.
εἰ γὰρ ἐπιψάψεις τοῖς χεῖλεσιν, οὐκέτι νήφειν
εὐμαρὲς, οὐδὲ φυγεῖν τὸν γλυκὺν οἶνοχόον·
πορθμεύει γὰρ ἔμοιγε κύλιξ παρὰ σοῦ τὸ φίλημα,
καί μοι ἀπαγγέλλει τὴν χάριν ἣν ἔλαβεν.

5

*Wijnliefhebber ben ik niet,
maar wil je me dronken?
Nip jij dan eerst van de beker,
geef hem door, ik neem hem aan.
Want als jij ze streelt met je lipjes,
dan valt het niet licht
langer nuchter te blijven,
of de zoete dronk te ontvluchten:
want de beker brengt het zoentje
van jou over naar mij
en komt mij vertellen
over het genot dat hij voelde.*

I.3. Leontios, *Anthologia Graeca* V.295

Ψαῦε μελισταγέων στομάτων, δέπας· εὗρες, ἄμελγε·
οὐ φθονέω, τὴν σὴν δ' ἤθελον αἶσαν ἔχειν.

*Beker, beroer maar dat mondje
en vlucht van die beeldschone lipjes:
ik kan niet jaloers op je zijn,
maar wat wou ik zijn zoals jij.*

I.4. Meleagros, *Anthologia Graeca* V.171

Τὸ σκύφος ἀδὺ γέγηθε· λέγει δ' ὅτι τὰς φιλέρωτος
Ζηνοφίλας ψαύει τοῦ λαλιοῦ στόματος.
ὄλβιον εἶθ' ὑπ' ἐμοῖς νῦν χεῖλεσι χεῖλεα θεῖσα
ἀπνευστὶ ψυχὰν τὰν ἐν ἐμοὶ προπίοι.

*De drinkbeker voelt zich verrukt;
ja, eventjes mag hij, zo zegt hij,
het babbelmondje beroeren
van de wellustige Zenophila.
Gezegende beker! Drukte ze maar
op mijn lippen haar lipjes
en dronk ze zo mijn ziel
in één teug naar binnen.*

I.5. 'Plato', *Anthologia Graeca* V.78

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χεῖλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὥς διαβησομένη.

*Toen ik met Agathon zoende,
hield ik mijn ziel op mijn lippen,
want die was tot daar al gefladderd
om verder naar buiten te glippen.*

I.6. Roufinos, *Anthologia Graeca* V.14

Εὐρώπης τὸ φίλαμα, καὶ ἦν ἄχρι χεῖλεος ἔλθη,
ἡδύ γε, κὰν ψάυσῃ μούνον ἄχρι στόματος·
ψάυει δ' οὐκ ἄκροις τοῖς χεῖλεσιν, ἀλλ' ἐρίσασα
τὸ στόμα τὴν ψυχὴν ἐξ ὀνύχων ἀνάγει.

*Europa's zoen is verrukkelijk:
al strijkt ze langs je lippen
en streelt ze slechts je mond,
toch nipt ze niet louter
met de top van haar lippen.
Neen, ze drukt ze vast
en zuigt zelfs de ziel
uit de top van je vingers.*

I.7. Meleagros, *Anthologia Graeca* V.96

Ἴξὸν ἔχεις τὸ φίλημα, τὰ δ' ὄμματα, Τιμάριον, πῦρ·
ἦν ἐσίδης, καίεις· ἦν δὲ θίγης, δέδεκας.

*Als vogellijm zijn je zoenen,
Timarion, je ogen als vuur,
en als je me aankijkt
verschroei je me,
als je me aanraakt,
snoer je me vast.*

II. ZOENEN OP Z'N ROMEINS: CATULLUS EN CO.

II.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS (CA. 82-52 v.C.)

Gaius Valerius Catullus (ca. 82-52 v.C.) werd geboren in een welstellende familie uit het Noord-Italiaanse Verona. Na een gedegen opvoeding trok hij naar Rome, waar hij dankzij de connecties en het vermogen van zijn vader in plaats van te studeren genoot van een liederlijk leven te midden van de jetset van zijn tijd. Hij sloot zich aan bij de *poetae novi*, een opkomende groep jonge dichters die geïnspireerd waren door de alexandrijnse dichtkunst van de Grieken. In Rome zou Catullus ook verliefd zijn geworden op een vrouw die hij in zijn liefdesgedichten aanspreekt als Lesbia, wellicht een schuilnaam voor Clodia, de ultieme *femme fatale* van het Rome in die dagen. Veel valt er niet met zekerheid te vertellen over Catullus' leven en dat geldt evenzeer voor zijn dood: wellicht is hij overleden op niet meer dan dertigjarige leeftijd.

Catullus' oeuvre staat bekend als de *Carmina Catulli* en bestaat uit 116 gedichten, goed voor ongeveer 2300 verzen. De eerste zestig gedichten zijn geschreven in uiteenlopende metra (zoals hendecasyllaben en lyrische verzen), daarna volgen een achttal langere gedichten van elegische inslag, de laatste afdeling wordt ingenomen door kortere epigrammen. Catullus' poëzie lijkt zo uit het leven gegrepen en is bezielde met een even hartstochtelijke liefde als bijtende haat, met venijnige spot en hartverscheurend verdriet. De gedichten suggereren soms stilistische nonchalance, maar zijn volmaakt geciseleerd en beladen met geraffineerde humor en literaire eruditie. Catullus' turbulente affaire met Lesbia maakte haar tot de eerste muze en hem tot de eerste grootmeester van de westerse liefdeslyriek. Hij overleefde de middeleeuwen dankzij één manuscript en zou eindeloos worden geïmiteerd, in het Latijn en in de volkstalen.

LITERATUUR:

DE JONG 2018; ELLIS 1876; GAISSER 2009; GARRISON 2004; GODWIN 1999; GREEN 2005; LEE 2008; SYNDIKUS 1984; WONG 2017.

II.1.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA V

II.1.1.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA V: TEKST

Vivamus mea Lesbia, atque amemus,
 rumoresque senum severiorum
 omnes unius aestimemus assis!
 soles occidere et redire possunt;
 nobis, cum semel occidit brevis lux, 5
 nox est perpetua una dormienda.
 da mi basia mille, deinde centum,
 dein mille altera, dein secunda centum,
 deinde usque altera mille, deinde centum;
 dein, cum milia multa fecerimus, 10
 conturbabimus illa, ne sciamus,
 aut ne quis malus invidere possit
 cum tantum sciat esse basiorum.

rumor -oris, m: geroddel, gerucht
 severus -a-um: streng, ernstig
 aestimare -o: achten, beschouwen als
 assis -is, v: as

semel (adv.): eenmaal, één maal
 basium -i, o: kus
 conturbare -o: in wanorde brengen
 invidere -eo: jaloers -, afgunstig zijn

II.1.1.2. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA V: VERTALING

Laat ons, Lesbia, leven van liefde
 en lachen om de lasterpraat
 van al die kankerende knarren.
 De zon gaat onder en verrijst,
 maar als voor ons het licht eens dooft, 5
 dan slaap je slechts één lange nacht.
 Geef mij dus duizend zoenen, schat,
 en geef er nog eens honderd bij
 en weeral duizend zoenen dan
 en nog eens honderd zoenen bij
 en zonder stoppen duizend weer
 en daarbij honderd zoenen meer.
 Eens met miljoenen zoenen klaar, 10
 dan halen wij die door elkaar
 zo weten we niet meer hoeveel
 en kijkt geen snoodaard nog jaloers
 als hij misschien te weten kwam
 dat het om zoveel zoenen ging.

II.1.1.3. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA V: BESPREKING

METRUM: hendecasyllaben.

PARAFRASE: een van de beroemdste Lesbia-gedichten, opgebouwd in drie eenheden van drie verzen ('laat ons leven en liefhebben en niets geven om zure opmerkingen, het leven is kort en de dood eeuwig, dus geef me nu oneindig veel zoenen') en een afsluitende eenheid van vier verzen ('we zaaien dan verwarring om het aantal zoenen, opdat geen jaloezie of tovenarij ze nog kan treffen').

BESPREKING: Volgens Catullus' 'biografen' is dit een van de eerste gedichten tot Lesbia, misschien zelfs het eerste. Martialis alludeert er op in VI.34.7,8; XII.59.3.

1. **vivamus ... atque amemus:** de aansporende conjunctieven omspannen en domineren dus dit vers dat verder gekenmerkt wordt door overwegend zachte (m-)klanken en een heldere *a*, *e* en *i*. Evengoed stond er *dum vivimus, amemus*, maar de emphatische plaatsing van *vivamus* maakt het voor de hand liggend dat *vivere* hier pregnant betekent 'genieten van het leven', 'ten volle leven'. Leven en liefde worden dus innig met elkaar verbonden, meer nog: leven is liefhebben en liefhebben de essentie van het leven.

Zie ook het fr. van Varro's *De victi*, ap. Non. 156 *properate vivere pueras, quas sinit aetatula ludere esse amare et Veneris tenere bigas*. Martialis I.16.11, 12, *Non est, crede mihi, sapientis dicere Vivam. Sera nimis vita est crastina, vive hodie*. Petronius 44 *Illud erat vivere*. Zo ook ζῆθι in *Anthologia Palatina* X.43.2.

mea Lesbia: ook in VII.2 wordt Lesbia aangesproken bij het begin van het gedicht.

2. **rumores:** 'schandalen'. Livius XXII.39 *adversus famam rumoresque hominum si satis firmus steteris*.

senum severiorum: 'al te strenge oude knarren'. De dichter lanceert meteen een samenzweerderig verzet tegen deze zure figuren van de vorige generatie. Wellicht moeten we de oude heren, die wel typetjes lijken uit de Romeinse komedie, weer voor ogen houden bij het *ne quis malus invidere* van vs. 12. Met *rumoresque senum severiorum / omnes aestimemus assis* is de *s*-klank in deze verzen heel nadrukkelijk aanwezig, de *r*-klank voegt een ruwe toon toe.

3. **omnes unius:** veelzeggende antithese en oxymoron, die het anders gewone *assis* *aestimare* nadruk geeft. Zie ook XLII.13. De *-i-* van *unius*, meestal lang, is hier uitzonderlijk kort.

aestimemus ... assis: aansporende conj. met een genitief van waarde of prijs. De uitdrukking komt uit de boekhouderswereld die ook wordt aangeraakt in de vss. 10-11 (*conturbabimus*). De *assis* of '*as*' is een munt met een verwaarloosbare waarde. De uitdrukking evoceert uiterste minachting, het voortdurende gebruik

van de eerste persoon meervoud (*vivamus, aestimemus, fecerimus, conturbabimus, sciamus*) suggereert de liefdevolle nabijheid van Catullus en Lesbia).

4. **soles occidere ... dormienda**: het 'yolo'-thema dat in deze verzen wordt aangesneden komt al voor bij de Griekse lyrici (vb. Mimnermos) en was natuurlijk reeds in de oudheid een 'klassieker'.

occidere ... / occidit: de herhaling in polyptoton onderlijnt de tegenstelling tussen de eeuwige natuurlijke cyclus van de zon en het efemere bestaan van de mens. De oppositie wordt onderlijnd door de verre afstand tussen de eeuwige *soles* en het tijdelijke menselijke *lux*.

5. **nobis**: asyndetische vooropplaatsing die de hierboven aangehaalde oppositie heel emfatisch inleidt en de focus verlegt van de natuur naar de mens. De datief is een handelend persoon bij het passieve *dormienda*, maar leunt uiteraard van nature dicht aan bij de datief van voor- of nadeel.

brevis lux: 'ons korte levenslicht'. Het *lux* staat hier in oppositie tot het daarop volgende woord *nox*. Het monosyllabische verseinde (~*tacet nox* in VII.7) is erg ongewoon en legt nadruk op de korthed van het menselijke levenslicht.

6. **nox est ...**: het krachtige monosyllabische *nox* brengt het voorafgaande *lux* als het ware in balans.

perpetua una: opnieuw een opvallende juxtapositie, nog dichter gebracht door de elisie. Het chiasme *brevis lux, / nox ... perpetua* zet de opposities extra in de verf en zet *brevis* scherp tegenover *perpetua una*.

dormienda: deze perifrastische formulering met gerundivum drukt een onvermijdelijke noodzakelijkheid uit. Zie voor de gedachte ook Kallimachos, *Ep.* XVII.3.4 en *Anthologia Palatina* XII.50.7, 8. De metaforen van de nacht en het slapen voor de dood zijn oud en komen al voor bij Homeros.

De hele passage lijkt schatplichtig te zijn aan Moschos van Smyrna (fl. ca. 100 v.C.) III (*Epitaphios voor Bion*), vss. 99 e.v.:

αἰαὶ ταὶ μαλάχαι μέν, ἐπ'ὰν κατὰ κᾶπον ὄλωνται,
 ἡδὲ τὰ χλωρὰ σέλινά τό τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον, 100
 ὅσπερ ὅν αὖ ζῶοντι καὶ εἰς ἔτος ἄλλο φύοντι:
 ἄμμες δ' οἱ μεγάλοι καὶ καρτεροί, οἱ σοφοὶ ἄνδρες,
 ὅπποτε πρῶτα θάνωμες, ἀνάκοοι ἐν χθονὶ κοίλα
 εὖδομες εὖ μάλα μακρὸν ἀτέρμονα νήγρετον ὕπνον.

*Aiai, wanneer dan de malve verkwijnt in de tuin
 en de bleekgroene peterselie en de krullende anijs, 100
 dan leven ze later terug op en bloeien jaar na jaar weer,
 maar wij, grootste en krachtige en verstandige mannen,
 wanneer wij eens sterven, dan slapen we diep, verdoofd in
 de holle grond, een lange en eindeloze slaap zonder waken.*

7. da ... basia: Ovidius gebruikt *dare oscula* voor gekust worden: *Heroides* XIII.120 *multa tamen rapies oscula, multa dabis* en VII.1 e.v.; XLCVIII.2; XCIX.1 geven misschien wat kleur aan deze interpretatie. Maar zie Martialis XII.59.1-3:

*Tantum dat tibi Roma basiorum
Post annos modo quindecim reverso
Quantum Lesbia non dedit Catullo*

Martialis nam *da mi basia* dus zeker als *basia me* (~VIII.8 *Quem basiabis?*) en dit is ook de gewoonlijke betekenis van *dare oscula* (~Tibullus I.1.62, 8.37; Propertius I.16.42; IV.12.77).

mille, deinde centum / dein mille ..., dein ... centum, / dein ... mille, deinde centum: de dichte opeenvolging van herhaalde woorden zijn typisch voor Catullus' stijl. De speelse herhalingen imiteren als het ware de inhoud, de opeenstapeling van woorden weerspiegelt de opeenstapeling van zoenen. Misschien is het de bedoeling van de dichter dat we nauwkeurig gaan meetellen (sommigen suggereerden dat we ons Catullus moeten voorstellen achter een telraam!), om het aantal van 3300 te bekomen, dat dan vervolgens voor onze ogen dooreengehaspeld zal worden.

8. dein .../ deinde ... dein: anafoor.

mille altera ... / altera mille: chiasme, 'een tweede set van duizend'.

9. usque altera: 'geef verder ook een tweede duizend daarna', verwijzend naar het eerste *altera*.

10. dein: deze laatste passage van het gedicht begint ook met het dominante woord uit de vorige sectie. Catullus wil een ononderbroken ketting van kussen en geluk.

milia multa: ~LXI.203 *multa milia ludi* (cf. infra bij VII.3-4) en LXVI.78 *una milia multa bibi*. Ovidius gebruikt dezelfde uitdrukking in *Amores* I.8.58 *amatoris milia multa leges*.

fecerimus: 'als we dat aantal hebben bereikt' ~Juvenalis XIV.326 *fac tertia quadraginta*. Dit is het eerste verschijnen van een ind.fut.ex. met een lange -ī in poëzie. Het *fecerimus* ('we zullen hebben bekomen') kan opnieuw als een term uit de boekhouderswereld worden gezien.

11. conturbabimus: 'we zullen de optelsom in verwarring brengen'. Ook *conturbare* is een term uit het boekhoudersjargon en betekent naast 'de (be)rekeningen in verwarring brengen' ook 'failliet gaan, in gebreke blijven' (bij Cicero zelfs enkel in deze betekenis) of zelfs 'frauduleus bankroet gaan met verdoezeling van de cijfers'.

ne sciamus: de doelzin introduceert de notie van bijgeloof: de optelsom wordt door elkaar gegooid om exacte kennis ervan te voorkomen, alsof Catullus redeneert: wat we zelf niet weten kan ook niet tegen ons worden gebruikt.

12. aut ne quis malus: een tweede doel is ‘dat ook iemand met slechte bedoelingen het niet exact zou weten’. Zie ook VII.12: ... *mala fascinare lingua*.

invidere: de onzekerheid omtrent het totale aantal zoenen belet buitenstaanders enerzijds om er jaloers op te zijn, maar het woord suggereert anderzijds opnieuw een notie van bijgeloof. In etymologische zin betekent *in-videre* immers ‘met een boos oog kijken naar’, ‘een boos oog werpen op’. Net als de kennis van een geheime naam of heimelijk bezit tegen iemand kon worden gebruikt, zo beschouwt Catullus het ook gevaarlijk om het totale aantal zoenen accuraat te tellen: om uit de greep te blijven van afgunstige en kwade ogen (zoals die van de *senes severiores* uit vs. 2), of van ‘het kwade oog’ is het beter wanneer getallen niet volledig zeker zijn.

De zestiende-eeuwse Franse humanist Muretus (cf. infra) vertelt dat de Italiaanse landbevolking in zijn tijd bijgelovige reserves had tegenover het nauwkeurig tellen van het fruit aan hun jonge bomen.

13. sciat: of *sciet* volgens sommigen. De conjunctief is ofwel een *attractio* na een *cum temporale*, ofwel een conjunctief na *cum historicum* (wanneer en omdat hij weet dat het er zoveel waren).

basiorum: het hoeft niet te verwonderen dat het slotwoord van dit gedicht ‘zoenen’ is. Teruggekoppeld aan het openingswoord *vivamus* lijkt de boodschap: zoenen is liefhebben en liefhebben is leven.

II.1.2. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA VII

II.1.2.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA VII: TEKST

Quaeris, quot mihi basiationes
 tuae, Lesbia, sint satis superque.
 quam magnus numerus Libyssae harenae
 lasarpiciferis iacet Cyrenis
 oraclum Iovis inter aestuosi 5
 et Batti veteris sacrum sepulcrum,
 aut quam sidera multa, cum tacet nox,
 furtivos hominum vident amores;
 tam te basia multa basiare
 vesano satis et super Catullo est, 10
 quae nec pernumerare curiosi
 possint nec mala fascinare lingua.

basiatio –onis, v: *kuspartijtjes*
 satis superque: *meer dan genoeg*
 Libyssus –a-um: *Libisch*
 harena –ae, v: *zand(korrel)*
 lasarpicifer –era-erum: *gentiaanvoortbrengend*
 Cyrenae –arum: *Cyrene*
 aestuosus –a-um: *kolkend, geil*

Battus: *stichter van Cyrene*
 furtivus –a-um: *vluchtig, heimelijk*
 basia basiare: *kussen*
 vesanus –a-um: *onverzadigbaar, dolverliefd*
 pernumerare –o: *(precies) (op)tellen*
 fascinare –o: *betoveren, beheksen*

II.1.2.2. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA VII: VERTALING

Lesbia, je wil graag weten
 hoeveel zoentjes voldoende
 overvloedig voor me zijn.
 Zoveel zoentjes als er zand
 bij het gentiaanrijke Cyrene
 in Libië ligt tussen het orakel
 van Zeus-Ammon en het graf 5
 van koning Battus van weleer
 zoveel als in een stille nacht
 sterren kijken naar de steelse
 avontuurtjes van de mensen:
 als jij zóveel zoentjes zoent
 is dat voldoende overvloedig
 voor jouw liefdesdolle Catullus. 10
 Geen curieuzeneus kan ze tellen
 geen boze tong ze nog betoveren.

II.1.2.3. GAIUS VALERIUS CATULLUS: *CARMINA VII*: BESPREKING

METRUM: hendecasyllaben.

PARAFRASE: het tellen van de kussen in *Carmen V* leidde als het ware tot Lesbia's vraag: 'hoeveel kussen verlang je zo precies?' (vss. 1-2). Catullus' antwoord is: 'oneindig', gepresenteerd evenwel met twee traditionele beelden van oneindige aantallen: één (het zand van de woestijn, vss. 3-6) heet en exotisch, één (de sterren aan de hemel, vss. 7-8) sereen en koud. Dit is een intellectueel en licht sentimenteel gedicht vol elegante en gesofisticeerde hofmakerij.

BESPREKING:

1. **quaeris quot:** alliteratie. Catullus opent het gedicht speels en creatief met een veronderstelde vraag van Lesbia, die zij lijkt te hebben gesteld na de aansporingen tot oneindig zoenen in V.

basiationes: geleerde veellettergrepige woorden op *-atio* dragen Catullus' voorkeur weg. Het woord lijkt een pompeuze nieuwvorming van Catullus en geeft de vraag een ironisch, bijna humoristisch toontje: 'kusseltjes', 'zoenerijtjes' of zelfs 'kussificatie'. De combinatie *mihi ... / tuae* (intiem gedrapeerd rond *basiationes*) wordt in vss. 9-10 heropgenomen in *te ... / Catullo*. In XLVIII heeft Catullus *osculationis*.

2. **tuae:** al is de voorwerpsgeen. ('aan jou') technisch niet uitgesloten, toch moeten we het bezittelijk voornaamwoord wellicht gewoon lezen met de waarde van *tui* als onderwerpsgeen. (kussen 'vanwege jou'). Dat blijkt alvast ook uit V.7 *da mi basia mille* en uit VII.9 *tam te basia basiare* (maar zie de commentaar daar). De commentator Ellis vond VII echter een tegenhanger van V en stelde dat 'The difference lies in the fact that in V the *basia* are given *by* Lesbia, in VII *to* her.' Het antwoord van zijn collega Havelock was 'It does not seem to have occurred to the commentator that when lovers kiss, distinction between subject and object may become a little difficult to draw.'

sint satis superque: alliteratie. 'Genoeg en zelfs over (om te sparen)'. De uitdrukking is een gemeenplaats (~Cicero, *Am.* 45: *satis superque esse sibi suarum cuique rerum*; Horatius, *Epoden* I.31 *satis superque me benignitas tua ditavit*; XVII.19: *dedi satis superque poenarum tibi*) maar is wellicht spreektaalig en komt in poëzie met enige verhevenheid slechts één keer voor: Vergilius, *Aeneis* II.642; *satis una superque vidimus excidia*.

sint: indirecte vraag, gelijktijdig met het heden van *quaeris*.

3-4. **harenae ... sidera:** deze illustraties van ontelbaarheid worden ook gebruikt in LXI.199-201 (cf. *supra* bij V.10):

ille pulveris Africi
siderumque micantium
subducat numerum prius,
qui vestri numerare volt
multa milia ludi.

Het cliché van de ontelbaarheid van sterren en zandkorrels komt al voor in de Bijbel (*Genesis* XXII.17: ‘daarom zal Ik u overvloedig zegenen en uw nakomelingen even talrijk maken als de sterren aan de hemel en de zandkorrels aan het strand van de zee’); in de *Ilias* (IX.385) laat Homeros zijn Achilles spreken van ‘geschenken zo talrijk als zandkorrels’ (zo ook in *Ilias* II.800). Ook in latere literatuur komen de beelden regelmatig terug (Pindaros, Kallimachos) en in Plato, *Euthydemos* 294b opnieuw als combinatie.

Het zand van de Libische woestijn zet de vergelijkingen van Catullus’ gedicht hier op gang. De dichter blaast de twee gemeenplaatsen nieuw leven in op zijn eigen karakteristieke manier. Bij het eerste brengt hij die nieuwe gift van alexandrijnse *doctrina* binnen in de Latijnse poëzie: het romantiserende gebruik van een eigennaam, waardoor hij de associaties met een ver land, een kostbaar kruid, een mysterieus woestijnschrijn en de legendarische stichter van die historische stad die zijn eigen poëtische meester had voortgebracht. Bij het tweede giet hij het in een bijzondere vorm om een sfeer in het gedicht te evoceren: de talloze sterren zijn getuigen van zijn liefde. Het beeld van de Libische woestijn, die Catullus zelf nooit heeft gezien, voelt ook als een vlucht uit de dagdagelijkse Romeinse context, een vorm van escapisme naar symbolen van een verre exotische wereld en de Griekse literaire cultuur.

3. quam magnus: krijgt een echo in quam ... multa in vs. 7.

numerus Libyssae harenae: de combinatie van *numerus* met de partitieve genitief van *harenae* is bijzonder, omdat *harena* meestal niet als een substantief van hoeveelheid wordt gebruikt. Catullus permitteert zich ook elders dergelijke ongewone combinaties.

Libyssae: volgens sommigen het vrouwelijk van *Libys*, niet van *Libyssus* (zoals nochtans L&S). Het adjectief komt voor in dezelfde context in *A.P.* XII.145.3: κατὰ Λιβύσσης ψάμμου ἀριθμητὴν ἀρτιάσαι ψέκαδα.

4. lasarpiciferis Cyrenis: locativus.

lasarpiciferis: ‘rijk aan asaf(o)etida/silphium’ – maar de identificatie met *lasarpicium* of *silphium* (vanuit het Griekse σίλφιον) (Plinius, *N.H.* XIX.38-45), wellicht een variant van *asafoetida* en bij ons bekend als ‘gentiaan’, is nog steeds onzeker. Misschien heeft Catullus met *lasarpicifer* het Griekse woord σιλφιοφόρος (~Strabo II.5.37, voor Cyrene) willen vertalen. Aan het sap van de plant werd de naam *laser* gegeven – wellicht een volksmisvoering, want *laserpicium* is op zichzelf *lac serpicium*, serpe-sap, *serpe* (of *sirpe*) zijnde een Latijnse naam voor een

plant, wellicht een vroege ontlening van σίλφιον (Plautus, *Rud.* 630 *sirpe et laserpicium*, toont het oorspronkelijke gebruik). Hoe het ook zij, met dit groteske, lange en geleerde woord *lasarpicifer* wil Catullus een ironische toon geven aan de literaire associaties die waren verbonden met Cyrene, de geboortestad van de grote alexandrijnse dichter Kallimachos (cf. *infra*).

Silphium, een plant die groeide enkel aan de rand van de woestijn in het binnenland van de Cyrenaïca, waar de combinatie van regenval en mineraalrijke bodem de uitgelezen voorwaarden vormden voor de groei van de plant. Het sap van de stengel werd gebruikt om spijzen te kruiden bij het koken en om schapen vet te maken.

Medisch was het verder een *panacea* (*magnificum in usu medicamentisque*) dat hielp bij misselijkheid, koorts, epilepsie en zelfs bij likdoorns en kaalheid (daarom ook dat de notoir kale Julius Caesar er 1500 pond van in huis haalde bij het begin van zijn dictatorschap). Daarnaast gold het ook als een *afrodisiacum*, maar dit is wellicht geen *point* in het gedicht. *Silphium* was verder een vaak gebruikt *anticonceptivum* dat de vrouw door de menstruatie op te wekken tijdelijk onvruchtbaar maakte. Was een vrouw toch zwanger, dan kon het worden gebruikt om een abortus te verwekken. Het zaad van de plant had de vorm van een hart en dit zou aan de basis liggen van de moderne iconografie van de hartvorm.

In Catullus' tijd werd *silphium* in ieder geval gezien als een stabiel luxe exportproduct van de Cyrenaïca, dat zodanig typerend en winstgevend was dat het als een embleem verscheen op de munten uit de streek. Het werd in Rome geïmporteerd door de staat en bij het uitbreken van de burgeroorlog vond Caesar er 750 kilogram van in de schatkist. Tegen Plinius' tijd was de plant in Cyrene echter uitgestorven en werd een variant van inferieure kwaliteit uit het Oosten aangevoerd. Het laatste stekje van de oorspronkelijke plant werd ooit aangeboden aan keizer Nero, maar die was niet goed ingelicht over de plant en zou het volgens Plinius Maior ter plekke hebben opgegeten. <http://all-that-is-interesting.com/ancient-roman-contraception>

Cyrenis: het meervoud duidt op het gebied, de *Cyrenaïca*. Catullus leest kennelijk *Cyrenis* met een korte -y-, terwijl die meestal lang wordt gemeten.

5. oraclum Iovis: op de zuidelijke tip van de grens tussen Egypte en de *Cyrenaïca* was inderdaad een orakel gevestigd voor Zeus Ammon (en zelfs een god zou zweten in de woestijn) in de Siwa-oase. Volgens anderen (reeds Pindaros, *Pythische Oden* V.125) lag er echter ook zo'n orakel in het centrum van Cyrene zelf.

aestuosi: *aestuosus* ('heet', maar ook 'onstuimig') kan hier opgevat worden als 'warm' (door de hitte van de woestijn) en zo 'zwetend' – maar kan ook betekenen 'geil'. Misschien laat de vertaling 'heet' hier even suggestief als in het Latijn in het midden wat wordt bedoeld.

6. Batti veteris sacrum sepulcrum: Cyrene werd volgens een legende gesticht door de Griek Battos uit Thera (~Herodotos IV.150-155), waar hij na zijn dood werd vereerd als een *heros*. Zijn graf stond in het midden van de stad, vlak bij het punt waar een weg die Battos had laten aanleggen en die leidde naar de tempel van Apollo, uitkwam op de agora. De alexandrijnse dichter Kallimachos was inwoner van Cyrene en claimde persoonlijke afkomst van Battos. Catullus betoont hem hier een geleerde hommage en geeft hem elders ook het patroniem *Battiades* (in LV.16 en CXVI.2). Nog een detail: tussen het graf van Battos en het orakel van Zeus-Ammon in Egypte lagen meer dan 450km (en dus héél wat zandkorrels).

7. quam ... multa: een heropname van *quam magnus numerus* in vs. 3, afgerond met het *tam multa* van vs. 9.

sidera multa: het beeld van de ontelbaarheid van de sterren aan de hemel gaat literair terug op een fragment van Mimnermus (in proza verder Plato, *Euthyd.* 294 b). Misschien alludeert Catullus evenwel op Kallimachos (van ... Cyrene) die ook dit beeld van ontelbaarheid gebruikte (*Hymnen* IV.175 e.v.).

cum tacet nox: een vreemd aandoend monosyllabisch verseinde ~V.5 *occidit brevis lux*. Misschien doet *nox* ook denken aan *nox est perpetua una dormienda* van V.6, al is de nacht in VII geen beeld van de dood.

8. furtivos amores: avontuurtjes, *liaisons*, woorden die uitermate goed gepast zijn voor de stiekeme affaire van Catullus en Lesbia. Ook de stille medeplichtigheid van de natuur aan de menselijke liefde, is een beeld uit de hellenistische dichtkunst ~A.G. V.191 e.v. (Meleagros), A.G. V.123.3 e.v. (Philodemos).

9. basia ... basiare: polyptoton. Als het *tuae* van vs. 2 betekent 'aan jou', dan moet het *basiare* hier met twee accusatieven zijn geconstrueerd: een inwendig voorwerp *basia* en een lijdend voorwerp *te*. De enige parallel hiervoor in het Latijn is Cato, *De agricultura* 134.2: *te ... bonas preces precor*, maar Moschos gebruikt φιλεῖν op dezelfde manier in III.69-70: τὸ φίλημα τὸ / πρῶαν τὸν Ἄδωνιν ἀποθνῄσκοντα φίλησεν.

Als *tuae* uit vs. 2 echter – zoals meestal – geduid wordt als 'van jou', dan moet *te* hier worden opgevat als onderwerp en de hele zin als een onderwerp van *satis est*, een beetje vreemd, maar dit is natuurlijk gewoon de meest verkieslijke optie: 'dat jij *tam multa* kussen geeft, is genoeg ...'

10. satis et super: herneemt *satis superque* van vs. 2.

vesano: 'zot door liefde'. Het woord is kleurrijk en plaatst de dichter buiten de parameters van normale menselijke ervaring: *v(a)e-sanus*, met *vae-* dat 'uit' betekent en daarom als een negatief prefix kan worden gebruikt ~*ve-cors* 'onzinnig'. Bij Vergilius slaat het woord *vesanus* meestal op een waanzinnige honger (~*Aeneis* X.724) en zo vond het ook makkelijk aansluiting bij het genre van de liefdespoëzie als aanduiding van uitzinnig liefdesverlangen (~Catullus C.7 en Propertius II.15.29).

Catullo: dat. van voordeel – opvallend: ‘voor Catullus’, niet *mihi*. Op deze manier wordt enige analytische distantie gecreëerd, een speelsheid die de vermoedelijke ironische connotaties nog wat versterkt.

11. quae ... possint: conj. praes. in relatief-zin t.a.v. gevolg of doel? – is het de bedoeling of een meegenomen neveneffect?

per-numerare: ‘volledig, tot op het einde tellen’, een woord dat ook het einde van V terug in gedachten brengt.

curiosi: we moeten denken aan de roddelende *senes severiores* van V.2.

12. mala lingua: door het metrum geen abl. maar een tweede onderwerp van *possint*! Het gaat om een tong die vloeken of betoveringen uitspreekt, zoals in Vergilius, *Eclogae* VII.28: *ne vati noceat mala lingua futuro*. Hier wordt dus opnieuw dezelfde gedachte geëvoceerd als in V.12 *aut ne quis malus invidere possit*: een onvatbaar hoog aantal zoenen beschermt de geliefden tegen *invidia* en eventuele tovenarij of vervloekingen.

fascinare: ‘betoveren’. De oorsprong van het woord is onduidelijk, al lijkt het verwant te zijn met het Griekse βασκαίνειν (‘betoveren, beheksen’). Het heeft dan misschien dezelfde wortel als *fa-ri*, φάσκειν, βάζειν en βάσκειν (‘zeggen’) en de eerste betekenis van *fascinare* moet dan, gezien deze etymologie, dus refereren aan de betovering door een vloek die wordt uitgesproken door een kwade tong (*mala ... lingua*).

Anderzijds kan *fascinare* slaan het gebruik van een *fascinus* of (meestal) *fascinum*: dit was een magische amulet in de vorm van een penis (of een dildo, zoals in Petronius 138.1), die als verpersoonlijking van de goddelijke fallus of de god Fascinus, werd gebruikt het ‘kwade oog’ (ὀφθαλμὸς βάσκανος) af te weren en zo *invidia* (het ‘aan-kijken’) tegen te gaan (Plinius noemt het *fascinum* dan ook een *medicus invidiae*, een ‘geneesmiddel tegen het kwade oog’). Het geloof dat sommige mensen over de macht beschikken om iemand kwaad te doen louter door hem aan te kijken met ‘het kwade oog’, was wijdverspreid in de oudheid (~Vergilius, *Eclogae* III.103 *nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos*). Daarom werden verschillende amuletten gebruikt om deze kwade invloed af te wenden en de meest frequent vorm was die van de fallus: de *fascinus*, die rond de nek van kindjes werd gehangen, in tuinen werd neergezet en op de haard prijkte om ‘invidia’ af te weren. Volgens Plinius Maior (XXVIII.7) vereerden de Vestaalse Maagden de *fascinus populi Romani*, een van de symbolen van de veiligheid van de staat en wellicht een teken van mannelijke generatieve krachten. Augustinus vertelt dan weer dat volgens Varro een fallisch symbool werd megedragen bij het jaarlijkse festival voor Vader Liber (geïdentificeerd met Bacchus), om zo de velden te beschermen tegen *fascinatio*. Ook werd de beeltenis van Fascinus (of een fallus?) geplaatst onder de wagen van hen die in een triomftocht reden om ‘fascinatie’ af te weren. De overwinning van de fallus over het boze oog werd soms uitgebeeld door een fallus die ejaculeert in de richting van een oog.

Een andere manier van de Romeinen om het kwade oog af te weren was spuwen in de vouwen van de eigen kledij. Ook vandaag de dag wordt in vele culturen nog geloofd in het 'boze oog'. In het huidige Griekenland noemt men dit το μάτι, veroorzaakt door een compliment of jaloezie, en de oorzaak van veel ellende. Om dit boze oog af te weren dragen mensen er amuletten in de vorm van een oog. Om de vloek van het boze oog op te heffen wordt er vaak driemaal (voor de heilige Drievuldigheid) gespuwd (of toch een spuwend geluid gemaakt) onder de woorden *ftou ftou ftou*, bijvoorbeeld wanneer men over iemands miserie hoort of om zichzelf ertegen te beschermen. Het meest frequent wordt dit gedaan bij baby's, om hen te beschermen tegen kwaad, of bij een huwelijk, waar men spuwt op de jurk van de bruid.

II.1.3. GAIUS VALERIUS CATULLUS: *CARMINA XLVIII*II.1.3.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS: *CARMINA XLVIII*: TEKST

Mellitos oculos tuos, Iuventi,
 si quis me sinat usque basiare,
 usque ad milia basiem trecenta,
 nec numquam videar satur futurus,
 non si densior aridis aristis
 sit nostrae seges osculationis.

5

mellitus -a-um: *honingzoet*basiare -o: *kussen*trecenti -ae-a: *driehonderd*satur -ura-urum: *vol, verzadigd, bevoedigd*densus -a-um: *dicht*aridus -a-um: *droog*arista -ae, v: *korenaar*seges -etis, v: *gewas; oogst, opbrengst*II.1.3.2. GAIUS VALERIUS CATULLUS: *CARMINA XLVIII*: VERTALING

*Iuventius, als iemand het mij toeliet
 je honingzoete oogjes continu te zoenen,
 dan gaf ik ze driehonderdduizend zoenen
 en nooit zou ik me verzadigd voelen,
 zelfs niet als de oogst van onze zoenerij
 dichter stond dan droge korenaren.*

5

II.1.3.3. GAIUS VALERIUS CATULLUS: *CARMINA XLVIII*: BESPREKING

METRUM: hendecasyllaben.

PARAFRASE: een kort en teder gedichtje voor Iuventius, dat met een fraai illustratief beeld varieert op de topos van de ontelbare zoenen (~V en VII). De opbouw van dit kleine pederastische epigrammetje is evenwichtig: na twee verzen in de voorwaardelijke bijzin (*si quis*), vormen de volgende twee de hoofdzin, die opnieuw wordt gevolgd door twee versjes in de voorwaardelijke bijzin (*non si*).

BESPREKING:

1. **Iuventi:** vocatief. De knaap figureert ook in de gedichten XV, XXI, XXIV, XXXX, LXXXI en IC. Catullus' jonge vriend kan niet worden geïdentificeerd, maar de

gens Iuventia, die van Etruskische komaf was, duikt op in Verona en was een oude, consulaire familie in Rome.

mellitos oculos: ‘honingzoete oogjes’ (*mellitus* komt ook voor in III.6 voor Lesbia’s musje, en in IC.1 gebruikt de dichter het opnieuw voor Iuventius: *mellite Iuventi*). Zie voor een opvallend vergelijkbare frase Plautus, *Casina* 47-48: *Mea vita, mea mellila, mea festivitas, / sine tuos ocellos deosculer, voluptas mea*. Voor het zoenen van oogjes, zie ook IX.9 en XLV.11-12.

2. **si quis:** voor *si aliquis*. De formulering lijkt te suggereren dat de jongen van dergelijke amoureuze avances wordt beschermd door mensen die de macht hebben om contact te verbieden.

sinat ... basiem ... videar ... sit: conj.praes. t.a.v. potentialis.

3. **usque ad milia ... trecenta:** de heropname van het *usque* uit vers 2 klinkt vastberaden. De overdreven driehonderdduizend zoenen doen uiteraard denken aan de ontelbare zoenen van V (*usque ... mille*) en VII. Driehonderdduizend gebruikt Catullus ook in IX.2 om een willekeurig groot getal aan te duiden (*amicis / ... milibus trecentis*).

4. **nec numquam:** dubbele negatie, maar zonder opheffing van de negatie, dus met de waarde van *nec umquam*.

videor: voor *videor mihi* (‘ik zou denken, ik zou me voelen’). Met *satur* wordt de gedachte opgeroepen van *satis superque* uit VII.

5. **densior aridis aristas:** de zoenen worden vergeleken met een veld droge korenaren: zelfs als de zoenen nog dichter opeengepakt waren dan de rijpe aren, zou Catullus er nog niet genoeg van kunnen krijgen. De associaties die gepaard gaan met korenaren zijn die van weldadige rijpheid en zomerse overvloed. De woorden *aridus* en *arista* vormen niet enkel een opvallende alliteratie, maar werden ook als etymologisch verwant aanvoeld. Voor *densas aristas*, zie LXIV.353.

osculationis: net als *basiationes* van VII.1 een opvallend neologisme.

Misschien was het de weke homo-erotische liefvalligheid van dit en gelijkaardige gedichten, gespeend van iedere suggestie van mannelijke dominantie, die Catullus de beschuldiging opleverde van verwijfdheid, zoals hij die in XVI zo hardnekkig tegenspreekt.

II.1.4. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA IC

II.1.4.1. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA IC: TEKST

Surripui tibi, dum ludis, mellite Iuventi,
 suaviolum dulci dulcius ambrosia.
 Verum id non impune tuli: namque amplius horam
 suffixum in summa me memini esse cruce,
 dum tibi me purgo nec possum fletibus ullis 5
 tantillum vestrae demere saevitiae.
 Nam simul id factum est, multis diluta labella
 guttis abstersisti omnibus articulis,
 ne quicquam nostro contractum ex ore maneret,
 tamquam commictae spurca saliva lupae. 10
 Praeterea infesto miserum me tradere amori
 non cessasti omnique excruciare modo,
 ut mi ex ambrosia mutatum iam foret illud
 suaviolum tristi tristius elleboro.
 Quam quoniam poenam misero proponis amori, 15
 numquam iam posthac basia surripiam.

surripere -io: ontstelen, weggrissen
 mellitus -a-um: honingzoet, lekker
 impune (adv.): ongestraft
 amplius (adv.): meer, langer
 suffigere -o -fixi-fixum: vasthechten, vaststeken
 crux -cis, v: kruis
 purgare -o: zuiveren, reinigen; verontschuldigen
 fletus -us, m: geweend
 tantillum -i, o: zo weinig
 demere -o: wegnemen, verwijderen
 diluere -o -lui-lutum: doorweken, bevochtigen
 labellum -i, o: lipje
 gutta -ae, v: druppel

abstergere -eo-terse-tersum: afvegen, wegvegen
 articulus -i, m: gewricht, vinger
 contrahere -traxi-tractum: zich met iets inlaten, oplopen
 commingere -o -minxi-mi(n)ctum: bewateren, bevuilden
 spurcus -a-um: vuil, smerig
 saliva -ae, v: speeksel
 infestus -a-um: vijandig, dreigend
 cessare -o: wijken, stoppen
 excruciare -o: kruisigen, folteren
 helleborus/um -i, m/o: nieskruid
 quoniam: aangezien, omdat
 proponere -o: voorstellen, voor ogen stellen
 posthac: hierna, voortaan

II.1.4.2. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA IC: VERTALING

*Juventius, jij lekker stuk, ik stal van jou bij het spelen
 een zoentje zoeter nog dan zoete ambrosijn.
 Maar dat deed ik niet ongestraft: want ik herinner me dat ik
 meer dan een uur hoog aan een kruis genageld hing,
 terwijl ik je mijn excuses bood en met geen tranen toch 5
 maar een beetje van je boosheid kon afdoen.
 Want zodra het was gebeurd, heb jij je lipjes met vele waterdruppels
 bevochtigd en met al je vingerkootjes schoongeveegd,*

opdat er toch niets van wat je opliep van mijn mond zou overblijven
als was het smerig spuwsel van een bepiste hoer. 10
Je hield bovendien niet op mij aan een meedogenloze Amor over
te leveren en mij op elke wijze te martelen,
zodat dat zoentje dat veranderd was uit ambrozijn
voor mij nog wranger werd dan wrang nieskruid.
Aangezien jij aan je zielige lief zo'n straf voor ogen stelt, 15
steel ik hierna nooit jouw zoentjes meer.

II.1.4.3. GAIUS VALERIUS CATULLUS: CARMINA IC: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: Catullus heeft bij zijn liefste Iuventius een zoet pederastisch zoentje gestolen, maar die zette hem dat duur betaald, ondanks Catullus' excuses. Iuventius reageerde op Catullus' zoen met een hooghartige houding en verdere foltering. Catullus nam zich vervolgens voor nooit meer zo'n zoentjes te stelen. Het ironische gedicht vol hyperbolen en herhalingen werd het Romeinse prototype voor twee belangrijke lyrische thema's: dat van de 'gestolen zoen' en dat van de 'ambrozijnen kus'.

BESPREKING:

1. surripui ... / suaviolum ... ambrosia: hier begint een chiastische ringconstructie die het hele gedicht omspant en in vss. 13-16 eindigt met *ambrosia ... / suaviolum ... / surripiam*.

tibi: prefixdatief bij *sub-ripui*, met de betekenis van *a te*.

dum ludis: met gelijktijdigheid in de *dum*-zin, zoals ook bij *dum purgo nec possum* in vs. 5. Het spel in kwestie kan een vorm van sportbeoefening zijn geweest (was het een kusje om een zegevierende Iuventius te feliciteren?), maar evenzeer een plegend liefdesspel (zo in XVII.17) - vroeg Iuventius dan bijna om het zoentje?).

mellite: 'honingzoet', in XLVIII.1 worden Iuventius' oogjes *mellitos* genoemd.

Iuventi: vocatief. De knaap figureert ook in de gedichten XV, XXI, XXIV, XL, XLVIII en LXXXI. Catullus' jonge vriend kan niet worden geïdentificeerd, maar de *gens Iuventia*, die van Etruskische komaf was, duikt op in Verona en was een oude, consulaire familie in Rome.

2. suaviolum: een 'klein zoentje'.

suaviolum dulci dulcius ambrosia: chiaistisch gekruist hyperbaton, met polyptoton. Het woordspel krijgt een echo in de oppositie van vs. 14: *suaviolum tristi tristius elleboro*.

ambrosia: uiteraard het voedsel van de goden. De vergelijking met zoenen komt ook voor in *Anthologia Graeca* XI.38.10. Zowel zoenen als ambrosijn geven ‘goddelijk’ plezier.

3. non impune: met een etymologische echo in *quam ... poenam* in vs. 15. Zie ook LXXVIIIb.3 *verum id non impune feres*.

horam: acc. van tijdsduur (en geen abl. als tweede lid van vergelijking).

4. suffixum in summa me ... cruce: ‘gekruist’ hyperbaton en opvallende s- en m-alliteraties in dit vers. Het woord *cruce* heeft een echo in *excruciare* van vs. 10. De uitdrukking laat ruimte voor interpretatie: is het louter figuurlijk bedoeld (Catullus voelde zich tijdens zijn excuses en de verwijten van Iuventus als een gemartelde), of kwam er toch enige (uitdrukkelijk trage ~*amplius horam*) fysieke foltering aan te pas (kruisiging was een van de executiemethodes in de arena)? In dat laatste geval is *suffigere cruce*, ‘langs onderen spiesen op een paal’ potentieel suggestief.

me memini: de dichter presenteert de gebeurtenissen hiermee expliciet als een herinnering.

5. me purgo: in de zin van ‘zich verontschuldigen’, de dichter probeert zijn daad te rechtvaardigen en ‘verschoning’ te krijgen van de jongen. De term heeft zoals vele andere in dit gedicht een medische bijklank.

ullis / tantillum: opvallende juxtapositie, zij het door een verseinde gebroken.

6. tantillum vestrae ... saevitiae: met *vestrae* wellicht niet louter met de betekenis van *tuae* (zo nooit bij Catullus), maar ook pregnanter als ‘jij en jouw soort’. De *saevitia* slaat blijkens *nam* (vs. 7) op het *suffigere cruce* van vs. 4, aangevuld met Iuventus’ ostentatieve minachting in de volgende verzen, waarmee de knaap zijn afkeer voor Catullus in de verf zet (vss. 7-10) en hem bovendien aan een meedogenloze liefde prijsgeeft (vss. 11-12).

7. simul = simul atque (‘van zodra’).

id: het stelen van het zoentje.

8. diluta labella / ... abstersti: Iuventus waste zijn lippen met waterdruppeltjes om ze vervolgens af te vegen met zijn vingers (of gaat het om de tranen van Catullus ~*fletibus* van vs. 5?). Echt getraumatiseerd door het gestolen zoentje is de jongen natuurlijk niet. De klanken van *diluta labella* zijn illustratief zacht.

abstersti: gesyncopeerd voor *abstersisti*.

multis guttis / abstersti omnibus articulis: de talloze waterdruppels en de volle hand die Iuventus gebruikt, onderlijnen zijn demonstratieve afkeer van Catullus’

zoenen. Ook het gebruik van het bijzondere *articulis* (in plaats van *digitis*) geeft een erg distinctief karakter aan zijn daad. Het *abstersisti* betekent in deze context (en met de medische kleur die in de hele passage aanwezig is) dan ook bijna ‘desinfecteerde’.

omnibus: sommigen lezen liever *mollibus* (‘met je zachte vingers’) om de hiaat te vermijden.

9. ne quicquam: met de betekenis van *ut nihil*.

contractum: opnieuw een medische term, alsof hij met Catullus’ zoen een infectie of besmettelijke ziekte had ‘opgelopen’.

10. commictae spurca saliva lupae: als bep.v.gest. bij *quicquam contractum*, hyperbaton en treffende alliteratie (*sp-s*). De term *commi(n)ctus* is hier problematisch. Misschien gaat het eenvoudig om een ‘vuile hoer’ (een *lupa* is de laagste categorie van prostituées), maar concreter is zij ‘ondergeplast’. Volgens sommige geleerden impliceert dit dat de mond van de vrouw verontreinigd is door *fellatio* (‘pijpen’) – urineren en ejaculeren blijken in iambografie immers uitwisselbaar: in LXVII.30 betekent *minxerit* wellicht ‘ejaculeerde’, en misschien is dit ook het geval in LXXVIIIb.1-2 *quod purae pura puellae / suavia comminxit spurca saliva tua*.

11. infesto ... amori: met hierna nog een echo van *amori* in vs. 15 (op dezelfde plaats in het vers). Het is andermaal niet al te duidelijk wat Catullus met deze ‘meedogenloze, vijandige liefde’ precies bedoelt: wordt Iuventius door zijn (gespeelde) boosheid enkel maar bekoorlijker en opwindender, en is het net een marteling dat de jongen hem blijft prikkelen maar elke toenadering weigert? Of moeten we *Amori* lezen en levert de jongen Catullus over in de handen van de liefdesgod die wraak zal nemen?

infesto: een mooie betekenisanalyse van dit woord vindt men bij Aulus Gellius IX.12 *Infestus ancipiti significatione est. Nam et is infestus appellatur, qui malum infert cuipiam, et contra cui aliunde impendit malum, is quoque infestus dicitur*.

miserum me: Zie bij Catullus ook XCI.2 (over zijn liefde voor Lesbia): *in misero nostro, hoc perduto amore*. De frase *miserum me ... amori* krijgt een echo in vs. 15 met *misero ... amori*. Het stelen van het zontje was duidelijk een daad van liefdesdronken passie.

12. cessasti: gesyncopeerd voor *cessavisti*, dat wijst op Iuventius’ standvastige boosheid (een gegeven dat in elegische poëzie niettemin vaak door de minnaar wordt gekoesterd).

omnique excruciare modo: misschien weigert Iuventius elke fysieke toenadering van Catullus en is dat de marteling (*excruciare*) en straf (*poenam*, vs. 15) voor de dichter. Het *excruciare* is een heropname van *suffixum ... cruce* uit vs. 4.

13. ut ... foret: doelzin of gevolgzin?

ex ambrosia: een echo van *ambrosia* uit vs. 2.

illud / suaviolum: het intussen fameuze gestolen zoentje uit vs. 2.

14. suaviolum tristi tristius elleboro: een fraaie en veelzeggende ‘remake’ van vs. 2, met een pregnante plaatsing van *elleboro*, ter vervanging van *ambrosia*.

elleboro: (*h*)*elleborus/m* is het notoir bittere (*tristi*) ‘nieskruid’, dat onder meer gold als een geneesmiddel tegen krankzinnigheid. Zie *Anthologia Graeca* V.29 πικρότερον γίγνεται ἐλλεβόρον, ook daar als een metafoor voor bittere liefde. De plant *helleborus* werd in de oudheid gebruikt tegen waanzin, wat de verbinding met *tristi* hier een extra dimensie geeft en bovendien kan alluderen op de liefdeswaanzin van de dichter.

15. misero ... amori: voor zijn (Catullus’) liefde (zoals hij in XCI.2 (cf. supra) zijn liefde voor Lesbia noemt: *in misero nostro, hoc perduto amore*) of voor zijn (Iuventius’) geliefde? De frase is een echo van vs. 12: *miserum me ... amori*.

De ironische toon van dit gedicht komt voort uit de vreemde mix van theatrale onderdanigheid van de *persona* en de gretigheid waarmee hij het zoentje heeft gestolen. Bovendien weten we dat Catullus bij dit koppel de dominante en virielere partner is: zijn zelfgekozen overgave aan de grillen van de jongen is dus niets anders dan een sentimentele pose, maar gaat niettemin samen met enig erotisch plezier dat uit deze seksuele dynamiek voortkomt. De gespannen combinatie van melodramatische, half-ironische kwetsbaarheid met seksuele bravoure komt later voortdurend terug in de scenario’s van de gesofisticeerde zoenpoëzie van de renaissancedichters.

II.2. PETRONIUS ARBITER (CA. 27-66 N.C.)

Gaius Petronius Arbiter (ca. 27-66 n.C.) was de *maître de plaisir* van keizer Nero, maar moest op diens bevel ook zelfmoord plegen. Hij is beroemd om zijn roman *Satyricon*, waarin satire, proza en poëzie elkaar afwisselen. In één van die dichterlijke fragmenten roept de protagonist van het verhaal, Encolpius, zijn vreugde uit na een liefdesnacht met zijn partner, het knaapje Giton. De vijf catulliaans aandoende hendecasyllabische verzen zijn de eerste getuigen van de gedachte dat bij het zoenen de zielen van de geliefden wederzijds kunnen worden uitgewisseld. Samen met een prozafragment elders in Petronius' roman bewijzen ze bovendien dat het 'zielenzoen'-motief, dat bij Catullus nog afwezig was, in de tijd van Nero ook in de Latijnse literatuur zijn weg had gevonden.

LITERATUUR:

SETAIOLI 2011, 133-140; SETAIOLI 2015, 12-13; WONG 2017, 137-138.

II.2.1. PETRONIUS ARBITER, SATYRICON 79.8

Qualis nox fuit illa, di deaeque,
Quam mollis torus. haesimus calentes
Et transfudimus hinc et hinc labellis
Errantes animas. valete, curae
Mortalis. ego sic perire coepi.

5

*Goden en godinnen!
Wat een nacht was dat!
Hoe zacht het bed!
We lagen wellustig verankerd
en lieten langs onze lippen
onze zwerfende zielen
heen en weer vloeien.
Vaarwel, wereldse zorgen!
Zo begon ik te verkwijnen.*

II.3. MARCUS VALERIUS MARTIALIS (CA. 40-104 N.C.)

Marcus Valerius Martialis (ca. 40-104 n.C.) werd geboren in het Spaanse Bilbilis en trok als twintiger naar Rome, waar hij al vlug in literaire kringen vertoefde en zijn eerste gedichten liet circuleren. In 80 n.C. debuteerde hij uiteindelijk met een bundel epigrammen ter gelegenheid van de grote publieke inwijding van het Colosseum. Tijdens de jaren die volgden onderhield de dichter nauwe contacten met talrijke figuren uit de Romeinse upper-class en nam zijn populariteit aanzienlijk toe. Tegelijkertijd groeiden ook Martialis' banden met het hof, in het bijzonder met keizer Domitianus. Desondanks leverden deze connecties hem naar eigen zeggen weinig financiële beloning op en beklaagt hij voortdurend zijn lamentabele armoede. Ontgoocheld trok hij terug naar Spanje, waar hij, ver van de drukte en het culturele leven van Rome, overleed.

Het integraal bewaarde oeuvre van Martialis bestaat uit vijftien boeken epigrammen, samen goed voor meer dan 1500 gedichten. In navolging van zijn grote voorbeeld Catullus hanteert hij verschillende versmaten, waaronder vooral elegische disticha, hendecasyllaben en jambische verzen. Martialis' collectie is ook inhoudelijk uiterst divers en bevat traditionele epigrammen, zoals grafschriften voor vrienden en patronen, wij-epigrammen voor geschenken of publieke evenementen en dankgedichten voor genezingen. Zijn meest kenmerkende en populaire gedichten zijn echter de realistische, satirische en humoristische epigrammen waarin contemporaine persoonlijkheden of karakters genadeloos worden gefileerd. De grofste obsceniteiten en bijtende agressie wisselen er af met tedere lyriek en kruiperig geveel van keizers. Martialis zei het zelf: 'Wat ik schrijf smaakt naar de mens'.

LITERATUUR:

KER 1919, 376-379; NISBET 2015, 114-115; WONG 2015, 25.

II.3.1. MARCUS VALERIUS MARTIALIS, *EPIGRAMMATA* VI.34II.3.1.1. MARCUS VALERIUS MARTIALIS, *EPIGRAMMATA* VI.34: TEKST

Basia da nobis, Diadumene, pressa. 'Quot' inquis?
 Oceani fluctus me numerare iubes
 Et maris Aegaei sparsas per litora conchas
 Et quae Cecropio monte vagantur apes
 Quaeque sonant pleno vocesque manusque theatro,
 Cum populus subiti Caesaris ora videt.
 Nolo quot arguto dedit exorata Catullo
 Lesbia: pauca cupit qui numerare potest.

5

premere -o pressi pressum: *drukken, prenten*fluctus -us, m: *golf*spargere -o sparsi sparsum: *verspreiden, verstrooien*Cecropius -a-um: *van Cecrops, Atheens*vagari -or: *zwerfen, rondtrekken, zwermen*apis -is, v: *bij*sonare -o: *weerklinken*subitus -a-um: *plots(eling)*argutus -a-um: *scherp(zinnig), spitsvondig*exorare -o: *(af)smeken, vragen*II.3.1.2. MARCUS VALERIUS MARTIALIS, *EPIGRAMMATA* VI.34: VERTALING

Geef me, Diadumenus, innige zoenen 'Hoeveel?' wil je weten.
 Je vraagt me de golven te tellen van de Oceaan,
 de schelpen verstrooid op de stranden van de Egeïsche kustlijn,
 de bijen die zwermen op de bergtop van Cecrops,
 de stemmen die klinken en handen die klappen in het volle theater,
 als plots het publiek het gezicht van de keizer ontwaart.
 Ik hoef niet zoveel zoenen als Lesbia gaf op vraag van de schrandere Catullus:
 want wie zijn kussen kan tellen wil er maar weinig.

5

II.3.1.3. MARCUS VALERIUS MARTIALIS, *EPIGRAMMATA* VI.34: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: na een vraag tot Diadumenus om zoenen te geven, laat de dichter de knaap vragen hoeveel hij er dan precies wil. Het antwoord varieert op de traditionele *topoi* van hoeveelheid: golven, schelpen, bijtjes en -verrassend- handen die in het theater klappen voor de keizer, passeren de revue. De voortdurende latente allusies op Catullus worden in het laatste distichon bevestigd met een geëxpliciteerde verwijzing naar de zoengedichten van Martialis' grote voorbeeld.

BESPREKING:

1. **basia da nobis**: de woordcombinatie valt moeilijk te lezen zonder de echo te horen van Catullus V.7 *da mi basia mille*. Dit versbegin zal ook later blijven resoneren, onder meer bij Pontano, Sannazaro en Secundus (cf. infra).

basia ... pressa: hyperbaton. Martialis stelt Diadumenus een specifieke vraag naar (stevig) geprente zoentjes.

'quot?': de speelse formule om een personage woorden in de mond te leggen, is natuurlijk bekend van bij Catullus (~LXXXV *quare id faciam, fortasse requiris*) en brengt ook het *Quaeris quot mihi basiationes ...* van VII.1 in gedachten. In het eerste vers heeft Martialis zo bij wijze van literaire hommage zowel Catullus V als VII opgeroepen.

2. **numerare**: ook dit woord, dat thuishoort in het boekhoudersjargon, is onmiskenbaar een allusie op het *pernumerare* van Catullus VII.11. Het *numerare* van vs. 8 zorgt voor een cyclische echo binnen het gedicht.

3. **sparsas ... conchas**: hyperbaton.

4. **quae Cecropio**: alliteratie. Kekrops (Κέκροψ) was volgens de meeste bronnen een van de eerste koningen van Athene en werd door de Atheners beschouwd als hun archetypische voorvader. Hij had een 'dubbele natuur', omdat zijn lichaam, zoals op vazen vaak afgebeeld, half-slang en half-mens was. Kekrops' daden maken hem tot een figuur die beschaving bracht, aangezien hij naar verluidt het monogame huwelijk, schrift, diverse religieuze cultussen en begrafenisrituelen introduceerde. In de Latijnse dichtkunst wordt met 'Cecropisch' (*Cecropius*) doorgaans gewoon 'Atheens' bedoeld en in de Neolatijnse poëzie wordt het adjectief graag gebruikt in verband met de bijtjes van de Humettos. Ook Sannazaro gebruikt 'Cecropische' bijtjes om een grote hoeveelheid zoenen te suggereren (*Ad amicam (Epigrammata I.57)*, vs. 8 *quot nova Cecropiae mella tuentur apes*).

quae ... apes: hyperbaton. Zwermen bijen als beeld van hoeveelheid komen voor het eerst voor bij Homeros, *Odusseia* X.410-417 (in *Ilias* XVI.259-267 zijn het wespen).

5. **quaeque ... pleno vocesque manusque teatro**: anafloor, gekruist hyperbaton en polysyndeton.

6. **Caesaris**: gaat het hier om een vleugje (ironische?) vleierij voor keizer Domitianus? In ieder geval leidt Martialis met deze disticha zijn gedicht weg van de traditionele *topoi* van de liefdespoëzie naar de contemporaine wereld van zijn leespubliek.

7. **quot**: een cyclische heropname van de veronderstelde vraag van Diadumenus in vs. 1, en zo opnieuw een echo van Catullus.

arguto ... exorata Catullo / Lesbia: gekruist hyperbaton. Het voltooide passieve *exorata* ('afgesmeekt, vermurwd') en voltooide aspect van *dedit* veronderstellen dat Catullus inderdaad de zoenen van Lesbia heeft verkregen.

8. pauca: (sc. *basia*).

numerare: met deze cyclische heropname (~*quot ... quot ...*) van het *numerare* van vs. 2 is de literaire hommage aan Catullus compleet. Bovendien is het gedicht van Martialis de eerste openlijke herwerking van Catullus' zoengedichten V en VII en zo het begin van een lange literaire geschiedenis.

II.4. AULUS GELLIUS (CA. 125-180 N.C.)

Over het leven van Aulus Gellius is zeer weinig bekend, het meeste moet afgeleid worden uit zijn eigen geschriften. Hij zou zijn geboren tussen 125 en 128 n.C. en was wellicht afkomstig uit een Romeinse koloniestad in Afrika, hoewel hij het grootste deel van zijn leven doorbracht in Rome. Hij studeerde er bij Sulpicius Apollinaris en kende Fronto en Favorinus. De laatste jaren van zijn leven bracht Gellius door als leerling van Calvenus Taurus in Athene, waar hij genoot van het leven als toerist en student. Na zijn terugkeer in Rome werd hij benoemd tot rechter in privégeschillen.

Aulus Gellius is bekend als de schrijver van de *Noctes Atticae*, een collectie van *miscellanea* in twintig, bijna integraal bewaarde, boeken, waarschijnlijk werden gepubliceerd rond 180 n.C. In zijn voorwoord geeft de auteur te kennen dat zijn werk teruggaat op de nota's en excerpten die hij tijdens het lezen had verzameld omtrent een brede waaier aan thema's als filosofie, geschiedschrijving, jurisdictie, grammatica, tekstkritiek en literatuur. Hij zou de notities in een literaire vorm hebben gegoten tijdens lange winternachten in Attica (vandaar de titel) en ze uiteindelijk meer dan dertig jaar later hebben voltooid als educatief entertainment voor zijn kinderen. De *Noctes Atticae* zijn gegoten in fictieve dialogen tussen vrienden en leermeesters van de auteur. Door zijn grote belezenheid in Latijnse en Griekse auteurs, was Gellius in de renaissance een voorname bron van geleerdheid en een model voor veel humanistisch schrijven.

LITERATUUR:

DAHLMAN 1979; SETAIOLI 2001; SETAIOLI 2015; WONG 2017, 136-137.

II.4.1. AULUS GELLIUS, NOCTES ATTICAE XIX.11

II.4.1.1. AULUS GELLIUS, NOCTES ATTICAE XIX.11: TEKST

Dum semihulco savio	
Meum puellum savior	
Dulcemque florem spiritus	
Duco ex aperto tramite,	
Animula aegra et saucia	5
Cucurrit ad labeas mihi,	
Rictumque in oris pervium	
Et labra pueri mollia,	
Rimata itineri transitus,	
Ut transiliret, nititur.	10
Tum si morae quid plusculae	
Fuisset in coetu osculi,	
Amoris igni percita	
Transisset et me linqueret,	
Et mira prorsum res foret,	15
Ut fierem ad me mortuus,	
Ad puerulum intus viverem.	

semihulcus -a-um: halfopen
 savium -i, o: zoen; zoenlippen, zoenmond
 saviari -or: zoenen
 puellus -i, m: knaapje, jongetje
 spiritus -us, m: geest, adem
 trames -itis, m: pad, weg, gang, vlucht
 saucius -a-um: gewond
 labea -ae, v: lip
 rictum -i, o: mond
 pervius -a-um: toegankelijk, open
 labrum -i, o: lip
 rimari -or: doorsnuffelen, naspeuren, onderzoeken

transitus -us, m: oversteek, doortocht
 transilire -io: overspringen, overschrijden
 niti -or: op iets steunen; zich schrap zetten; streven naar; zich
 voorwaarts dringen, opklimmen
 mora -ae, v: oponthoud, uitstel
 coetus -i, m: vereniging
 plusculus -a-um: een beetje meer
 osculum -i, o: kus
 percitus -a-um: opgewonden, geprikkeld
 prorsum (adv.): rechtuit; geheel en al, volstrekt, helemaal
 intus (adv.): vanbinnen

II.4.1.2. AULUS GELLIUS, NOCTES ATTICAE XIX.11: VERTALING

Terwijl ik met halfopen zoentjesmond	
mijn zoenen aan mijn knaapje geef,	
zijn adem als een zoete bloem	
van bij dat open pad wegzuig,	
glipt snel mijn zieke, lamme ziel	5
al ijlings naar mijn lippen toe	
en eens ze naar de open mond	

en zachte lippen van de knaap
 een route voor haar reisweg vond,
 beproeft ze nu de overtocht. 10
 En duurde dan ons zoenverbond
 een ietsiepietsie langer daar,
 dan stak ze wild van liefdesvuur
 naar de overkant en liet me maar.
 Dan was het wonder echt volmaakt, 15
 als ik zo dood was voor mezelf,
 maar toch bleef leven in mijn knaap.

II.4.1.3. AULUS GELLIUS, NOCTES ATTICAE XIX.11: BESPREKING

METRUM: jambische dimeters (vier ictussen).

Dum semihjulco savio
 Meum puellum savior
 Dulcemque florem spiritus
 Duco ex aperto tramites,
 Animula aegra et saucia 5
 Cucurrit ad labeas mihi,
 Rictumque in oris pervium
 Et labra pueri mollia,
 Rimata itineri transitus,
 Ut transiliret, nititur. 10
 Tum si morae quid plusculae
 Fuisset in coeta osculi,
 Amoris igni percita
 Transisset et me linqueret,
 Et mira prorsum res foret, 15
 Ut fierem ad me mortus,
 Ad puerulum intus viverem.

PARAFRASE: terwijl ik bij het zoenen van mijn knaapje zijn adem opzuig, snelt mijn eigen zieltje naar mijn lippen, klaar om vandaaruit de oversteek te wagen naar de zachte lippen van de jongen. Als de zoen ook maar een seconde langer zou duren, dan liet mijn zieltje me 'ontzield' achter om verder te leven in de knaap.

BESPREKING:

In zijn *Noctes Atticae* (XIX.11.1-3) schrijft Aulus Gellius als volgt:

Wijd en zijd bekend zijn de volgende twee Griekse versjes. Ze worden door vele geleerden geciteerd en geprezen omdat ze in hun kortheid zo gesofisticeerd en charmant zijn. Talloze antieke auteurs bevestigen trouwens dat de verzen afkomstig zijn van de filosoof Plato. Die zou ze zou hebben geschreven als een Spielerei tijdens zijn jeugdjaren, een periode waarin hij ook experimenteerde met het schrijven van tragedies:

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χεῖλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαβησομένη.

Een vriend van mij, een jongeman met wel enig dichterlijk talent (amicus meus, οὐκ ἄμουσος adulescens), heeft dit distichon omgezet in een ruimer aantal verzen, wat speelser en met de nodige vrijheid.

In zijn *Saturnalia* (II.2.15-17) neemt ook Macrobius (fl. ca. 400 n.C.) het Latijnse gedicht op, in bijna identiek dezelfde context als bij Gellius: Horus, een deelnemer aan het gesprek, leidt het Griekse gedicht over Agathon in met quasi dezelfde bewoordingen als Gellius, al beschouwt hij het auteurschap van Plato in tegenstelling tot de weifelende Gellius wél als absoluut zeker.

Over het werkelijke auteurschap van dit gedicht is weinig zekerheid, maar Dahlmanns identificatie van Gellius' *amicus meus, οὐκ ἄμουσος adulescens* als de grote Apuleius is een stevig onderbouwde hypothese. Immers, de diverse samenstellingen met *semi-*, de vele verkleinwoordjes, het bijwoord *prorsum* en enkele karakteristieke formuleringen kunnen inderdaad argumenten zijn voor het auteurschap van Apuleius, die niet toevallig ook *versus ludicros et amatorios* (~*Apologia* 9 e.v.) zou hebben gedicht, en dit zelfs in het bijzonder naar het voorbeeld van gedichten van Plato (*Platonis ipsius exemplo facti* ~*Apologia* 10-13).

De structuur van het Latijn is niet zo eenduidig en hangt af van de interpunctie van de uitgever. De beste optie verloopt volgens het volgende patroon:

dum	savior		
	et duco		
animula	cucurrit ad labeas mihi		
et	rimata	transitus	
(animula)	nititur		
ut	transiliret	in rictum	et (in) labra
Tum			
si	quid morae	fuisset	
(animula)	transisset		

et linqueret
et mira res foret
ut fierem mortuus
(et) viverem.

onder de jongens, dronk ik de honing van zijn ziel.

Woorden als ψυχή en πνεῦμα in het Grieks, en *animus* of *spiritus* in het Latijn, zijn tot op zekere hoogte inwisselbaar.

5. animula ... / cucurrit: deze verzen overtreffen als het ware die van Plato, die in het Griekse origineel de ziel (τὴν ψύχην) op de lippen hield (ἔσχον).

animula: de manuscripten lezen unaniem *anima*, zowel bij Gellius als bij Macrobius, en het metrische probleem werd op uiteenlopende manieren opgelost. De meest aantrekkelijke conjectuur is *animula*, reeds gemaakt door (Bruggeling) Ludovicus Carrio in 1585. De lezing past niet alleen in het rijtje van de andere diminutiefjes in dit gedicht, maar knipoogt misschien ook naar het beroemde *animula vagula blandula*-gedichtje dat aan Hadrianus wordt toegeschreven: ook daar wordt trouwens de jambische dimeter gehanteerd, is de *anim(ul)a* op het punt om de dichter te verlaten en is er een overvloed aan verkleinwoordjes.

aegra et saucia: zo heeft Gellius' vriend kennelijk Plato's ἡ τλήμων opgevat, maar het origineel kan naast 'lijdend' ook 'standvastig, vastberaden' en zelfs 'driest' betekenen. Zie ook Ennius, *Tragoedia* 216 *Medea animo aegro, amore saevo saucia*.

6. cucurrit ad labeas: bij Gellius loopt het zieltje al weg naar de lippen, Plato probeert het daar vast te houden.

labea: dit woord is ook erg geliefd bij Apuleius en komt, net als *labium*, niet voor in klassieke poëzie.

7. rictum: een zeldzaam woord voor de 'opengesperde mond'.

De *animula* zet zich schrap (*nititur*) om over te springen (*ut transiliret*) naar de open mond van de knaap. De vss. 7-10 zijn dus de uitgewerkte vertaling van ἡλθε γὰρ ἡ τλήμων ὥς διαβησομένη uit Plato's pentameter. De vertaler rekt zijn omzetting echter uit door de opsplitsing in (a) *in rictum oris pervium (pueri)* en (b) *et in labra pueri mollia*, aangevuld door een participiumconstructie met de gedachte dat het zieltje eerst een ontsnappingsroute heeft gevonden (*rimata itineri transitus*).

oris: genitivus identitatis bij *rictum*.

8. labra: als weergave van Plato's χείλεσιν.

9. itineri transitus: met *itineri* als een voorwerpsgenitief ('de oversteek van/voor zijn route').

10. ut transiliret: voor Plato's ὥς διαβησομένη, met conj.impf. in de doelzin. Op dit punt eindigt eigenlijk de omzetting van Plato's origineel.

11. Tum: in de verzen die volgen wordt een gedachte uitgewerkt die niet eigen is aan Plato's origineel: 'stel dat mijn zieltje in die zoenenvereniging zelfs maar een klein beetje langer had verwijld, dan had hij mij verlaten en was overgestoken naar de knaap: ikzelf zou zijn gestorven en zou verder geleefd hebben in het

knaapje'. De dichter voegt hiermee aan het thema uit het gedicht van Plato een beeld toe van reciprociteit dat in het origineel niet aanwezig is, maar dat wel in het gedichtje van Petronius (II.2.1) voor het eerst lijkt op te duiken.

quid: voor *aliquid* (na *si*).

morae ... plusculae: een partitieve gen. met een opvallend verkleinwoord ('een ietsiepietsie meer').

12. fuisset: conj.pqpf. t.a.v. irrealis verleden.

coetu osculi: ook deze combinatie is enkel hier geattesteerd, maar de gedachte wordt elders gelijkaardig verwoord als *σύνοδος φιλήματος* of *στομάτων συμβολαί* in het Grieks en *iungere oscula*, *miscere oscula* of *miscere labra labris* in het Latijn.

13. igni: de oude ablatiefvorm voor *igne*.

14. transisset: conj.pqpf. t.a.v. irrealis verleden. Ook hier kan een echo van Plato's *ὡς διαβησομένη* in worden gelezen. Binnen het gedicht wordt de gedachte heropgenomen die reeds in het *itineri transitus* werd verwoord. Bij een iets langere *coetus osculi* zou zijn ziel de *transitus* naar het knaapje hebben gerealiseerd.

linqueret: conj.impf. t.a.v. irrealis heden.

15. foret: alternatief voor *esset*, conj.impf. t.a.v. irrealis heden

mira ... res: er zou zich inderdaad een *θαυμάσιον* of *ἀδύνατον* hebben voorgedaan indien de ziel van de dichter zou zijn overgestoken naar de plaats waar hij door zijn verlangen eigenlijk thuishoort, bij de knaap. De wens is natuurlijk niet vervulbaar, vandaar de irrealis, maar de dichter verwoordt de drang om naar de andere over te vloeien, zoals ook in Plato's *ὡς διαβησομένη* op het punt stond te gebeuren.

16. fierem: conj.impf. t.a.v. irrealis heden. De scansie *fīerem* is archaïsch.

ad me / ad puerulum: parallellisme. Het woordje *me* komt hier vreemd genoeg op een metrische plek waar een korte lettergreep nodig is.

17. mortuus /... viverem: de emphatische plaatsing van deze woorden op het einde van het vers onderstreept de contradictorische situatie die had kunnen ontstaan: de dichter zou na de *transitus* 'ontzield' zijn achtergebleven, terwijl zijn ziel vanbinnen in (*intus*) de knaap in leven bleef.

ad puerulum: weer een diminutiefje, en alternatief voor het woord *puellum* uit vs. 2. Het *ad* heeft hier de betekenis van *apud*.

viverem: conj.impf. t.a.v. irrealis heden.

Het gedicht dat Aulus Gellius citeert is van primordiaal belang voor de verdere geschiedenis van het Latijnse zoengedicht. Met de talloze verkleinwoordjes, jambische versmaat, geaffecteerde stijl en barokke omschrijvingen is het immers een opvallende

prefiguratie van de stijl van vele Neolatijnse zoengedichten van de renaissance, in het bijzonder die van Janus Secundus (cf. infra). Daarenboven verenigt het enkele belangrijke (sub)motieven die later toonaangevend zullen zijn voor het zoengedicht: (1) de gedachte dat de ziel van minnaars door hun verlangen in elkaar kan overlopen (zoals ook in enkele Griekse epigrammen vertegenwoordigd), (2) het daarmee verwante motief dat bij iemand die stervende is zijn *anima* wacht op de toppen van zijn lippen (zoals rijkelijk geattesteerd in diverse Griekse en Latijnse literatuurgenres) en (3) het idee dat net als bij de *coitus osculi* ook bij de *coitus* van de *genitalia* de *anima* en dus het fysieke leven van het ene naar het andere lichaam overspringt, een motief waarvoor het aan Plato toegeschreven epigram de oudste getuige blijkt te zijn.

Het lijkt bijna alsof Gellius' vriend een pastiche heeft gemaakt van alle varianten van het oorspronkelijke 'zielenzoen'-motief, met -misschien als zijn eigen originele bijdrage- de toegevoegde stelling dat een langere zoen de overtocht van zijn ziel en dus zijn dood zou hebben betekend (zoals het orgasme bij de *coitus* van de *genitalia* ook wel eens 'de kleine dood', 'la piccola morte' wordt genoemd). Het idee van de dood als gevolg van een langere zoenensessie (~eros-thanatos) en de daarop volgende 'apotheosis' van de zoenende minnaar (reeds aanwezig in Sappho's beroemde *Φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν*), worden belangrijke motieven voor de verdere ontwikkeling van het Latijnse zoengedicht.

II.5. ANONYMUS (? N.C.)

Vooraleer de brug naar de renaissance kan worden gemaakt, moet nog één belangrijke voorloper van het Neolatijnse zoengedicht worden genoemd. Het betreft het raadselachtige *Lydia bella* of *Ad Lydiam*, een gedicht dat valselyk werd toegeschreven aan Cornelius Gallus (eerste eeuw v.C.) en erg uiteenlopend wordt gedateerd, van de late oudheid tot de vroege moderne tijd. De verwoording voelt klassiek, maar de dubieuze metriek wijst eerder op de late oudheid of vroege middeleeuwen. Het stuk is relevant omdat het met zijn vele verkleinwoordjes en de motieven van duiven, zienuitwisseling en liefdesdood een essentiële -zij het wankel- stapsteen vormde zijn tussen de zoenpoëzie van de oudheid en die van de renaissance.

LITERATUUR:

FANTAZZI 1996, 136-138; GUÉPIN, 170-171; WONG 2017, 140-142.

II.5.1. ANONYMUS (? N.C.), AD LYDIAM

Lydia bella puella candida	
Quae bene superas lac et lilium,	
Albamque simul rosam rubidam,	
Aut expositum ebur Indicum,	
Pande, puella, pande capillulos	5
Flavos lucentes ut aurum nitidum;	
Pande, puella, collum candidum	
Productum bene candidis umeris;	
Pande, puella, stellatos oculos	
Flexaque super nigra cilia;	10
Pande, puella, genas roseas	
Perfusas rubro purpurae Tyriae;	
Porrige labia, labra corallia;	
Da columbarum mitia basia.	
Sugis amentis partem animi;	15
Cor mi penetrant haec tua basia:	
Quid mi sugis vivum sanguinem?	
Conde papillas, conde gemipomas	
Compresso lacte quae modo pullulant.	
Sinus expansa profert cinnama,	20
Undique surgunt ex te deliciae:	
Conde papillas, quae me sauciant	
Candore, et luxu nivei pectoris.	
Scaeva, non cernis quod ego langueo?	
Sic me destituis iam semimortuum.	25

*Lydia, meisje, blank en bekoorlijk,
dat melk en lelie ver overtroeft,
de witte roos en de rode gelijk
of glanzend ivoorwerk uit Indië:
spreid, meisje, spreid je lokjes los
die glanzen blond als stralend vuur,
strek, meisje, je blanke hals uit,
die rijst van je melkwitte schouders.
Sper, meisje, je sterrenoogjes open
en je donkere gebogen brauwen erboven.
Reik me ook, meisje, je rozige wangen,
bespoeld met het rood van Tyrisch purper;
bied me je lippen, je koralijnen lippen;*

*Geef me de zachte zoenen van duifjes.
Je zuigt een deel van mijn dolle ziel,
je zoenen dringen door in mijn hart:
Waarom zuig je mijn levensbloed weg?
Verberg je borstjes, verberg je twee appeltjes,
die zwellen bij het persen van melk.
Je blote boezem wasemt kaneel,
en overal schiet sensualiteit bij je op.
Verberg je borstjes, die me verwonden,
je blanke, weelderige sneeuw witte boezem.
Wreeddaard! zie je niet hoe ik kwijn?
Laat je me zo, al halfdood, achter?*

III. DE NEOLATIJNSE ZOEN IN ITALIË

III.1. ANTONIO BECCADELLI (1394-1471)

Antonio Beccadelli (Antonius Panormità, 1394-1471) was een van de meest dynamische en interessante Neolatijnse dichters van de vroege vijftiende eeuw. Hij is geboren in Palermo en streek en na zijn studies in Siena en Bologna neer in Pavia, waar hij dankzij het patronaat van Filippo Maria Visconti een leerstoel aan de universiteit kon bekleden. In 1432 werd hij door keizer Sigismund gekroond tot *poeta laureatus*. Twee jaar later trok Beccadelli in het gevolg van Alfonso V van Aragon naar Napels, waar hij in dienst van Alfonso en zijn opvolger Ferdinand II voor de rest van zijn leven zou blijven en er de 'Accademia Antoniana' (de latere 'Accademia Pontaniana') stichtte.

Beccadelli schreef veel proza, waaronder werken over de geschiedenis van zijn tijd en vijf collecties brieven. Hij heeft zijn reputatie als dichter echter vooral te danken aan de *Hermaphroditus* (1425), een verzameling van twee boeken epigrammen, opgedragen aan Cosimo de' Medici. De verspreiding van deze beruchte collectie obscene, komische en provocatieve gedichten bracht Beccadelli enerzijds de lof van heel wat van zijn geleerde tijdgenoten, maar veroorzaakte ook een golf van verontwaardiging die soms zelfs uitmondde in publieke verbrandingen. Paus Eugenius IV zou de lezers van het werk bovendien hebben bedreigd met excommunicatie en op rijpere leeftijd gaf Beccadelli zelf aan in een brief dat hij zich nu schaamde om de compositie van zijn erotische jeugdedichten.

LITERATUUR:

GAISSER 2017, 115; PARKER 2005, 477-478; PARKER 2010; PEROSA & SPARROW 1979, 18-20; SENARD 2017, 2-15; WOLFF-UNTEREICHEN 1986.

III.1.1. ANTONIO BECCADELLI: *ELEGIA AD IOANNEM LAMOLAM*, VSS. 81-88III.1.1.1. ANTONIO BECCADELLI: *ELEGIA AD IOANNEM LAMOLAM*, VSS. 81-88: TEKST

Mox mea candenti circumdat colla lacerto,
 Et sua coniungit mollia labra meis,
 Et centum et totidem tremula dedit oscula lingua,
 Lingua suum atque suum dens peragebat opus.
 Tum mihi quae semper sint ora bilinguia sensi,
 Qualia serpentes vulgus habere refert.
 Millia si dederit mihi basia, millia carpam,
 Atque videbuntur millia pauca mihi.

85

candere -eo: glanzen

circumdare -o: omgeven, omstrengelen

lacertus -i, m: (boven)arm

coniungere -o: verbinden

labrum -i; o: lip

totidem: evenzoveel, evenveel

tremulus -a-um: trillend, sidderend

osculum -i, o: kus, zoen

peragere -o: voltooiën, volbrengen

bilinguis -is-e: met twee tongen

vulgus -i, o: het plebs, de massa, het volk

referre -fero: vertellen, beweren

III.1.1.2. ANTONIO BECCADELLI: *ELEGIA AD IOANNEM LAMOLAM*, VSS. 81-88: VERTALING

Weldra omgaf ze mijn hals met haar glanzende melkblanke armen
 en voegde haar lippen wellustig aaneen met de mijne,
 ze gaf met haar lillende tong me wel honderd en nog zoveel zoenen
 terwijl onze tongen en tanden hun taken vervulden.
 Ik had toen het gevoel dat mijn mond altijd al twee tongen gehad had,
 zoals, naar de mensen vertellen, ook slangen soms hebben.
 En geeft ze mij duizenden zoenen, dan zal ik er duizenden plukken,
 al lijken zelfs duizenden zoenen voor mij nog te weinig.

85

III.1.1.3. ANTONIO BECCADELLI: *ELEGIA AD IOANNEM LAMOLAM*, VSS. 81-88: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: het meisje 'Elegia' omgeeft de dichter met haar armen en drukt haar lippen op de zijne om passionele zoenen te geven. Het voelt alsof hij nu twee tongen in zijn mond heeft, net als een slang dat volgens het volksgeloof heeft. De dichter wenst zich nu duizenden zoenen, al zouden zelfs zoveel kusjes nog te weinig voor hem zijn.

BESPREKING:

Giovanni Lamola (ca. 1405-1449), geboren in Bologna, was een leerling van Guarino da Verona en van Vittorino, Barzizza en Filelfo. Hij was een vriend van Beccadelli en een belangrijke ontdekker van manuscripten. Beccadelli noemt hem een 'geleerde en in alle wetenschappen bekwame jongeman'. De dichter rapporteert in deze poëtisch brief aan Lamola hoe zijn geliefde 'Elegia' aan hem verscheen. Cupido heeft -zo zegt hij- in de ogen van zijn meisje netten en strikken voor hem opgesteld. Vervolgens stapt het meisje op de dichter af ...

81. mox mea candenti circumdat collo lacerto: opvallende alliteratie van de m- en k-klanken (die laatste ook in assonantie). Bovendien maakt de spiegelende assonantie van de begin- (o-e-a) en eindklinkers (a-e-o) dit vers uiterst doorwrocht.

candenti circumdat collo lacerto: Een gelijkaardige verwoording vinden we bij Ovidius, *Ars* II.457-460 *candida iam dudum cingantur colla lacertis*.

82. meis: sc. labris.

mollia labra meis: mooi klanknabootsend spel met de zachte m- en l- klanken.

83. centum et totidem: het getal roept natuurlijk het aantal zoenen op uit Catullus V.

centum ... tremula ... oscula lingua: gekruist hyperbaton.

tremula ... lingua, zie ook Pontano, Parthenopaeus I.25.18 *ac linguam queruolo cum suxerit ore trementem*.

84. linguā / lingua: opvallende juxtapositie en polyptoton, doorbroken door het verseinde.

lingua suum [opus] atque suum [opus] dens: chiasme.

85. ora bilingua: in *Baiae* I.16.3 heeft Pontano *geminas in ore linguas*.

qualia serpentes: voor het beeld van de verweven tongen als een dubbele slang vond Beccadelli wellicht inspiratie bij Plautus, *Pseudolus* 1259-1260 *nam ubi amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit, / ubi alter alterum bilingui manifesto inter seprehendunt*. Volgens sommigen zou Vergilius' *linguis micat ore trisulcis* (*Aeneis* II.475 en *Georgica* III.439) de directe inspiratie zijn geweest voor Pontano, maar dat is hoogst betwifelbaar.

De verstrengelde tongen als een dubbele slang komen verder ook voor bij Pontano, *Parthenopaeus* I.24.4. (cf. infra III.2.1). In Secundus' *Basium* III figureert wel een slang, maar dan in een beeld van een onbevredigende zoen: het meisje deinst er als door een slang gebeten terug na het vluchtige nippen van een kus.

86. millia ... millia ...: anafoor. De herhaalde getallen roepen ook hier natuurlijk de beroemde verzen van Catullus V op.

dederit: ind.fut.ex.

carpam: ind.fut.s.

87. millia pauca: het oxymoron zet de discrepantie in de verf tussen het symbolisch grote aantal zoenen en de bescheiden hoeveelheid waarin de dichter ze zal ervaren. De gedachte doet ook denken aan de laatste verzen van Martialis' VI.37 (cf. supra, II.3.1): *pauca cupit qui numerare potest*.

III.2. GIOVANNI PONTANO (1429-1503)

Giovanni Gioviano Pontano (Ioannes Iovianus Pontanus, 1429-1503) werd geboren in Cerreto nabij Spoleto. Hij studeerde in Perugia en veroverde een post in de kanselarij van koning Alfonso van Aragon in Napels. Daar maakte hij kennis met de notoire dichter Antonio Beccadelli en werd er lid van diens literaire kring die later de 'Accademia Pontaniana' zou worden genoemd. Pontano diende de koningen van Napels als soldaat, als diplomaat en als raadsman voor meer dan een kwarteeuw. Toen de Franse koning Charles VIII in 1494 Napels binnentrok en Alfonso's opvolger Ferdinand II in ballingschap ging, bleef Pontano niettemin op post en speelde zelfs een belangrijke rol bij de verwelcoming van de overwinnaar. Toen Alfonso terugkwam werd Pontano echter ontslagen en wijdde hij de resterende jaren van zijn leven aan de literatuur.

Pontano publiceerde diverse prozawerken op het domein van filosofie, ethiek, astronomie, literatuurkritiek en geschiedenis, naast verscheidene dialogen in navolging van Loukianos. Zijn hart ging echter vooral uit naar de poëzie. Gestimuleerd door Beccadelli schreef hij tijdens zijn jeugdijaren de *Pruritus*, een verloren dichtbundel met erotische en zelfs obscene gedichten in catulliaanse stijl. Een tweede fase van zijn Catullus-imitaties leidde tot de twee boeken liefdesgedichten onder de titel *Amores sive Parthenopaeus*. Bijzonder zijn de drie boeken elegische gedichten waarin hij de liefde voor vrouw en gezin bezingt: *De amore coniugali*. Als oudere man schreef Pontano verder een bundel gedichten voor courtisanes onder de titel *Eridanus* en in de *Hendecasyllabi sive Baiae* bezingt de dichter de liefdesgeneugten in het lustoord Baiae. Naast deze liefdespoëzie schreef hij ook eclogen en enkele grootschaliger gedichten zoals de *Urania* (over sterrenbeelden), een *Meteorum liber* (over atmosferische fenomenen) en *De hortis Hesperidum* (over agricultuur). Pontano's verzamelde werken werden na zijn dood in Napels gedrukt en zouden dankzij de talrijke herdrukken over heel Europa een grote invloed uitoefenen op de Neolatijnse, maar ook volkstalige dichtkunst.

LITERATUUR:

DENNIS 2006; GAISSE 2017, 115-118; LAURENS 1975 I, 121-151; LAURENS 2004, 108-127; LUDWIG 1989; MOUL 2014, 48-49; NICHOLS 1979, 128-195; PEROSA & SPARROW 1979, 67-87; ROMAN 2014; SENARD 2017, 74-163.

III.2.1. GIOVANNI PONTANO, AD CINNAMAM BLANDE (PARTHENOPAEUS I.24)

III.2.1.1. GIOVANNI PONTANO, AD CINNAMAM BLANDE (PARTHENOPAEUS I.24): TEKST

Da mihi basiolum, mea Cinna, quale furenti
 Antehac nulla viro femina surripuit,
 Cumque meis pariter coniunge labella labellis,
 Pro serpente mihi sit vaga lingua duplex,
 Morsibus in blandis desit dens, murmura desint,
 Exclususque vaga spiritus ex anima.
 Lascivum satis est, quod mollis Francia libat,
 Verum hoc aureolum est, Cinnama, basiolum.

5

basiolum -i, o: zoentje
 furens -entis: razend; dolverliefd
 antehac (adv.): voordien, tevoren
 surripere -io: ontfutselen, ontvoeren
 pariter (adv.): op gelijke wijze
 coniungere -o: verbinden, samensmeden
 labellum -i, o: lipje
 vagus -a-um: zwerfend, zwalkend

duplex -icis: dubbel
 morsus -us, m: beet
 blandus -a-um: verleidelijk, geil
 murmur -uris, o: gekreun, gesteun
 excludere -o -clusi- clusum: uitsluiten, verhinderen; afnemen
 lascivus -a-um: wellustig, geil, speels
 libare -o: nippen, zoenen
 aureolus -a-um: van goud, gouden

III.2.1.2. GIOVANNI PONTANO, AD CINNAMAM BLANDE (PARTHENOPAEUS I.24): VERTALING

Geef mij een kus, Kaneeltje, zoals nooit een vrouw tevoren
 een kusje heeft ontfutseld aan een dolverliefde man,
 en smeed je lipjes net als ik dan samen met mijn lipjes:
 ik wil een tong die slingert als een dubbele kronkelslang,
 en heerlijk tonggeknabbel zonder bijtgeweld of kreuntjes
 of ademtocht ontnomen aan het zwalken van mijn ziel.
 Het is wel heel wellustig wat de wulpse Francia afzoent,
 maar, dit, Kaneeltje, is een echte zoen van zuiver goud.

5

III.2.1.3. GIOVANNI PONTANO, AD CINNAMAM BLANDE (PARTHENOPAEUS I.24): BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: geef mij, Cinnama, een onvergelijkbaar zoentje (vss. 1-2), druk je lippen op de mijne en laat onze tongen zich verstrengelen (vss. 3-4), geef zoentjes zonder gehijg,

gebijt of een ziel die in de ademtocht verloren gaat (vss. 5-6), want zo'n zoentje is voor mij het toppunt (7-8).

BESPREKING:

1. Da mihi basiolum: het versbegin roept natuurlijk net als bij de openingsverzen van Jacopo Sannazaro, *Ad amicum* (cf. supra III.7.1: *da mihi tu ... basia*) en Janus Secundus, *Basium* III.1 (cf. supra V.1.2: *da mihi suaviolum*) het beroemde *da mi basia mille* uit Catullus V.7 in gedachten. Net als bij Secundus heeft ook Pontano's gedicht in vs. 8 een cyclisch einde met *basiolum*. Bij Pontano is de opbouw chiasisch door de plaatsing *basiolum, mea Cinna ... Cinnama, basiolum*.

basiolum: het verkleinwoordje komt niet voor bij Catullus, maar is voor het eerst geattesteerd bij Petronius (86.6) en Apuleius (*Metamorphoses* X.21).

mea Cinna: voor Cinnama (vs. 8). Het meisje was oorspronkelijk Pontano's geliefde in zijn *Pruritus* en het grootste deel van de Cinnama-gedichten stamt dan ook uit Pontano's vroegste dichtersperiode. Veel van deze stukken kwamen later terecht in het tweede deel van het eerste boek van de *Parthenopaeus sive Amores*. Het lijkt er op dat Pontano met zijn Cinnama een tegenhangster wou creëren van Catullus' Lesbia, door haar te karakteriseren in haar neiging tot ontrouw, manipulatieve trucjes en passionele uitbarstingen. Vandaar dat hij de aan haar gewijde gedichten in latere tijd naast elkaar plaatste om ze als het ware een narratieve cyclus te laten vormen waarin de ups en downs van hun relatie konden worden getraceerd. Toch presenteert Pontano zijn relatie met Cinnama veel minder ernstig dan Catullus dat doet met zijn tumultueuze affaire met Lesbia. Voor Pontano blijft alles vooral een frivool spel, vol zelfironie en literaire *urbanitas*, voor Catullus is zijn liefde een zaak van leven of dood.

Cinnama betekent letterlijk 'Kaneel', een zoet kruid afkomstig uit de gedroogde bast van de tropische kaneelboom. Kaneel gold in de oudheid en middeleeuwen als ontsmettingsmiddel en medicijn, maar in de vroegere moderne tijd ook als ingrediënt van liefdesdrankjes. Omdat Pontano's *Pruritus* als een afrodisiacum moest werken bij de lezers, is de naam van zijn liefde voor zijn eerste boek dus goed gekozen.

Verder is het zo dat Cinnama kennelijk reeds in de oudheid als een koosnaampje werd gebruikt (~Plautus, *Curculio* 100; Petronius 30.2)

furenti / ... nulla viro femina: gekruist hyperbaton. Het *furenti* natuurlijk in de zin van 'passioneel', zoals in Catullus LXIV.124 *illam ... furentem*.

2. viro femina: opvallende juxtapositie, gebroken door de cesuur.

surripuit: het gebruik van dit werkwoord is natuurlijk een knipoog naar Catullus IC, dat met *surripui tibi* (vs. 1) ... *surripiam* (vs. 16.) evenzeer een cyclische beweging maakt.

3. **labella labellis**: polyptoton. Zie ook Plautus, *Pseudolus* 1259 *nam ubi amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit* (cf. infra) en Asinaria 668 *compara labella cum labellis*.

meis ... labellis: hyperbaton.

4. **pro serpente**: Pontano ontleende het beeld van de tongen die verweven zijn als een dubbele slang misschien aan zijn leermeester Beccadelli (*Elegiae ad Ioannem Lamolam*), of -gezien de identieke verwoording van vereniging van de lippen (cf. supra)- ook gewoon rechtstreeks bij Plautus, *Pseudolus* 1259-1260 *nam ubi amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit, / ubi alter alterum bilingui manifesto inter seprehendunt* (zie ook bij III.1.1). Dat Vergilius' *linguis micat ore trisulcis* (*Aeneis* II.475 en *Georgica* III.439) de directe inspiratie voor Pontano zou zijn geweest, is hoogst betwifelbaar.

Ook in Secundus' *Basium* III figureert een slang, maar dan in een beeld van een onbevredigende zoen: het meisje deinst er als door een slang gebeten terug na het vluchtige nippen van een kus.

5. **desit dens**: alliteratie. Het bijten op de lipjes van de geliefde komt de Latijnse liefdespoëzie binnen met Catullus VIII.18 *cui labella mordebis?*

desit dens, murmura desint: chiasme.

6. **exclususque vaga spiritus ex anima**: chiasme.

vaga ... anima: het beeld van de zwervende ziel gaat in de Latijnse literatuur terug op de *errantes animas* van Petronius 79.8, vs. 4.

7. **Francia**: Pontano maakt hier een verrassende vergelijking: de zoenen van Cinnama zijn voor hem zo bijzonder dat ze als 'van goud' gelden en daarmee de wellustige zoenen van 'Francia' in de schaduw stellen. Maar gaat het om een meisje 'Francia' of eerder een 'Française'? Misschien mag er zelfs een politieke ondertoon worden gezocht en dus een sneer naar Frankrijk, dat in Pontano's dagen maar al te vaak het Italische schiereiland binnenviel.

8. **basiolum**: de echo van het *basiolum* uit vs. 1, zorgt voor een cyclisch einde zoals ook Secundus in zijn *Basium* III heeft gecreëerd (*suaviolum* 1 ... *suavioli* 6).

III.2.2. GIOVANNI PONTANO, *AD DEIANILLAM (ERIDANUS II.10)*

Basia cum strictis offers mihi clausa labellis
 deque tuo nullus spiritus ore venit,
 nescio quid tum triste animum subit ipsaque nostro
 frigescunt tacito basia in ore situ.
 At cum rapta sonant mordacibus oscula labris 5
 mixtus et alterno spiritus ore coit,
 meque color, meque et sensus animusque relinquunt
 inque tuo iaceo languidus ipse sinu.
 At tu, cum dederis mihi suavia, consere linguam
 inter labra, meo semper et ore fove, 10
 ne pateant animo egressus, ne frigida lingua
 torpeat, ipse tuo deficiamque sinu.

*Wanneer je mij gesloten zoenen geeft met stijve lipjes
 en als zo uit jouw mondje zelfs geen ademtocht ontsnapt,
 dan glijdt een soort van droefheid in mijn hart meteen naar binnen
 en vriezen onze zoenen vast in onze stille mond.
 Maar als gestolen zoentjes smakken bij gebijt van lippen
 en onze adems bij elkaar versmelten in de mond,
 dan laten kleur, gewaarwording en ziel mijn lichaam achter
 en lig ik afgemat en lam te kwijnen in je schoot.
 Dus geef jij mij je zoenen, strik je tong tussen mijn lippen
 en houd hem zo voor altijd warm verweven in mijn mond.
 En laat er zo geen uitweg zijn voor onze zielenzuchten,
 opdat mijn tong niet koud verstijft en ik sterf in je schoot.*

III.4. MICHAEL MARULLO (CA. 1453-1500)

Michael Marullo (Μιχαήλ Μάρουλλος – Marullus, ca. 1453-1500) verhuisde na de val van Konstantinopel met zijn familie naar Ragusa (Dubrovnik) en vervolgens naar Italië. Hij deed dienst als soldaat in verschillende delen van Europa en het Nabije Oosten. In Napels werd hij bevriend met Pontano en Sannazaro. Rond 1485 verhuisde hij naar Rome en vervolgens naar Florence, waar hij verwelkomd werd door Lorenzo en Giovanni de' Medici. Hij werd er ook een vriend van de filosoof Pico della Mirandola, maar tevens vijand van de dichter-geleerde Poliziano. Na zijn deelname aan de mislukte Italiaanse campagne van de Franse koning Charles VIII keerde Marullo naar Florence terug en trouwde met de knappe en geleerde Alessandra Scala. Hij stierf op 11 april 1500, verdronken in de rivier de Cecina.

Marullo publiceerde in 1489 twee boeken Latijnse *Epigrammata*, waar later nog twee boeken *Epigrammata* en vier boeken *Hymni Naturales* (1497) bijkwamen. Na zijn dood verschenen ook nog zijn *Neniae* (1515) en een onafgewerkt didactisch gedicht, de *Institutiones principales* (1578). Marullo's dichtkunst evoceert een softer, kuiser catullianisme dan dat van Beccadelli en Pontano. Gezien zijn afkomst kan het geen verwondering wekken dat zijn gedichten vaak getekend zijn door heimwee naar zijn verloren vaderland. Marullo's poëzie werd door zijn tijdgenoten bewonderd en nog lang na zijn dood bediscussieerd en nagevolgd.

LITERATUUR:

FANTAZZI, C. 2012; GAISSER 2017, 121-124; LAURENS 1975 I, 99-119; LAURENS 2004, 96-107; NICHOLS 1979, 226-253; PEROSA & SPARROW 1979, 107-122; SENARD 2017, 182-185.

III.4.1. MICHAEL MARULLO, *AD NEAERAM* (EPIGRAMMATA II.4)III.4.1.1. MICHAEL MARULLO, *AD NEAERAM* (EPIGRAMMATA II.4): TEKST

Suaviolum invitae rapio dum, casta Neaera,
 Imprudens vestris liqui animam in labiis,
 Exanimusque diu, cum nec per se ipsa rediret
 Et mora letalis quantulacumque foret,
 Misi cor quaesitum animam; sed cor quoque blandis 5
 Captum oculis nunquam deinde mihi rediit.
 Quod, nisi suaviolo flammam quoque, casta Neaera,
 Hausissem, quae me sustinet exanimus,
 Ille dies misero, mihi crede, supremus amanti
 Luxisset, rapui cum tibi suaviolum. 10

suaviolum -i, o: zoentje
 castus -a-um: kuis, zedig
 imprudens -entis: onvoorzichtig, onmadenkend
 linquere -o liqui: (achter)laten
 labium -i, o: lip
 exanimus -a-um: zonder ziel, zielloos
 mora -ae, v: oponthoud, uitstel
 letalis -is-e: dodelijk

quantulacumque: hoe klein ook
 quaerere -o -sivi-situm: (op)zoeken, vragen
 cor cordis, o: hart
 blandus -a-um: verleidelijk, geil
 haurire -io: verzuwelgen, inzuigen
 sustinere -eo: overeind houden, recht houden
 supremus -a-um: uiterst, laatst
 lucere -eo luxi: stralen

III.4.1.2. MICHAEL MARULLO, *AD NEAERAM* (EPIGRAMMATA II.4): VERTALING

Terwijl ik je tegen je zin een zoentje ontfutselde, kuise Neaera,
 heb ik daar zonder te denken mijn ziel op je lippen gelaten
 en zo zat ik lang zonder ziel. Maar toen ze niet zelf naar me terugkwam
 en zelfs het allerkleinste verwijl voor mij dodelijk kon zijn,
 zond ik mijn hart naar mijn zieltje op zoek. Ook mijn hart liet zich vangen 5
 door jouw bekoorlijke oogjes en kwam daarna nooit naar mij terug.
 Had ik met dat zoentje toen niet tevens een vlammetje binnen gezogen
 dat mij, nu ik zonder een ziel zit, nog net overeind houdt,
 geloof me, dan scheen op die dag dat ik jou dat zoentje ontroofde,
 voor deze onzalige minnaar het laatste licht van zijn leven. 10

III.4.1.3. MICHAEL MARULLO, *AD NEAERAM* (EPIGRAMMATA II.4): BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: toen hij een zoentje van zijn Neaera stal, zegt de dichter, is zijn ziel op haar lippen achtergebleven en bleef hij zelf dus ‘zielloos’ achter. In wanhoop stuurde hij dan maar zijn hart op zoek naar het zieltje, maar ook die kwam niet meer terug. Gelukkig had de dichter bij het zoenen een vlammetje opgezogen dat hem in tussentijd in leven houdt, anders zou dat gestolen zoentje hem zonder twijfel zijn leven hebben gekost.

BESPREKING:

1. suaviolum invitae rapia dum: zoals zo vaak is ook dit gedicht, in navolging van Catullus IC (*surripui tibi* 1. ... *basia surripiam* 16.) en net als Pontano's *Parthenopaeus* I.24 (*basiolum* 1. ... *basiolum* 8.) cyclisch opgebouwd, in dit geval zelfs met een fraaie spiegelende beweging in het laatste vers: ... *rapui cum tibi suaviolum*.

suaviolum: een ‘klein zoentje’, zoals in Catullus IC.2 *suaviolum dulci dulcius ambrosia*.

invitae: sc. *tibi*, al gebruikt Marullo in vs. 2 wel het meervoud: *vestris*.

casta Neaera: in elk van de vier boeken van Marullus' Latijnse epigrammen komen gedichten voor die aan het meisje Neaera zijn gericht (in het bijzonder telkens in het tweede gedicht). Het kan niet de bedoeling zijn om achter deze Neaera werkelijk een historische figuur te zoeken: haar naam is in de Griekse traditie vaak die van een dame van lichte zeden, in de Latijnse literatuur figureert een Neaera in het *Corpus Tibullianum*. In de Neolatijnse traditie komt zij voor bij onder meer Pontano, Marullo, Buchanan en in het bijzonder als muze van Janus Secundus in diens *Basia*.

casta: geen onschuldig woord bij Marullus, die zich uitdrukkelijk wil verzetten tegen de obscene poëzie van zijn Neolatijnse tijdgenoten (~I.62.15 *sit procul a nobis obscoena licentia scripti*; II.32 *sic faveat castis Venus aurea votis*). Velen onder hen verantwoordden hun poëzie met de zogenaamde ‘lex catulliana’, die werd afgeleid uit Catullus XVI en stelde dat lichtzinnige verzen geen afspiegeling hoefden te zijn van de levenswandel van de dichter. Marullus echter draait deze traditionele *recusatio* radicaal om en verkondigt frequent dat zijn ‘kuise’ poëzie net wél een weergave is van zijn *ingenuus pudor*, zijn aangeboren schroomvallige kuisheid: hijzelf is een kuise, catulliaanse petrarkist. Daarmee geeft hij indirect ook kritiek op het wijdverspreide vooroordeel dat de Byzantijnse immigranten in het westen niet meteen leken hun nobele voorouders: ze werden immers onder meer gezien als breedsprakerig, laf en seksueel geperverteerd.

2. vestris ... in labiis: hyperbaton.

3. exanimusque: de dichter bespeelt hier humoristisch de etymologische betekenis van het woord. Nadat hij zijn *anima* op Neaera's lipjes heeft achtergelaten is hij inderdaad ‘ziel-loos’.

cum ... rediret / et ... foret: conj.impf. t.a.v. irrealis heden.

4. **quantulacumque**: voor een woord dat minimale kleinheid evoceert, heeft het op een grappige manier veel plaats nodig.

5. **quaesitum**: supinum, ‘om te zoeken’. Zie ook Lernutius, *Basia* III.2: *misi cor dominae. cor ... sed cor*: anafoor.

cor quoque: alliteratie.

6. **rediit**: een echo van *rediret* in vs. 3. Zie ook Lernutius, *Basia* III.3-4: *Sed dominae captum illecebris captumque lepore / Non rediit*.

7. **suaviolo ... casta Neaera**: een echo van vs. 1 met *suaviolum ... casta Neaera*.

flammam: zie ook Lernutius, *Basia* III.8: *Tantum flatu ignem pectoris usque animant*.

casta Neaera: een echo van vs. 1.

8. **haussisem**: conj.pqpf. t.a.v. irrealis verleden.

me ... exanimum: met een echo van het *exanimus* van vs. 2. Zie Lernutius, *Basia* III.7-8: *... usque animant*.

9. **ille dies misero, mihi crede, supremus**: de opvallende -i en -e- klanken geven een toepasselijke klagende toon aan dit vers.

misero mihi: alliteratie.

misero amanti: hyperbaton. De topos van de miser amans gaat natuurlijk terug op Catullus, IC.11 en 15.

10. **luxisset**: conj.pqpf. t.a.v. irrealis verleden.

rapui cum tibi suaviolum: een vers dat het openingsvers mooi weerspiegelt en zo voor een fraai cyclisch einde zorgt.

Het stelen van een zoentje is een motief dat vooral bekend is uit Catullus IC.1-2 (*surripui ... suaviolum*), maar ook bij Horatius, bij wie meisjes wel vaker halfslachtig weerstand bieden (zoals in *Oden* I.9.22-23 *pignus dereptum ... digito male pertinaci*), vallen zo’n ontfutselde zoenen in de smaak (*Oden* II.12.25-28). De *praeceptor amoris* Ovidius raadt zijn ‘leerlingen’ zelfs aan om het verzet van een meisje tegen zoenen te negeren, want in werkelijkheid wil zij uiteraard niets anders dan overwonnen worden (*Ars amatoria* I.664-666). Meer nog: meisjes vinden het net fijn dat je als minnaar zoveel moeite doet en kracht gebruikt, zo voelen ze zich net gewaardeerd – want als je te snel opgeeft, voelt ze zich straks nog tekortgedaan (*Ars amatoria* I.673-675). Voor Ovidius is het weigeren van liefdeshandelingen door een meisje inderdaad gewoon *part of the game*: hij stelt zijn nieuwe liefde dan ook voor om bij wijze van spel inderdaad te doen alsof ze niet wil. Bij zijn Corinna ging het immers ook altijd zo, zegt hij, en hemzelf wond het enkel maar op (*Amores* II.19.11-16). Meer geroofde zoenen vinden we bij Ovidius in *Amores* II.4.26 e.v.; *Heroides* XV.44; XVII.27 e.v. en *Metamorphoses* IV.358. Bij Tibullus blijkt dat ook jongens graag gespeeld weerstand bieden tegen het kussen (I.4.53-56).

Ook in de Griekse literatuur komt het motief van het gestolen zoentje voor, zoals in *Anthologia Palatina* V.219 (Paulos Silentiarios):

Κλέψωμεν, Ροδόπη, τὰ φιλήματα, τὴν τ' ἐρατεινὴν
καὶ περιδῆριτον Κύπριδος ἐργασίην.

ἤδὺ λαθεῖν, φυλάκων τε παναγρέα κανθὸν ἀλύξαι:
φώρα δ' ἀμφαδίων λέκτρα μελιχρότερα.

*Laten we, Rhodope, zoenen stelen en tevens het lieflijke
en veelbevochten werk van Kupris.*

*Heerlijk is het verborgen te zijn en het alziende oog van bewakers te mijden:
heimelijke liefdes zijn zoeter dan openbare.*

De Griekse romanschrijver Achilleus Tatios verklaart het verzet van de meisjes vanuit 'psychologische' hoek: meisjes verlangen ook wel naar de liefde, maar willen door weerstand voor te wenden vooral niet de indruk geven al te gretig te zijn. Het mannelijke hoofdpersonage krijgt daarom de volgende raad (I.10):

Zelfs nadat ze toestemming gaven, komt het nog wel voor dat vrouwen, die eigenlijk niets liever willen dan de liefde te bedrijven, toch voorwenden dat het hen wordt opgedrongen. Door zich zo op overmacht te beroepen willen ze vermijden dat ze al te gretig zouden blijken. Verlies daarom niet de moed als je vaststelt dat ze weerstand biedt en ga na hoe ze zich verzet. Hier is tact nodig. Als ze toch volhardt, dring dan niet verder aan.

Het hoeft niet te verwonderen dat deze opportunistische mannelijke wensdroom ook zijn weg heeft gevonden naar de Neolatijnse poëzie. In een *Epithalamium* voor Joannes Barcatus en Maritella raadt Pontano de bruidegom aan het meisje eerst zachttaardig te benaderen en dan zoenen in diverse vormen te geven, nu eens lief gevraagd, dan weer stiekem geroofd (*Baiae* I.18.17-19). Meer geroofde zoenen vinden we bij Pontano onder meer in *Baiae* I.9.20 en *Parthenopaeus* I.15.5; I.25.15 en II.5.27. Bij Janus Secundus horen geroofde zoenen kennelijk gewoon tot het voorspel: in zijn *Epithalamium* (*Sylvae* VIII.79-82) verzet het meisje zich bijvoorbeeld tegen de al te ontstuimige kussen van de bruidegom.

Bij Marullo breekt de roof van een zoentje bij zijn *casta Neaera* hem zuur op. Niet enkel het idee, maar ook de verwoording en de (cyclische) structuur van zijn gedicht is bij momenten gelijkaardig aan die van Lernutius' *Basium* III (cf. supra, passim).

III.5. FILIPPO BEROALDO (1453-1505)

Filippo Beroaldo de Oudere (Filippus Beroaldus, 1453-1505) werd geboren in Bologna in een oude aristocratische familie, verloor op jonge leeftijd zijn vader en raakte tijdens zijn jeugdige studies onder de indruk van de klassieke auteurs. Na passages in Parma en Milaan trok hij naar Parijs, waar hij succesvolle publieke lezingen gaf over Lucanus en op velen een blijvende indruk maakte. Enkele jaren later werd Beroaldo met enthousiasme opnieuw ontvangen in zijn thuisstad Bologna, waar hij aan de universiteit gepassioneerde colleges zou geven tot aan zijn overlijden. Door zijn leerlingen werd hij geprezen om zijn verbluffende kennis (Pico della Mirandola noemde hem ooit een ‘levende bibliotheek’), zijn ontzaglijke geheugen en onovertroffen improvisatievermogen.

Filippo Beroaldo heeft in de eerste plaats naam gemaakt als filoloog, die dankzij de ontplooiing van de boekdrukkunst een groot aantal tekstuittgaven en commentaren liet verschijnen op erg uiteenlopende Griekse en Latijnse auteurs, van Loukianos tot Epiktetos, van Lucanus tot Aulus Gellius. Daarnaast schreef hij, met als zijn grote voorbeeld Plinius Maior, ook tal van technische traktaten over diverse vakgebieden zoals filosofie, retoriek en literatuur. Tot slot was Beroaldo ook actief als vertaler en dichter van Latijnse poëzie. Zo vertaalde hij werken van Petrarca en Boccaccio in Latijnse verzen, schreef hij religieuze gedichten en Latijnse liefdespoëzie. Zijn brede interesse, bevologenheid als leermeester en talloze publicaties op diverse vakgebieden maken hem tot een belangrijke sleutelfiguur in de geschiedenis van het humanisme.

LITERATUUR:

NATIVEL 1997, 109-121; VAN TIEGHEM 1966, 66-67; WONG 2017, 34-35.

III.5.1. FILIPPO BEROALDO, *OSCULUM PANTHIAE*

Qualia lascivo dedit oscula saepe tonanti
 Dardanius Phrygia raptus ab arce puer.
 Qualia formosae Veneri dilectus Adonis:
 Qualia pastori Tyndaris iliaco:
 [...]
 Talia mille dedit roseis mihi basia labris
 Panthia fervoris prima favilla mei 10
 Quantus odor: quantum divini nectaris illis
 Quantus mellis inest: Ambrosiaequae liquor.
 Cinama quod spirant: quod olet cinireia mirrha:
 Et quod odoratus arabs coritiumque crocum.
 Succina quod fragrant manibus tractata: quod omne 15
 Unguentum: et fracto fusa falerna cado:
 Balsama quod spirant: redolent quo florea rura:
 Quod citrum et violae purpureaeque rosae.

*Zoals de knaap gekaapt bij Troje uit 't Phrygische gebergte
 zo vaak zijn zoenen aanbod aan de geile dondergod,
 zoals haar lief Adonis vaak de knappe Venus zoende,
 gezoen zoals Helena haar Trojaanse herder gaf.
 [...]*

*Wel duizend zulke zoenen geeft mij met haar roze lippen
 mijn Panthia, de vonk en oorsprong van mijn liefdesvuur.
 Wat brengen ze een geurigheid van goddelijke nectar,
 ja, wat een zweem van honing, wat een sap van ambrozijn,
 wat ademen ze naar kaneel en mirre van Cinyra,
 naar krokus van Corycus en Arabische parfums.
 Hoe ruiken ze naar handgeplukte amber en aroma's,
 Falernerwijn die sippelt uit de barsten van een kruik,
 naar balsemgeur en naar 't bouquet van bloemen op de akkers,
 naar citrus en viooltjes en naar purperrode roos.*

III.6. ANGELO POLIZIANO (1454-1494)

Angelo Ambrogini Poliziano (Angelus Politianus, 1454-1494), zo genoemd naar zijn geboorteplaats Montepulciano, is wellicht de beroemdste en meest veelzijdige geleerde uit het Italiaanse humanisme. Als jongen kwam hij naar Florence en stond er al snel bekend om zijn literaire talenten. Hij leerde Grieks bij Argyropylos en Kallisto, woonde de lezingen bij van Landino en werd bevriend met de leidende figuren uit de Platoonse Academie. Omstreeks 1470 werd hij opgenomen in het huishouden van Lorenzo de' Medici, die hem de opvoeder maakte van zijn zoons Piero en Giovanni (de latere paus Leo X). Na een periode van vrijwillige ballingschap in Mantua keerde Poliziano naar Florence terug en werd er professor van Griekse en Latijnse retoriek. De rest van zijn jaren wijdde hij aan filologisch onderzoek en onderwijs van de klassieken.

Het literaire oeuvre van Poliziano is omvangrijk en divers. Zijn belangrijkste filologische werken zijn twee collecties *Miscellanea*, die interpretatieproblemen van klassieke teksten behandelen. Daarnaast hebben we twaalf boeken Latijnse brieven, teksten van zijn universiteitsvoordrachten, talloze vertalingen van Griekse teksten (onder meer de eerste vier boeken van de *Ilias*), en enkele essays in Latijnse verzen onder de titel *Silvae*. Verder was hij ook de componist van gedichten in de *volgare*, een zestigtal Griekse epigrammen en een groot aantal Latijnse elegieën, epigrammen en oden. Poliziano's monumentale statuut onder de humanisten is te danken aan de originaliteit van zijn filologische werken en aan de elegante stijl van zijn Italiaanse, Griekse en Latijnse gedichten. Vele van zijn geschriften genoten een onmiddellijke en blijvende populariteit.

LITERATUUR:

LAURENS 1975 I, 121-151; LAURENS 2004, 78-95; KNOX 2018; NICHOLS 1979, 254-287; PEROSA & SPARROW 1979, 123-141; SENARD 2017, 186-197.

III.6.1. ANGELO POLIZIANO, *IN PUELLAM SUAM (EPIGRAMMATA CXI)*, vss. 43-56

Labella quid coraliis	
Rubore praenitentia,	
Tam saepe tam longum mihi	45
Mordente pressa basio?	
Quid margaritas dentium	
Praecandidorum proloquar?	
Linguamque perplexabilem,	
Utrumque iuncto anhelitu,	50
Amanti amantem copulans	
Festinat ad calcem Venus,	
Cum suave olentem spiritum	
Semiulca sugunt oscula,	
Lenocinante gaudio	55
Subinde murmurantia?	

Wat zeg ik van haar lipjes dan,
 die rood koraal aftroeven
 en vaak en lang op mij geprent
 mij bijten met hun zoenen?
 Of van haar parelend gebit
 dat vooraan zalig glinstert
 of van het krullen van haar tong,
 als, in verknoopte adem,
 Venus lief met lief verbindt
 en naar de eindmeet sprint
 en zo halfopen zoenen zoet
 de levensziel indrinken
 en met verlokkelijk genot
 steeds sensueel weerklinken?

III.7. JACOPO SANNAZARO (1458-1530)

Jacopo Sannazaro (Actius Sincerus Sannazarus, 1458-1530) werd geboren in Napels uit de nobele familie van de Lomellina, afkomstig uit de omgeving van Pavia. Door de vroege dood van Jacopo's vader bracht de jongen in zijn jeugd veel tijd door in de landelijke omgeving die zijn poëzie later zo zou kleuren. Rond 1474 keerde Sannazaro echter terug naar Napels. Hij werd er na zijn universitaire studies lid van de 'Accademia Pontaniana', maakte al vlug naam als dichter en werd opgenomen in de hofhouding van koning Alfonso II. Later volgde hij zijn maecenas, koning Frederick IV van Napels, in ballingschap naar Frankrijk, maar keerde na diens dood terug naar Napels. Daar bracht Sannazaro de laatste decennia van zijn leven door, hij schreef er zijn belangrijkste werken en werd vijf jaar voor zijn dood zelfs benoemd tot hoofd van de Accademia.

Sannazaro's literaire carrière begon in het Italiaans, met als hoogtepunt de *Arcadia*, een lange bucolische vertelling in proza en poëzie, die nog vele eeuwen lang een immense invloed zou uitoefenen op Europa's pastorale literatuur. Daarnaast schreef hij zijn hele leven ook Latijnse verzen, in het bijzonder de vijf *Eclogae piscatoriae* (bucolische poëzie met vissers in plaats van herders), drie boeken *Elegiae* en evenveel *Epigrammata*, met tedere reflecties over jeugdige liefde en treurige ouderdom. Aan zijn meesterwerk zou Sannazaro meer dan twintig jaar hebben gewerkt: *De partu Virginis*, een uitmuntend voorbeeld van humanistische religieuze poëzie, waarin de dichter in vergiliaanse hexameters de miraculeuze geboorte van Christus evoceert. Sannazaro is een van de meest volmaakte Latijnse renaissancedichters, wiens werk tot ver buiten Italië weerklink zou vinden.

LITERATUUR:

LAURENS 1975 I, 153-171; LAURENS 2004, 128-147; NICHOLS 1979, 288-317; PEROSA & SPARROW 1979, 142-158; PUTNAM 2009; SENARD 2017, 198-207; WONG 2017, 26-27.

III.7.1. JACOPO SANNAZARO, *AD AMICAM (EPIGRAMMATA I.57)*III.7.1.1. JACOPO SANNAZARO, *AD AMICAM (EPIGRAMMATA I.57)*: TEKST

Da mihi tu, mea lux, tot basia rapta petenti,
 quot dederat vati Lesbia blanda suo.
 Sed quid pauca peto, petiit si pauca Catullus
 basia: pauca quidem, si numerentur, erunt.
 Da mihi, quot caelum stellas, quot litus arenas, 5
 silvaeque quot frondes, gramina campus habet;
 aere quot volucres, quot sunt et in aequore pisces;
 quot nova Cecropiae mella tuentur apes.
 Haec mihi si dederis, spernam mensasque deorum,
 et Ganymedea pocula sumpta manu. 10

basium -i, o: *zoen*
 vates -is, m: *dichter*
 blandus -a-um: *verleidelijk, geil*
 quidem: *inderdaad*
 numerare -o: *tellen*
 stella -ae, v: *ster*
 arena -ae, v: *zand(korrel)*
 frons -ndis, v: *loof, blad*
 gramen -inis, o: *gras; halm*
 campus -i, m: *veld*
 aer aeris, m: *lucht*

volucer -cris, m: *vogel*
 aequor -oris, o: *zee(vlak)*
 piscis -is, m: *vis*
 Cecropius -a-um: *van Cecrops, Atheens*
 mel mellis, o: *honing*
 tueri -eor: *beschermen; zorg dragen voor*
 apis -is, v: *bij*
 spernere -o: *minachten, verachten*
 Ganymedeus -a-um: *van Ganymedes*
 poculum -i, o: *beker*

III.7.1.2. JACOPO SANNAZARO, *AD AMICAM (EPIGRAMMATA I.57)*: VERTALING

*Schat, geef aan mij, ik vraag het jou, zoveel gestolen zoenen
 als de charmante Lesbia ooit aan haar dichter gaf.
 Waarom wens ik er weinig, vroeg Catullus er ook weinig?
 Ach, weinig zoenen zijn het maar als men ze tellen kan.
 Zoen mij zoveel als zand op het strand, als sterren aan de hemel, 5
 als blaadjes in de bossen of als halmen in het veld,
 als vogels in de hemel of als vissen in het water,
 als verse honing die bewaard wordt door een zwerm in Cecrops' land.
 Als jij die hebt gegeven, dan versmaad ik godentafels
 en drinkbikers, zelfs aangereikt door Ganymedes' hand. 10*

III.7.1.3. JACOPO SANNAZARO, *AD AMICAM (EPIGRAMMATA I.57)*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: geef mij, schat zoveel zoenen als Lesbia ooit gaf aan haar Catullus, als je ze nog kan tellen zijn het er te weinig. Geef zoveel zoenen als zandkorrels, sterren, blaadjes of strohalmen, als vogels, vissen of bijtjes. Als ik er zoveel van je krijg, is zelfs eten aan de tafel van de goden mij te min.

BESPREKING:

1. da mihi: een dergelijk versbegin roept natuurlijk net als bij de openingsverzen van Pontano, *Ad Cinnamam blande* (cf. supra III.2.1: *da mihi basiolum*) en Janus Secundus, *Basium* III.1 (cf. supra V.1.2: *da mihi suaviolum*) het beroemde *da mi basia mille* uit Catullus V.7 in gedachten en het daarop geënte *basia da nobis* van Martialis VI.34.1. De woordcombinatie vormt ook verder de ruggengraat van dit gedicht ~vs. 5 *da mihi* en vs. 9 *haec mihi si dederis*.

mea lux: de aanspreking van zijn meisje als *mea lux* is een zelfbewust catullianisme: *Carmina* LXVIIIb.132 *lux mea* 160 en *lux mea*.

basia rapta: het motief van de gestolen zoen gaat natuurlijk terug op Catullus IC (*surripui tibi ... / suaviolum*). Zie bij Marullus, *Ad Neaeram*, vs. 1 (cf. supra III.4.1): *suaviolum invitae rapio dum* en de bespreking aan het slot.

rapta petenti: een vreemde juxtapositie, want de ‘ontfutselde zoentjes’ komen hier op vraag van de dichter zelf (*petenti* in hyperbaton bij *mihi*).

2. tot ... / quot: de correlativa verwijzen naar Catullus VII (*quaeris quot ... quam magnus ... quam multa ... tam multa*).

vati ... suo: hyperbaton.

3. Lesbia ... / Catullus: de openlijke verwijzing naar Lesbia en Catullus gaat terug op Martialis VI.34.7-8: *quot ... Catullo / Lesbia*.

pauca peto, petiit si pauca: opvallende alliteratie, chiasme en polyptoton.

4. pauca ... si numerentur: met deze woorden plaatst Sannazaro zich verder nadrukkelijk in de traditie die via Martialis VI.34 (vs. 2 *me numerare iubes* en vooral vs. 8 *pauca cupit qui numerare potest*) teruggaat op Catullus V (het idee van de optelsom van zoenen) en VII (vs. 11 *pernumerare*).

numerentur: conj.praes. t.a.v. potentialis, naast een ind.fut.s. (*erunt*) in de hoofdzin.

5. da mihi: anaforische heropname van het eerste vers (*da mihi*).

quot ... / quot ... etc.: de verzen 5-8 hebben een anaforische en parallelle opbouw, met telkens in de hexameters twee en in de pentameters één *quot*. Met dit veelvuldige

quot geeft Sannazaro gestalte aan de humanistische drang om de suggestie van het klassieke origineel op een copieuze manier te overtreffen.

caelum stellas: het beeld van de ontelbaarheid van de sterren aan de hemel gaat literair terug op een fragment van Mimnermus (in proza verder Plato, *Euthyd.* 294 b), maar is in zoenpoëzie natuurlijk beroemd geworden door Catullus VII.6-7: *quam sidera multa ...*. Zie ook Plautus, *Poenulus* 434 *Neque stellae in caelo*.

litus arenas: in de *Ilias* (IX.385) laat Homeros zijn Achilles al spreken van ‘geschenken zo talrijk als zandkorrels’ (zo ook in *Ilias* II.800), in zoenpoëzie gaat ook dit beeld natuurlijk terug op de uitvoerige uitwerking ervan in Catullus VII.3-6: *quam magnus numerus ... harenae*.

6. **silvae ... frondes, gramina campus:** chiasme. Het lijkt er op dat Sannazaro zijn inspiratie voor deze beelden van hoeveelheid heeft gehaald bij Ovidius, *Metamorphoses* XI.614-615 (met enkele woordelijke echo's): *Somnia vana iacent totidem, quot messis aristas, silva gerit frondes, eiectas litus harenas*.

gramina campus: het beeld van de korenaren in het veld roept binnen de traditie van het zoengedicht ongetwijfeld het beeld op uit Catullus XLVIII.5-6: *densior aridis aristis ... / seges*.

7. **quot volucres:** zwermen vogels als beeld van hoeveelheid (en lawaai) komen voor het eerst voor bij Homeros, *Ilias* II.459-464 (kraanvogels, ganzen en zwanen) en XVII.674-681 (spreeuwen en kraaien).

quot ... in aequore pisces: voor hoeveelheid weergegeven als vissen in de zee, zie ook Plautus, *Poenulus* 432 *neque quantum aquaist in mari*.

8. **nova Cecropiae mella ... apes:** parallel opgebouwd gekruist hyperbaton. Zwermen bijen als beeld van hoeveelheid komen voor het eerst voor bij Homeros, *Odusseia* X.410-417 (in *Ilias* XVI.259-267 zijn het wespen). Met *Cecropiae* verwijst Sannazaro opnieuw expliciet naar het model van Martialis VI.34: *Cecropio monte vagantur apes* (vs. 4).

Kekrops (Κέκροψ) was volgens de meeste bronnen een van de eerste koningen van Athene en werd door de Atheners beschouwd als hun archetypische voorvader. Hij had een ‘dubbele natuur’, omdat zijn lichaam, zoals op vazen vaak afgebeeld, half-slang en half-mens was. Kekrops’ daden maken hem tot een figuur die beschaving bracht, aangezien hij naar verluidt het monogame huwelijk, schrift, diverse religieuze cultussen en begrafenisrituelen introduceerde. In de Latijnse dichtkunst wordt met ‘Cecropisch’ (*Cecropius*) doorgaans gewoon ‘Atheens’ bedoeld en in de Neolatijnse poëzie wordt het adjectief graag gebruikt in verband met de bijtjes van de Humettos.

9. **haec mihi si dederis:** een heropname van *da mihi* uit vss. 1 en 5.

dederis, spernam: ind.fut.ex. naast ind.fut.s.

- 10. Ganymedeia ... manu:** hyperbaton. De gedachte dat de charmes van de geliefde en de vreugde die ze voortbrengen te verkiezen zijn boven de zegens van een goddelijk bestaan, wordt een nieuwe topos die in de Neolatijnse liefdespoëzie nog een lange traditie zal hebben (~ Lernutius, *Basia* X).

De knappe Trojaanse prins Ganymedes (Γανυμήδης) werd door Zeus zelf, of door zijn adelaar, geroofd van op de Idaberg en naar de Olumposberg overgebracht. Als compensatie kreeg zijn vader Tros, de mythische stichter van Troje, een goddelijk koppel paarden. Op de godenberg deed de jongen dienst als wijnschenker van de goden. Later zou de oppergod hem installeren als het sterrenbeeld *Aquarius* (Υδροφόρος), dat aan de hemelkoepel wordt geflankeerd door *Aquila*, de adelaar van Zeus.

IV. DE NEOLATIJNSE ZOEN IN FRANKRIJK EN ENGELAND

IV.1. GEORGE BUCHANAN (1506-1582)

George Buchanan (Georgius Buchananus, 1506-1582) werd geboren in Schotland, maar ging na de dood van zijn vader op jonge leeftijd studeren in Parijs, waar hij als docent meer dan tien jaar zou blijven. Terug in Schotland werd hij opvoeder van de zonen van koning James V, maar ontsnapte slechts nipt aan een veroordeling wegens ketterij. Hij vluchtte naar Frankrijk, waar hij eerst in Bordeaux en vervolgens opnieuw in Parijs les gaf. Na een kort verblijf aan de universiteit van Coimbra in Portugal werd Buchanan door de inquisitie omwille van zijn protestantse sympathieën jarenlang in een klooster gevangengezet. Na zijn vrijlating in 1551 bracht hij opnieuw een tiental jaren door in Parijs om uiteindelijk naar zijn vaderland terug te keren. Tijdens de laatste decennia van zijn leven diende hij opnieuw als opvoeder aan het hof en ontpopte hij zich tevens tot een prominent Schots historicus en politicus. George Buchanan stierf in Edinburgh.

George Buchanan schreef talrijke prozawerken, maar werd door zijn tijdgenoten ook als een van de meest getalenteerde en complete Neolatinse dichters beschouwd. Zijn poëtische oeuvre is dan ook uitermate omvangrijk en verscheiden. Zo schreef hij twee tragedies, religieuze satires (in het bijzonder de *Franciscanus* en de *Fratres Fraterrimi*), een astronomisch gedicht (het onafgewerkte *De Sphaera*), elegieën, *Silvae*, *Iambi*, hendecasyllaben en drie boeken epigrammen. Het meest gelezen en geprezen zijn wellicht Buchanans dichterlijke parafrasen van de *Psalmen*, geschreven tijdens zijn gevangenschap in Portugal. George Buchanan was een unieke brugfiguur tussen het calvinistische Schotland en de wereld van het Parijse humanisme, met onder meer de Pléiadedichters. Het aanzien dat hij in zijn eigen tijd genoot, zou nog eeuwenlang blijven.

LITERATUUR:

LAURENS 1975 II, 399-433; LAURENS 2004, 190-201; NICHOLS 1979, 468-485; PEROSA & SPARROW 1979, 511-518; WONG 2017, 227-228.

IV.1.1. GEORGE BUCHANAN, AD NEAERAM (EPIGRAMMATA I.26)

IV.1.1.1. GEORGE BUCHANAN, AD NEAERAM (EPIGRAMMATA I.26): TEKST

Qualiter ad solem foliis morientibus arent
 Candida virginea lilia secta manu,
 Paulatim lento sic maceror igne, Neaera,
 Ut primum radii me tetigere tui.
 At mihi dum roseis tractim das oscula labris,
 Sentit et attactus debilis umbra tuos,
 Mens redit et vigor ignescit, velut herba resurgit,
 Cum levis arentem recreat imber humum.
 Ergo quando oculis pereuntem me oscula sanant,
 Et mea in arbitrio vitae morsque tuo est,
 Perde, neca, ut visum est; sed dum pereor, oscula iunge:
 Saepe ut sic vivam, sic volo saepe mori.

qualiter (adv.): zoals

folium -i, o: blad

arere -eo: verdrogen, verwelken

candidus -a-um: wit, blank

virgineus -a-um: maagdelijk

lilium -i, o: lelie

sectus -a-um: geplukt

paulatim (adv.): geleidelijk

macerare -o: afmatten, week maken, verzwakken

radius -i, m: straal

tractim (adv.): langzaam(aan), slepend

roseus -a-um: rozerood, rozig

labrum -i, o: lip

attactus -us, m: aanraking

debilis -is -e: zwak, krachteloos

vigor -oris, m: kracht

ignescere -o: ontbranden, in brand raken

herba -ae, v: kruid, plant, gras

resurgere -o: zich oprichten, herleven

recreare -o: doen herleven

imber -bris, m: regenbui

quando: aangezien

osculum -i, o: kus

sanare -o: genezen

arbitrium -i, o: oordeel

perdere -o: ten gronde richten

IV.1.1.2. GEORGE BUCHANAN, AD NEAERAM (EPIGRAMMATA I.26): VERTALING

*Zoals wanneer de blaadjes door het zonlicht gaan verwelken
 en blanke lelies kwijnen eens geplukt door maagdenhand,
 zo ga ook ik, Neaera, door een langzaam vuur verflauwen,
 zodra ik ben getroffen door de stralen van jouw blik.*
Maar als jij mij dan langzaamaan met roze mond gaat zoenen
en zo mijn zwakke zieltje van jouw strelingen geniet,
dan krijgt mijn geest en veerkracht vuur, zoals een plant weer opleeft,
wanneer een milde regenbui de droge grond verkwikt.
Omdat ik door jouw ogen sterf maar zoenen mij genezen
en ik mijn leven en mijn dood dus in jouw handen leg,
wel, dood me, vel me, zo je wil, maar geef mij stervend zoenen:
om dikwijls zo te leven ga ik gretig dikwijls dood.

IV.1.1.3. GEORGE BUCHANAN, *AD NEAERAM (EPIGRAMMATA I.26)*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: zoals blaadjes verwelken en afgeplukte lelies verwijnen, zo ga ook ik ten onder -zegt de schrijver- als hij Neaera's blik maar ziet. Maar als zij hem dan zoent, leeft hij weer op als een plant na een regenbui. Sterven door haar oogjes, maar terug leven door haar zoenen, dat is wat hij zich nu keer op keer wenst.

BESPREKING:

1. **foliis morientibus:** losse ablatief.

2. **candida virginea lilia secta manu:** gekruist hyperbaton.

3. **lento igne:** hyperbaton.

Neaera: in de Griekse traditie is de naam Neaera vaak die van een dame van lichte zeden, in de Latijnse literatuur figureert een Neaera in het *Corpus Tibullianum*. In de Neolatiijnse traditie komt zij voor bij onder meer Pontano, Marullo en in het bijzonder als muze van Janus Secundus in diens *Basia*.

4. **radii ... tui:** hyperbaton. Dat het *radii* slaat op Neaera' oogjes en blikken, wordt duidelijk uit *oculis pereuntem* in vs. 9.

5. **At mihi:** de eerste vier verzen vormen een eenheid ('zoals blaadjes of lelies verwelken door het zonlicht of eens geplukt, zo sterf ik bij het zien van jouw straling') en worden nu opgevolgd door opnieuw een sectie van vier verzen: 'maar als jij me zoent en mijn zieltje jouw liefkozingen voelt, dan herleeft mijn geest als een plant na een regenbui'. De twee kwartetten worden van elkaar gescheiden door het woordje *at* en staan in oppositie door een chiastische opbouw van vergelijking-reëliteit < realiteit-vergelijking: *qualiter ... lilia arent - sic maceror* < *at* >... *mens redit - velut herba resurgit*. Ook de verzen 5-8 zijn op hun beurt chiastisch opgebouwd: *dum ... mens redit* < *velut ... resurgit, cum ... recreat*.

roseis ... labris: hyperbaton.

tractim: een equivalent voor *lento* uit vs. 3: zowel het sterven als het zoenen (en dus herleven) gaan langzaam.

6. **attactus ... tuos:** schilderend hyperbaton, dat als het ware het 'zwakke zieltje' van de dichter omarmt.

7. **mens redit ... vigor ignescit, herba resurgit:** drievoudige parallelle opbouw.

De combinatie van zoenen en de dood is niet ongewoon en de gedachte dat de zoen van zijn liefde de dichter zelfs van uit de dood terughalen komt reeds voor in de oudheid: in Propertius II.27.13-16 brengt de *aura puellae* de dichter terug van bij de Styx en in *Anthologia Latina* 208.23-30 brengt het meisje de dode met haar

lippen (vs. 23: *tua labra*) en omhelzing (vs. 29: *niveis ... lacertis*) weer tot leven. De revitaliserende kracht van de kus wordt ook gesuggereerd in Marullus' *Ad Neaeram* (*Epigrammata* II.4 – cf. supra III.4.1), dat misschien het model was voor Lernutius' *Basium* III (waar enkel door een *flatus* de 'ontzielde' dichter in leven wordt gehouden).

Bij Pontano sterft de minnaar van onbevredigd verlangen en kan het meisje hem redden met een zoen, die hem zijn ziel teruggeeft (*Parthenopaeus* I.20.19-22):

Oscula si summis saltem mihi pacta labellis,
concessum ambrosio si semel ore frui, 20
languidulis animam poteras tum reddere membris,
et nudum inferno me revocare lacu.

Ook in Secundus' *Basium* XIII is de minnaar overleden, niet door een tekort, maar net door een overvloed aan hartstocht: de helft van de ziel (vs. 13 *pars animae*) van het meisje houdt daar zijn zieltje in leven, maar dat kan slechts zo blijven als het voortdurend door haar ademtucht (*aura* vs. 17) in stand wordt gehouden, door te zoenen dus (vss. 19-22):

Ergo age, labra meis innecte tenacia labris,
assidueque duos spiritus unus alat; 20
donec, inexpleti post taedia sera furoris,
unica de gemino corpore vita fluet.

Secundus heeft het motief van de revitaliserende kus nogmaals verwerkt in *Basium* XVI, maar verder ook in zijn *Elegia* I.4.9-12 (*oscula, quae possint fugientem sistere vitam*), in *Elegia* I.3.35-40 (*et fugientem inter basia fundam animam*). Zijn broer Grudius deed hetzelfde in *Elegia* I.7 (*excipiant tua basia vitam ...*). Bij Lernutius vinden we de revitaliserende zoenen in zijn *Basium* XII.

8. levis arentem ... imber humum: gekruist hyperbaton.

arentem: een echo van *arent* uit vs. 1, dat als het ware de eenheid van de eerste acht verzen cyclisch sluit.

9. ergo quando: na de dubbele vergelijking is de parallel voldoende duidelijk om conclusies te trekken: de dichter wil onophoudelijk sterven én herleven door de zoenen van zijn Neaera.

oculis pereuntem ... oscula sanant: parallellisme. De *oculi* hernemen de *radii* uit vs. 4, de *oscula* zijn natuurlijk de *oscula* van vs. 5.

10. in arbitrio ... tuo: hyperbaton. Zijn leven én zijn dood liggen dan ook in haar handen.

vitaque morsque: polysyndeton. Ook bij Lernutius, *Basium* VII worden leven en dood nauw aan elkaar gelinkt: *Vita mihi mors est ...* (vs. 1) *Os mi istud caelum est, vitaque morsque nihil* (vs. 12).

11. perde, neca, ... sed... iunge: de drie imperatieven, waarvan de eerste twee asyndetisch naast elkaar, geven een vastberaden toon aan zijn stelling.

ut visum est: sc. *tibi*.

pereo: een echo van *pereuntem* uit vs. 9.

12. saepe .. vivam, ... saepe mori: de parallelle opbouw onderlijnt de coherentie van de gedachtegang: om zo (met zoentjes van Neaera) te kunnen (her)leven, wil hij gerust even vaak met plezier sterven.

ut vivam: conj. praes. in de doelzin.

Het motief van de revitaliserende zoen is een elaboratie van de oorspronkelijke gedachte van de 'zielenzoen', zoals die werd verwoord in het beroemde epigrammetje van 'Plato' (zie I.5) en in de Latijnse literatuur voor het eerst opduikt in het fragment uit Petronius' *Satyricon* (zie II.2). Bij Marullo (zie III.4.1) stuurt de door een zoen 'ontzielde' dichter zijn hart er op uit om zijn ziel terug thuis te brengen, maar bij Buchanan is het -net als in Secundus *Basia* XIII en XVI- de geliefde zelf die met haar verschijning de dichter eerst doet sterven en met haar zoenen vervolgens terug tot leven brengt, een revitaliserend proces dat hij zichzelf dan ook zonder ophouden toewenst. Het idee werd al geïnitieerd in Petronius door het heen-en-weer laten glijden van de zielen (*transfudimus ... errantes animas*) tijdens het zoenen en er wordt verder op gealludeerd in *Anthologia Latina* fr. 208 Bailey (vss. 23-29).

IV.2. MARC-ANTOINE DE MURET (1526-1585)

Marc-Antoine Muret (Marcus Antonius Muretus, 1526-1585) werd geboren in het Franse Limoges, genoot een uitstekende intellectuele opleiding en trok reeds op jonge leeftijd de aandacht van de grote Julius Caesar Scaliger. Na lesopdrachten in onder meer Bordeaux (met Montaigne als leerling) vestigde hij zich in Parijs, waar zijn colleges een groot publiek aantrokken. Met zijn lessen over Catullus oefende Muretus er bovendien een belangrijke invloed op de dichters van de Pléiade, zoals Du Bellay, Baïf, Ronsard en Belleau. Na een aanklacht wegens sodomie vluchtte hij naar Toulouse, maar toen hem hier hetzelfde overkwam, ontsnapte hij ternauwernood aan de brandstapel en begon een zwervend leven dat hem als docent bracht naar Padua, Ferrara, Venetië en vervolgens Rome. Daar doceerde hij in opdracht van de paus retorica, recht en filosofie, hij werd er priester gewijd en zou er uiteindelijk ook sterven.

Muretus heeft een ontzaglijk Latijns oeuvre achtergelaten, met onder meer prozawerken als redevoeringen, commentaren en brieven. Zijn faam als humanist berust echter bovenal op zijn activiteiten als professor en zijn dichterlijke productie. Als Neolatijns dichter gooide hij al hoge ogen met zijn verzamelde jeugdpoëzie onder de titel *Iuvenilia* (1553). Muret, op het moment van publicatie nauwelijks zevenentwintig jaar, demonstreert er zijn virtuositeit in een breed spectrum van genres: tragedies, elegieën, satires, odes en epigrammen. Vooral in dat laatste genre voelde hij zich als een vis in het water. In zijn latere leven had Muretus spijt over de lichtzinnige toon van deze jeugdige gedichten, die hem weliswaar een grote populariteit, maar ook veel jaloezie van tijdgenoten hadden opgeleverd.

LITERATUUR:

GINSBERG 1986; LAURENS 1975 II, 345-356; LAURENS 2004, 222-225; PEROSA & SPARROW 1979, 405-406.

IV.2.1. MARC-ANTOINE DE MURET, *BASIIUM IULIAE*

Cum roseam inflectens cervicem, ad basia torques,
 Et tibi iam poeti molle natant oculi,
 Prae desiderio prope tum mi anima ipsa liquescit,
 Vixque potest tanti vim tolerare boni.
 Post, ubi iam licet, admotis utrinque labellis, 5
 Ambrosium suavis sugere florem animae;
 Tum mihi, tum videor Divorum accumbere mensis,
 Atque haurire avide nectareos latices.
 Iulia, flos aevi, cum quae sunt proxima summis
 Tam facilis dones, cur modo summa negas? 10
 An metuis, Deus efficiar ne forte fruendo,
 Et sine te sedes evolem ad aetherias?
 Pone metum, formosa: tuos quaecunque tenebit
 Ora oculos, semper caelum erit illa mihi.

*Wanneer je dan je roze hals voor zoenen naar mij omdraait
 en zachtjes al je ogen half gesloten zwijmelen gaan,
 dan smelt mijn zieltje zelf al bijna weg door het verlangen,
 ja, amper draagt het nog de kracht van zoveel zaligheid.
 Als onze lipjes wederzijds dan dichterbij zijn gekomen,
 dan zuig ik graag de ambrosiënen bloesem van je ziel,
 dan voelt het of ik aan de tafels van de goden aanlig
 en gulzig druppels godendrank, ja nectar, binnen slurp.
 Mijn Julia, jij bloem van nu, die alles vóór de climax
 zo makkelijk gunt, waarom weiger je mij het orgelpunt?
 Of vrees je soms dat ik van zoveel zaligheid een god word
 en zonder jou dan wegvlieg naar een woonst in het hemelrijk?
 Vergeet je vrees, mijn schoonheid: want welk land er ook ter wereld
 jouw oogjes heeft, dat land is mij een hemels paradijs.*

IV.3. JEAN BONNEFONS (1554-1614)

Jean Bonnefons (Joannes Bonefonius, 1554-1614) werd uit een adellijke familie geboren te Clermont in de Auvergne. Zijn ouders stuurden hem naar Bourges om rechten te studeren bij Jacques Cujas, een van de grootste juristen van zijn tijd. Hierna verhuisde hij naar Parijs, waar hij succesvol werd als advocaat en politicus. In de mondaine kringen waarin hij vertoefde, raakte Bonnefons in die dagen ook bekend als dichter van Neolatinse liefdespoëzie, een genre waar hij na zijn huwelijk echter afstand van deed om zich te richten op minder frivole gedichten. De volledige tweede helft van zijn leven was Bonnefons luitenant-generaal van Bar-sur-Seine, een kleine stad in het oosten van Frankrijk, waar hij na zijn dood op zestigjarige leeftijd ook werd begraven.

Bonnefonius is quasi uitsluitend bekend om zijn collectie *Basia*, die ook -naar de naam van de geliefde in het werk- bekend staan onder de titel *Pancharis*. Het is een bundel van twee introductiestukjes en tweeëndertig sensuele liefdesgedichten in gevarieerde metra, heel vaak hendecasyllaben. Bij de eerste publicatie in 1587 in Parijs werden Bonnefons' zoengedichten meteen vergezeld van Franstalige adaptaties van de hand van zijn vriend Gilles Durant. De verzameling werd op korte tijd verschillende keren herdrukt en kende, ondanks de occasionele kritische stemmen, tot ver buiten Frankrijk een grote populariteit.

LITERATUUR:

LAURENS 1975 II, 381-393; LAURENS 2004, 238-243; WILSON 1997.

IV.3.1. JEAN BONNEFONS, *PANCHARIS XVI*

Donec pressius incubo labellis,	
Et diduco avidus tuae, puella,	
Flosculos animae suave olentes,	
Unus tum videor mihi deorum,	
Seu quid altius est beatiusve.	5
Mox ut te eripis, ecce ego repente,	
Unus qui superum mihi videbar,	
Seu quid altius est beatiusve,	
Orci mi videor relatus umbris,	
Seu quid inferiusve tristiusve.	10

*Zolang ik mij hevig op je lipjes hecht
en gretig de zoete bloesemgeur
van je zieltje weg mag zuigen, meisje,
heb ik het gevoel een god te zijn,
of zelfs wat hoger is of zaliger dan dat.
Maar plots trek jij je weg, en kijk: meteen,
ik die mij nog een der goden voelde,
of zelfs wat hoger is of zaliger dan dat,
voel mij nu door de helleschimmen weggebracht
of al wat lager is of somberder dan dat.*

IV.4. THOMAS CAMPION (1567-1620)

Thomas Campion (1567-1620) werd geboren in Londen en werd na de dood van zijn vader door zijn stiefvader naar Cambridge gestuurd om rechten te studeren. Hij maakte er weliswaar veel vrienden, maar kwam uiteindelijk zonder diploma terug en hield er bovendien een levenslange afkeer van advocaten aan over. Het moet omstreeks deze tijd zijn geweest dat Campion zich verder ontwikkelde in wat hem wél nauw aan het hart lag: muziektheorie, en dan vooral zijn ultieme ambitie om lyrische dichtkunst en muzikale patronen te doen samensmelten. Pas vele jaren later studeerde hij af in de geneeskunst aan de universiteit van Caen om vervolgens, op reeds veertigjarige leeftijd, een dokterspraktijk te openen in Londen. Intussen publiceerde Campion ook talrijke literaire en muzikale werken, technische traktaten en Neolatijnse gedichten. Hij stierf als een arme man en werd begraven in Londen.

Hoewel Campions oeuvre voor twee derden bestaat uit Engelse werken, was zijn eerste publicatie een verzameling Latijnse poëzie die in 1595 verscheen onder de titel *Thomae Campiani Poemata*. Het boek bevatte een onafgewerkt epos *Ad Thamesin*, een lang ovidiaans gedicht *Umbra*, zestien elegieën en meer dan honderd epigrammen. Dit verzamelwerk zou nog talrijke keren worden herdrukt en telkens gecorrigeerd, aangevuld of herwerkt. Zo komt het dat in de finale editie van Campions Latijnse poëzie de epigrammencollectie was aangegroeid tot meer dan 450 gedichten. In deze gelegenheidsstukken toont de dichter zich vaak een scherp observator, met een treffende portrettering van tijdgenoten en een compacte, maar rake beschrijving van voorwerpen of gebeurtenissen. Na zijn dood kwam Campions muzikale en literaire oeuvre voor meer dan twee eeuwen in vrijwel volledige vergetelheid terecht.

LITERATUUR:

VIVIAN 1966; WONG 2017, 277-281.

IV.4.1. THOMAS CAMPION, *EPIGRAMMATA* II.43IV.4.1.1. THOMAS CAMPION, *EPIGRAMMATA* II.43: TEKST

Nupsit anus, sed amans dentes non Isba malignos
 Sustinet ut possit, Rufe, nocere tibi.
 Nam quem tritum habuit foelix modo despuuit unum,
 Iamque tuus passer, iamque columba tua est.
 Et tenero faciet lepidissima murmura rostro,
 Basia per morsus nec metuenda dabit.

5

nubere -o nupsi: *huwen, trouwen*
 anus -us, v: *oude vrouw*
 malignus -a-um: *kwalijk, schadelijk, boosaardig*
 sustinere -eo: *(vast)houden*
 despuere -o: *(uit)spuwen*
 passer -eris, m: *mus*
 columba -ae, v: *duif*

tener -era-erum: *teer, frêle*
 lepidus -a-um: *fraai, aardig*
 murmur -uris, o: *(hier) gekir*
 rostrum -i, o: *bek*
 basium -i, o: *kus*
 morsus -us, m: *beet*

IV.4.1.2. THOMAS CAMPION, *EPIGRAMMATA* II.43: VERTALING

Zeg Rufus, vent, jouw Isba is
 met jou als oude vrouw getrouwd,
 zodat ze jou geen pijn kan doen,
 omdat ze geen tand overhoudt.
 Want, kijk, haar laatste gammele tand,
 die spuwde zij zonet eruit:
 en nu is zij jouw 'lieve mus'
 en is ze ook jouw 'tortelduif'.
 Zo klinkt straks uit haar frêle bek
 het teerste, liefste kirren, maar,
 als zij dan tóch aan het knabbelen gaat
 zijn zulke zoenen geen gevaar.

5

IV.4.1.3. THOMAS CAMPION, *EPIGRAMMATA* II.43: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: Rufus, zegt de spreker, jouw vrouw is zo oud met jou getrouwd dat ze zonet haar laatste tand heeft uitgespuwd. Nu kan ze dus jouw liefste duifje zijn zonder je bij het zoenen met haar bek nog kwaad te kunnen doen.

BESPREKING:

1. **anus:** bep.v.gest. bij Isba.

dentes ... malignos: hyperbaton.

2. **ut possit:** conj.praes. in de gevolgzin.

3. **nam:** de constructie is *nam despuat unum tritum quem foelix habuit*.

4. **tuus passer ... columba tua:** chiasme.

passer: het spreekt voor zich dat hier ook wordt gealludeerd op het (al dan niet dubbelzinnig op te vatten) befaamde 'troeteldier' van Lesbia uit Catullus II en III.

columba: duiven figureren zeer regelmatig in Neolatinse liefdespoëzie, als archetypische zoenfanaten én als koosnaampje voor de geliefde. Van oudsher werd het gedrag van diverse dieren geduid als teken van tedere affectie of van geilheid. Duiven, die natuurlijk de vogels zijn van Venus (zie Propertius III.3.31 *et Veneris dominae volucres, mea turba, columbae*), vertoonden deze beide gedragingen zelfs in extreme mate. Reeds de proto-neotericus Cn. Matius maakte allusie op de zoenkunst van duiven in twee versjes die zijn overgeleverd bij Aulus Gellius (*Noctes Atticae* XX.9): *sinuque amicam refice frigidam caldo / columbatim labra conserens labris*). Bij Catullus worden duiven ten tonele gevoerd omwille van hun passionele zoenen (LVIII.125-128):

Nec tantum niveo gavisus est ulla columbo	125
Compar, quae multo dicitur improbius	
Oscula mordenti semper decerpere rostro,	
Quam quae praecipue multivola est mulier.	

In Ovidius' *Elysium* is het voor duiven karakteristiek dat ze er hun partners kussen (*Amores* II.6.56 *oscula dat cupido blanda columba mari*). Voor Ovidius kunnen zoenen ook vrede brengen na een conflict (een idee dat dicht aanleunt bij de christelijke vredeskus, die op zijn beurt samenhangt met het concept van de Heilige Geest die als een liefdesadem aan de Vader en de Zoon gemeenschappelijk is en, volgens St. Bernardus, wordt overgebracht door een zoen), zoals dat ook het geval is bij duiven na een 'echtelijke ruzie' (*Ars amatoria* II.465-466 *Quae modo pugnarunt iungunt sua rostra columbae / Quarum blanditias verbaque murmur habet*). Ook Martialis vermeldt menigmaal het gezoen van duiven (I.109.2 *purior osculo columbae*; XI.65.7 *basia me capiunt blandas imitata columbas* en XII.65.7-8 *amplexa collum basioque tam longo / blandita, quam sunt nuptiae columbarum*). Vanuit een meer 'wetenschappelijk' standpunt vertelt Plinius Maior dat duiven de gewoonte hebben elkaar voorafgaand aan de coïtus

te zoenen: *columbae proprio ritu osculantur ante coitum* (*Naturalis Historia* X.58), dat mannetjes en wijfjes uitermate trouw zijn aan elkaar en dat de mannetjes zich inderdaad met hun partners ‘verzoenen’ door vleiend kusjes te geven (*Naturalis Historia* X.104).

Dat het gezoen van duiven ook in de Neolatinse dichtkunst niet kan ontbreken, zal wel niet meer verwonderen. Een kleine selectie: reeds in het anonieme *Ad Lydiam* (zie II.5.1) vraagt de dichter *Da columbarum mitia basia* (vs. 14) en bij Secundus, die zijn Neaera met een koosnaampje ‘duifje’ noemt (*Basium* VIII.34 *et te meam columbam*), ook treffen we liefhebbende duiven aan in *Basium* XVI.21-22 *Quales Chaoniae garrula motibus / alternant tremulis rostra columbulae* en *Elegia* I.5.34 *Nos neque Chaonii vincet lascivia nidi*; bij Macrinus in *Carmina* II.11.17-18 *Da mi basia da, Geloni, pressim, / inter se ut niveae solent columbae* en bij Muretus in *Iuvenilia*, *Elegia tertia* 23-24 *et rursum certamen erit linguisque labrisque / quod vel Chaonias vincere possit aves*. Sannazaro wil van zijn Nina alleen maar passionele zoenen (*Epigrammata* I.6 *Ad Ninam*, 14 *et columbulorum in morem*) en Bonnefons wil zoenen *Qualia dat casto turtur sociata marito, / Qualia amatori blanda Columba suo* (*Pancharis* XXXI.8). Pontano weigert dan weer zijn sneeuw witte ‘duif’ (*Parthenopaeus* I.5.1 *niveam meam columbam*), in navolging van Catullus’ en vooral Martialis’ *passer*, aan jongens te geven.

Ook bij Torquato Tasso (1544-1595, zie ook bij XVII) duiken duifjes op als hevige zoeners (*Aminta*, Atto I):

Mira là quel colombo,
Con che dolce susurro lusingando
Bacia la sua compagna.

5. tenero ... rostro: hyperbaton. Isba, voorgesteld als een tandeloos vogeltje (een musje of duifje) zal voortaan ‘koeren’ uit haar frêle bek.

lepidissima murmura: het onomatopeïsche *murmura* slaat enerzijds op het ‘koeren’ of ‘kirren’ van het vogeltje, maar heeft hier ongetwijfeld ook een dubbelzinnige, grappige en wellicht parodiërende ondertoon, want het woord wordt in liefdespoëzie ook vaak gebruikt om het gekreun en gesteun van de liefdespartners aan te duiden.

6. basia ... dabit: de woordcombinatie heeft natuurlijk een hele geschiedenis van zoengedichten doorlopen, een lijn die teruggaat op Catullus V en VII.

Thomas Campion heeft diverse Neolatinse zoengedichten geschreven, maar dit gedichtje is natuurlijk geen zoengedicht in de conventionele zin van het woord. Het gaat hier eerder om een grappig epigrammetje dat elementen uit de zoentraditie gebruikt om enerzijds het genre te parodiëren en tegelijkertijd -in de stijl van Catullus en Martialis- de figuur van Isba (en haar Rufus) over de hekel te halen.

V. DE NEOLATIJNSE ZOEN IN DE NEDERLANDEN

V.1. JANUS SECUNDUS (1511-1536)

Jan Everaerts (Janus Secundus, 1511-1536) werd geboren in Den Haag, waar zijn vader president was van het Hof van Holland. De jongen kreeg er samen met zijn broers privé-onderwijs in Grieks en Latijn en schreef rond zijn tiende levensjaar al zijn eerste Latijnse verzen. Na een verhuis naar Mechelen stuurde zijn vader hem naar Bourges om er rechten te gaan studeren, maar al snel verkoos de jongen het dichtersleven boven dat van een jurist en reisde zijn broer Grudius achterna naar Spanje. Daar werd hij opgenomen in de hofhouding van de aartsbisschop van Toledo en vervolgens zelfs door Karel V als dichter gerekruteerd. Secundus werd echter getroffen door malaria en omdat hij niet echt herstelde, keerde hij naar de Nederlanden terug. Ondanks een korte periode van beterschap bezweek hij uiteindelijk in het klooster van St. Amand bij Doornik aan de gevolgen van zijn ziekte. Hij was nog geen vijftientig jaar oud.

Tijdens zijn korte leven heeft Secundus zelf zo goed als niets gepubliceerd. Pas drie jaar na zijn dood werden eindelijk zijn *Basia*, die in Spanje waren geschreven voor een wellicht fictieve Neaera, gedrukt. Twee jaar later verzamelden zijn broers Grudius en Marius, ook zelf trouwens geen onverdienstelijke Neolatijnse dichters, het werk van hun overleden broer en lieten het in Utrecht ter perse gaan. Deze collectie bevatte ook *Elegiae*, *Funera*, *Sylvae*, *Epistolae*, *Odae* en *Epigrammata*, samen goed voor bijna zeventuizend verzen. Toch waren het vooral de *Basia* die Secundus eeuwige roem zouden bezorgen. De dichter toont in deze collectie van negentien zoengedichten zijn technische meesterschap in de virtuoze variatie van verspatronen en de sprankelende taal vol sensuele lettergrepen. Geen wonder dat de *Basia* in geen tijd uitgroeiden tot een van de beroemdste poëziebundels van de renaissance.

LITERATUUR:

BALAVOINE 1980; ELLINGER 1899; ENDRES 1981; GUÉPIN 1987; GUÉPIN 1991; GUÉPIN 1997; GUILLOT 2005; HEESAKKERS 1986; HEESAKKERS 1986; LAURENS 1975 II, 121-148; LAURENS 2004, 204-2017; NICHOLS 1979, 486-523; PEROSA & SPARROW 1979, 478-490.

V.1.1. JANUS SECUNDUS, BASIUM I

*Ascanius werd eens door Venus naar Cythere
ontvoerd en in een bed van bloempjes neergevlid,
ze heeft de plek gedoopt in geuren en er tere
wolken van rozen en viooltjes op gespreid.
Meteen ging 't oude vuur weer voor Adonis vlammen,
herinneringen aan haar liefde werden luid,
hoe vaak niet wilde zij haar kleinzoontje omarmen,
'zo is Adonis eens geweest,' riep Venus uit.
Maar bang de stille rust te storen van het kindje,
kuste zij duizendmaal de rozen in het rond.
Zie ze eens gloeien; een verlangen suizend windje
ontstaat in 't blazen van haar fluisterende mond!
De rozen die ze trof veranderden in even
zovele kussen van verraste vreugde vol.
En Cytherea op haar witte zwanen zwevend
ging reizen over de immense wereldbol.
En op de wijze van Triptolemus bezaaide
zij vette kluiten met een klapzoen dat het klonk,
zo is een blijde oogst ontstaan voor ons bekaaaid slag
mensen, genezing voor de kwaal die Amor schonk.
Geloofd in eeuwigheid, bestuur van mijn verlangen,
kussen die Venus uit ijskoude rozen won.
Ik ben het, in wiens lied uw lofzang klinkt, zolang er
bergtoppen blijven staan bij Hippokrenes bron,
en Amor welbespraakt de dichtkunst trouw zal zijn van
Venus' nageslacht, in 't zoetvloeiend Latijn.*

V.1.2. JANUS SECUNDUS, *BASIUM III*V.1.2.1. JANUS SECUNDUS, *BASIUM III*: TEKST

Da mihi suaviolum, dicebam, blanda puella,
 Libasti labris, mox mea labra tuis.
 Inde, velut presso qui territus angue resultat,
 Ora repente meo vellis ab ore procul.
 Non hoc suaviolum dare, Lux mea, sed dare tantum
 Est desiderium flebile suavioli.

5

suaviolum -i, o: *kus*
 blandus -a-um: *verleidelijk, geil*
 libare -o: *nippen, zoenen*
 labrum -i, o: *lip*
 anguis -is, m: *slang*

resultare -o: *terugspringen, terugdeinzen*
 repente (adv.): *razendsnel*
 vellere -o: *wegrukken, -trekken*
 desiderium -i, o: *verlangen*
 flebilis -is-e: *jammerlijk, bewenenswaardig*

V.1.2.2. JANUS SECUNDUS, *BASIUM III*: VERTALING

Al lang vroeg ik: 'Mijn lieve meisje, geef me eens een zoentje.'
en stipt heb je mijn lippen met je lipjes lief genipt,
maar deinsde toen terug alsof je trapte op een adder
en rukte razendsnel je mondje ver weg van mijn mond.
Mijn lieve schat, dat is voor mij toch echt geen zoentjes geven:
je gaf me slechts een jammerlijk verlängen naar een zoen.

5

V.1.2.3. JANUS SECUNDUS, *BASIUM III*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: met slechts zes versjes is dit Secundus' kortste *Basium*. De *persona* krijgt na veel aandringen eindelijk een plagend zoentje van zijn meisje, dat echter zo vluchtig aanvoelt, dat het hem net achterlaat met nog veel meer verlangen.

BESPREKING:

1-2. Da mihi suaviolum ...: de quasi afwezigheid van gutturalen en dominante aanwezigheid van dentalen, nasalen en labialen in alliteraties en assonanties, zorgt voor veel zachte klanken, die vooraan in de mond of met veel lippenwerk

worden uitgesproken. Het woord *suaviolum* is op zich natuurlijk ook erg onomatopaeïsch. Het versbegin roept natuurlijk net als bij de openingsverzen van Pontano, *Ad Cinnamam blande* (cf. supra III.2.1: *da mihi basiolum*) en Jacopo Sannazaro, *Ad amicam* (cf. supra III.7.1: *da mihi tu ... basia*) het beroemde *da mi basia mille* uit Catullus V.7 in gedachten.

- 3-4. **presso ... territus .. resultat / ... repente...**: het lijkt wel of de rauwe combinatie van 'r' en 'e' hier een zwenking in de toon in de verf wil zetten. Het beeld van de slang is misschien ontleend aan Vergilius, *Aeneis* II.378-380 (Androgeos deinst terug voor zijn vijanden):

*obstipuit retroque pedem cum voce repressit.
improvisum aspris veluti qui sentibus anguem
pressit humi nitens trepidusque repente refugit*

380

Secundus draait met dit epigram een gedachte om van Pontano's *Ad Cinnamam blande* (zie III.2.1): een geslaagde tongzoen wordt daar aan gevoeld alsof je een dubbele slang in de mond hebt. Hier bij Secundus wordt het beeld van de slang net gebruikt in de context van een onbevredigende zoen: het meisje deinst als door een slang gebeten terug na het vluchtige nippen van een kus.

4. **ora ... ore procul ...**: ook de schorre combinatie 'r' en 'o' onderlijnt verder de hardere ondertoon van dit distichon.
- 5-6. **Non hoc suaviolum dare**: in de oudste druk van de *Basia* werd na *dare* nog *est* aangevuld, maar latere uitgevers lieten het woordje weg.
6. **Est desiderium flebile ...**: de e-klanken en het slepende metrum suggereren misschien de klagende machteloosheid van de persona. Het laatste distichon herneemt de gedachte en woorden van het eerste distichon, om met *flebile suavioli* in een welluidende en cyclisch pointe te kunnen eindigen.

Secundus' derde *Basium* lijkt te alluderen op Pontano's *Ad Cinnamam blande* (zie III.2.1), dat ook het beeld van de slang gebruikt en bovendien een gelijkaardig begin (*Da mihi basiolum ...*) en cyclisch einde (*... basiolum.*) heeft. Secundus' gedichtje werd op zijn beurt in het Frans geïmiteerd door onder meer Dorat, Belleau en de Baïf.

V.1.3. JANUS SECUNDUS, *BASIUM V*V.1.3.1. JANUS SECUNDUS, *BASIUM V*: TEKST

Dum me mollibus hinc et hinc lacertis
 astrictum premis, imminensque toto
 collo, pectore, lubricoque vultu,
 dependes humeris, Neaera, nostris:
 componensque meis labella labris, 5
 et morsu petis, et gemis remorsa,
 et linguam tremulam hinc et inde vibras,
 et linguam querulam hinc et inde sugis,
 aspirans animae suavis auram,
 mollem, dulcisonam, humidam, meaeque 10
 altricem miserae, Neaera, vitae:

mollis –is-e: *zacht, week*lacertus –i, m: *arm*ad/stringere – strinxi -strictum: *aansnoeren, aantrekken*imminere -eo: *hangen boven*lubricus –a-um: *glibberig, glad; dartel*dependere -eo: *hangen aan, afhangen*(h)umerus –i, m: *schouder*componere -o: *samenvoegen*labellum –i, o: *lipje*labrum –i, o: *lip*morsus –us, m: *beet*gemere -o: *zuchten, steunen, kreunen*remordere –eo –momordi -morsum: *terughijten*tremulus –a-um: *trillend, sidderend*vibrare -o: *trillen*querulus –a-um: *klagend*sugere -o: *zuigen*a(d)spirare -o: *toeblazen*suavis –is-e: *zoet*dulcisonus –a-um: *zoet-, lieflijk klinkend*humidus –a-um: *vochtig*altrix –icis (adj.): *verzorgster, voedster*

*uitgekookt door het overdadig stomen
 in de gloed van mijn bandeloze borstkas,
 dan pareer je mijn vlammen, o Neaera,
 als je blaast en de brand dooft in mijn borstkas,
 o gelukkige bries voor mijn verhitting.
 Dan, zeg ik, is de God der Goden Amor
 en geen enkele God dan Amor groter.
 Mocht er iemand bestaan, dan Amor groter, 20
 dan ben jij, jij alleen, Neaera, groter.*

V.1.3.2. JANUS SECUNDUS, *BASIIUM V*: VERTALING

Terwijl je mij hier en daar in je weke armen
 prangt en drukt en over me heen neigt met heel
 je hals en je borstjes en je dartele gelaat,
 hang je, Neaera, aan mijn schouders vast:
 en terwijl je met je lipjes aan mijn lippen vastzuigt 5
 en beetjes geven wil, en teruggebeten kreunt
 en mijn trillende tong van hier tot daar likt
 ja, mijn klagende tong van hier tot daar sabbelt,
 blaas je me heerlijk het briesje van je zieltje toe
 week en liefelijk klinkend, vochtig, en 10
 de voedster, Neaera, van mijn jammerlijke leven;

V.1.3.3. JANUS SECUNDUS, *BASIIUM V*: BESPREKING

METRUM: hendecasyllaba.

PARAFRASE: wanneer je mij innig in je armen neemt en wellustig met heel je lichaam over mij heen hangt, Neaera, en mij zuigende en knabbelende zoentjes geeft, lijkt het of je me je zieltje toeblaast dat zo voedsel geeft aan mijn leven. Vervolgens zuig je op jouw beurt mijn oververhitte, wankle ziel naar boven en neemt zo mijn hitte in je op.

BESPREKING:

1. dum me mollibus ... lacertis: de dominantie van zachte m- en l- klanken geven dit eerste vers een uitgesproken sensuele kleur.

hinc et hinc: met een echo in de vss. 7 en 8.

mollibus ... lacertis: schilderend hyperbaton, dat als het ware de omarming suggereert (al wordt het zelf omarmd door *me ... / astrictum*).

2. astrictum: bep.v.gest. bij *me*.

toto / collo: enjambement, net als *pectore* en *vultu* een abl.v.wijze: ze hangt over hem (sc. *mihi*) met haar hals, haar borst(en) en haar gelaat.

collo ... lubricoque vultu: ook hier weerklinken opvallend veel sensuele l-klanken.

Neaera: Neaera is in de Griekse traditie vaak die van een dame van lichte zeden, in de Latijnse literatuur figureert een Neaera in het *Corpus Tibullianum*. In de Neolatijnse traditie komt zij voor bij onder meer Pontano, Marullo, Buchanan en in het bijzonder hier dus als muze van Janus Secundus in de *Basia*. Secundus stelt

haar voor als een meisje op wie hij verliefd is geworden tijdens zijn verblijf in Spanje.

4. humeris: met hypercorrectie voor *umeris*.

humeris ... nostris: hyperbaton.

5. meis ... labris: hyperbaton.

labella labris: een sensuele alliteratie en assonantie, en tevens polyptoton: ze drukt haar lippen op zijn lipjes.

6. morsu ... petis, ... gemis remorsa: chiasme. Het *morsu ... remorsa* is op zich een polyptoton.

Bij Secundus wordt er tijdens het kussen verder ook gebeten in *Basium* VIII.5 (*ferociente morsu*), en dat is in de oudheid reeds zo bij Plautus (*Pseudolus* 67 *teneris labellis molles morsiunculae*) en bij Catullus (VIII.18 *cui labella mordebis?* en in LXVIII.127). Het idee van het gretige zoenen met tandenwerk wordt gehegeld en gede-erotiseerd in een beroemde scène bij Lucretius (IV.1080-1081 *et dentes inlidunt saepe labellis / osculaque adfligunt*; 1084 *blandaue refrenat morsus admixta voluptas* en vooral 1108-1109 *iungunt salivas / oris, et inspirant pressantes dentibus ora*). Ook bij Propertius (IV.3.25 e.v.; IV.5.39 e.v.) en Tibullus komen er wel eens tanden aan te pas (I.8-37-38 *et dare anhelanti pugnantibus umida linguis / oscula et in collo figere dente notas*) of laat een tonggevecht zijn sporen na (I.6.13-14 *Tum sucos herbasque dedi, quis livor abiret, / quem facit inpresso mutua dente venus*).

Ook in de Griekse roman wordt in het heetst van de strijd wel eens gevaarlijk passioneel gezoend (Achilleus Tatios II.37.6-7):

Bij een vrouw voelt het lichaam tijdens de omhelzingen zacht aan en bij het kussen zijn haar lippen week. Daarom past bij de omarmingen en bij het vrijen het mannelijk lijf volledig in haar en wie met haar verenigd is, wordt bevangen door genot. Zij drukt kussen op zijn lippen als zegelstenen, kundig bedrijft ze de liefde en zorgt dat de ene kus nog zoeter smaakt dan de andere. Niet alleen met haar lippen wil ze beminnen, nee, zelfs haar tanden zijn met je bezig, zij graast als het ware het gebied rond de mond van haar minnaar af en bijt tijdens het zoenen. (vert. Hein van Dolen)

Naast Secundus gingen ook andere Neolatijnse liefdesdichters met bijtende zoenen aan de slag. Bij Pontano wordt zijn Stella pijnlijk gebeten (*Eridanus* I.9.25 *dente petes, ego dente petam; demorsa dolebis*), of wordt ze wakker door de knabbelkussen van haar minnaar (ibid. I.17.65 *dum ludo improbius, tua duriter ora momordi*) en geeft hem daarop een koekje van eigen deeg (ibid. I.17.69 *colla notas et labra notas*). Er wordt ook gebeten in Pontano's *Ad Cinnamam blande* (*Parthenopaeus* I.24.5 *Morsibus in blandis desit dens*: zie pag. 25), in zijn *Ad Deianillam* (*Eridanus* II.10.5 *At cum rapta sonant mordacibus oscula labris*: zie pag.

25-26), in Poliziano's *In puellam suam* (*Mordente pressa basio*) en bij Lernutius, *Basium* XIII. Als uitsmijter: bij Bonnefons (*Pancharis* IV) vraagt de dichter zijn meisje vergeving voor de al te heftige bijtende zoenen ... in haar boezem.

7-8. et linguam tremulam hinc et inde vibras, / et linguam querulam hinc et inde sugis: parallellisme.

hinc et inde: op zich een vage echo van *hinc et hinc* uit vs. 1.

9. aspirans animae ... auram: Neaera blaast Secundus met haar zoen dus een verkwikkend briesje toe dat hem een koelte toeblaast en verkwikt. Meisjes blazen in poëzie bij het kussen wel vaker een weelde aan heerlijke geuren uit, zoals bij Pontano, *Baiae* I.26.7: *quae spirat casiamque cinnamumque*. Inblazing is ook 'inspiratie' en de ziel kan worden ingeblazen door de kus, een variant op het motief van de zielenzoen. Het meisje blaast dus met haar geurige adem ook haar ziel toe. In Achilleus Tatios' roman lezen we een technische beschrijving van de kus van een ervaren prostituee, waarin het gevoel dat de kus van de ander je geeft in je eigen binnenste schijnt af te dalen (Achilleus Tatios II.37.8-9):

Bij het hoogtepunt raakt zij buiten zinnen van genot, ze kust met wijdopen mond en komt in extase. Op dat moment zijn de tongen druk met elkaar in de weer en doen alle mogelijke moeite aan het kussen deel te nemen. Als je met de mond open kust, wordt je plezier vergroot. Vlak voor het hoogtepunt gaat de vrouw instinctief hijgen door heet verlangen: haar gehijg dringt zich samen met de ademtocht der liefde naar boven tot aan de lippen van haar mond, en treft daar een verdwaalde kus aan, die een kans zoekt om af te dalen. Deze kus verenigt zich met het gehijg, keert daarmee terug en raakt het hart, dat, onrustig door die kus, gaat bonzen. (vert. Hein van Dolen)

Het hijgen van de vrouw is het uitblazen van de ziel, maar die ontmoet daarbij de zoen van de man, die vervolgens afdaalt in de vrouw. Kortom, zoenen geeft het gevoel vanbinnen dat er iets in je afdaalt.

aspirans animae ... auram: fraaie en functionele want bijna 'adembenemende' a-alliteratie.

10. mollem, dulcisonam, humidam: een overrompelend asyndeton.

11. meaeque miserae, ... vitae: hyperbata. *Vitae* is een vw.-gen. bij *altricem*: haar ademtocht (*auram animae*) voedt (*altricem*) zijn leven (*meae ... vitae*)..

Het lijkt er op dat Janus Dousa dit gedichtje imiteerde in zijn eigen *Basium* XI:

Me lento hinc quoties et inde nexu
Conchatim implicitum tenes amantem:
Insertamque micantibus labellis,
Insertamque meo decenter ori
Argutam docili tremore vibras
Linguam, ...

V.1.4. JANUS SECUNDUS, BASIUM XII

*Waarom wendt ge van hier uw kuis gezicht af,
o mevrouwen en kuise kleine meisjes.
Ik bezing niet de liefdes van de goden,
noch het monsterlijk aanschijn van de ontucht!
Hier in deze gedichten is geen lul te
vinden; stoffige meesters mogen al mijn
verzen wakkere knapen onderwijzen.
Ik bezing onobscene kuspertijen
ingetogen als priester van de Muzen.
Hun brutale gezichten draaien naar mij
toe mevrouwen en alle kleine meisjes,
want ik heb ongemerkt opeens een lullig
woord mij laten ontvallen, niet met opzet.
Weg van hier, uit de buurt, gemene bende,
o mevrouwen en vunze kleine meisjes.
Hoeveel kuiser is dan mijn lief Neaera,
die nog altijd verkiest een boekje zonder
lul in plaats van een dichter die geen lul heeft.*

V.1.5. JANUS SECUNDUS, *BASIUM XVII*V.1.5.1. JANUS SECUNDUS, *BASIUM XVII*: TEKST

Qualem purpureo diffundit mane colorem
 quae rosa nocturnis roribus immaduit;
 matutina rubent Dominae sic oscula nostrae,
 basiolis, longa nocte, rigata meis:
 quae circum facies niveo candore coronat,
 virginis ut violam cum tenet alba manus.
 Tale novum seris cerasum sub floribus ardet,
 aestatemque et ver cum simul arbor habet.

5

purpureus –a-um: purperen, purperkleurig
 diffundere –o: uitstorten
 mane: de ochtend
 nocturnus –a-um: nachtelijk, van de nacht
 ros roris, m: dauw(druppeltje)
 immadescere –o –madui: vochtig worden
 matutinus –a-um: ochtendlijk, van de ochtend
 rubere –eo: rood zijn, blozen
 basiolum –i, o: kusje

rigare –o: bevochtigen, besproeien
 niveus –a-um: sneeuw wit
 candor –oris, m: schittering
 coronare –o: bekronen, bekransen
 viola –ae, v: viooltje
 albus –a-um: wit, blank
 serus –a-um: laat
 cerasum –i, o: kers
 ardere –eo: gloeien

Waarom mij jammerlijk zo vroeg uit bed te jagen,
 wanneer je kussen geeft van zulk een vurigheid.
 O, dat je lippen 't rood tenminste mochten dragen
 Totdat de schaduw van de nacht me teruggeleidt.
 Mochten ze onderwijl andermans kussen vangen,
 dan worden ze, hoop ik, zelfs bleker dan mijn wangen.

10

V.1.5.2. JANUS SECUNDUS, *BASIUM XVII*: VERTALING

Zo'n kleur verspreidt in het purperen ochtendgloren een roos
 die door nachtelijke dauwdruppels is vochtig geworden,
 zó rood blozen ook van mijn Meesteres de ochtendlijk lipjes,
 een lange nacht met mijn kusjes bevochtigd.
 Haar gelaat omkranst die rondom met sneeuw witte fonkeling,
 zoals wanneer de blanke hand van een meisje een viooltje vasthoudt,
 zo gloeit ook een vroege kers onder late bloesems blozend,
 wanneer een boom de zomer én de lente tegelijk in zich draagt.

5

V.1.5.3. JANUS SECUNDUS, *BASILIUM XVI*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: zoals een roosje dat nat is van dauwdruppeltjes 's morgens glinstert, zo blozen ook de lipjes van mijn meisje na een nacht lang zoenen. Haar rozige lipjes worden dan omkranst door een sneeuwblank gezicht, als was het een roosje in een meisjeshand of een vroege kers die bloost tussen de laatste bloesemblaadjes, ergens tussen lente en zomer in. Waarom moet ik nu ons bed al uit? Hopelijk blijven haar lipjes zo blozen tot de volgende avond en worden ze zeker niet gezoend door een ander, want dan mogen ze voor mij helemaal verbleken.

BESPREKING:

Dit gedicht is een *alba*, een aubade of dageraadsgedicht, in de stijl van het *Pervigilium Veneris*, maar met de opbouw van een sonnet, en dus met een wending of *volta* tussen de eerste acht verzen en de zes die daarop volgen. In de eerste acht verzen figureert eerst de natuur (vss. 1-2) en dan komt de realiteit van Neaera's ochtendlijke verschijning (vss. 3-6), gevolgd door opnieuw een beeld uit de natuur (vss. 7-8).

1. **qualem ... colorem:** sterk omarmend hyperbaton, mooi schilderend gedrapeerd rond *diffundit*. Letterlijk: 'een dergelijke kleur verspreidt een roos die door nachtelijke dauwdruppels is vochtig geworden in het purperen ochtendgloren, zo ...'

2. **quae rosa ...:** een zeer welluidend vers.

Misschien vond Secundus voor dit aparte beeld inspiratie bij het ooit beroemde *De rosis nascentibus*, een gedicht dat doorgaans wordt toegeschreven aan Ausonius. Vooral de verzen 11-18 zijn hier interessant:

vidi Paestano gaudere rosaria cultu
 exoriente novo roscida Lucifero.
 rara pruinosus canebat gemma frutectis
 ad primi radios interitura die.
 ambigeres raperetne rosis Aurora ruborem
 an daret et flores tingeret orta dies.
 ros unus, color unus, et unum mane duorum:
 sideris et floris nam domina una Venus.

15

3. **matutina ... Dominae ... oscula nostrae:** gekruist hyperbaton.

matutina: legt natuurlijk de link met het *mane* uit de vergelijking.

4. **basiolis ... meis:** hyperbaton.

rigata: bij *oscula*, dat hier 'lipjes' betekent.

5. **quae circum**: alliteratie. Het werkwoord *coronare* lijkt een lijdend voorwerp te veronderstellen en enkel *quae* komt hiervoor in aanmerking. Dat herleidt *circum* tot een bijwoord en maakt de constructie als volgt: 'rondom omkranst haar gezicht die <lipjes> (sc. *oscula*) met een sneeuw witte straling'.

candore coronat: alliteratie en fraaie assonerende klankwerking.

6. **virginis ut violam**: alliteratie.

7. **tale novum seris cerasum sub floribus**: gekruist hyperbaton.

8. **aestatemque et ver**: polysyndeton.

V.2. JANUS DOUSA (1545-1604)

Jan van der Does (Janus Dousa, 1545-1604) werd geboren in Noordwijk, een kleine kustgemeente in de buurt van Leiden. Nadat hij op jonge leeftijd wees was geworden, zond zijn grootvader hem voor onderricht in Grieks en Latijn eerst naar Lier, dan naar Delft en vervolgens ging het verder naar de universiteiten van Leuven, Dowai en Parijs. Terug in het vaderland trad Dousa in het huwelijk en nam hij zijn verantwoordelijkheid op als heer van Noordwijk en later zelfs als bevelhebber van het door de Spanjaarden belegerde Leiden. Na de overwinning op de katholieken maakte hij deel uit van de commissie die in de stad in 1575 een universiteit mocht stichten. Dankzij zijn netwerk van bevriende humanisten kon Dousa enkele grote geleerden zoals Justus Lipsius en Josephus Justus Scaliger overtuigen om in Leiden te komen doceren. Zelf zou hij in het bestuur van de universiteit blijven zetelen tot aan zijn dood in 1604.

V.2.1. JANUS DOUSA, *BASIUM X*

Non sunt basia, quae Rosilla donat,
Dat Hyblam mihi, dat Rosilla mulsum,
Atticosque, et Hymettios saporos,
Dat nardi, opobalsamique succos,
Auram Corycii croci, recensque
Rapta succina de manu puellae,
Dat stacten, balanumque, saccharumque,
Pastillos casiae [...]

5

*Het zijn geen zoenen die Rosilla geeft,
Rosilla brengt mij Hyblaberg en honingwijn,
ze schenkt de smaak van Attica en Hymettus,
ze geeft me nardus, sappen van de
balsemboom,
parfum van krokus van de Corycus en amber,
door meisjeshand zonet geplukt,
ze geeft me myrrhe-olie, behennoot
en suikergoed of snoepjes van kaneel ...*

V.3. JANUS LERNUTIUS (1545-1619)

Janus Lernutius (Jan Le(e)rnout, 1545-1619) werd geboren in Brugge. Zijn rijke afkomst maakte het hem mogelijk te studeren in Leuven en Parijs, waar hij bedwelmd raakte door Griekse, Latijnse en Neolatijnse liefdespoëzie. Na een studiereis naar Italië vestigde hij zich voorgoed in zijn moederstad. Hij vervulde er tal van openbare functies, werd vader van twaalf kinderen en onderhield intussen ook een levendige briefwisseling met tal van prominente humanisten uit zijn tijd. Bij een overval viel Lernutius echter in protestantse handen en bracht bijna vijf jaar door gevangenschap, eerst in Oostende, later in Engeland. Na zijn terugkeer schreef hij vooral nog om den brode en stelde zijn pen ter beschikking van bevriende auteurs en grote staatslui. De laatste jaren van zijn leven trok hij zich terug op het Brugse platteland. Janus Lernutius stierf op 29 september 1619 en werd begraven in de Brugse Sint-Salvatorskathedraal.

Lernutius liet een omvangrijk poëtisch oeuvre achter. Zijn literaire carrière begon met de publicatie van de *Carmina* in 1579, een collectie jeugdgedichten, waarvan vooral de *Ocelli* of *Oogjes*, ooit geschreven voor een dichterscompetitie met Janus Dousa, grote indruk maakten. Ze leverden Lernutius de bijnaam ‘Charitaeus’ (‘Zoon der Gratiën’) en zelfs een adellijke titel op. Tijdens de woelige jaren 1580 schreef hij vervolgens mee aan een verzameling Catullusparodieën en componeerde vervolgens ook zijn eigen bundel *Basia*. De publicatie van deze collectie van dertig zoengedichten zou echter meer dan dertig jaar op zich laten wachten. Intussen schreef Lernutius onder meer religieus werk (*Idyllia*), lofgedichten op steden (*Encomiastica*), zegezingen (*Epinicia*) en treurgedichten (*Epicedia*). Het grootste deel van Lernutius’ dichterlijke oeuvre verscheen uiteindelijk in 1614 gebundeld onder de titel *Initia, Basia, Ocelli et alia poëmata*.

LITERATUUR:

VAN CROMBRUGGEN 1955; INGELBRECHT 2018, INGELBRECHT 2019A.

V.3.1. JANUS LERNUTIUS, BASIUM V

*Mijn liefde wil haar lichaam spoelen
in het water van een heldere bron
wat wil ik nu zo graag veranderen
in die kristallen waterbron!*

*Dan wil ik langs de lippen glijden
van die zuivere meisjesmond
en les de dorst die in haar oplaait
met mijn frisse waterstroom.*

*Als ik dan langs haar voetjes glijd
en door haar lange lokken streel
en langs haar blanke lichaam glijp
omspoel ik al haar lieflijkheid.*

*Zoals Eridanus en Phryx
ooit bij de sterren zijn gevoegd
en ook de Beker het verkreeg
zijn eigen sterrenbeeld te zijn,*

*misschien dat ik dan ook wat later
na zoveel troetelen en strelen
en zoveel zoenen zoeter word
dan honing van de Hyblaberg*

*en iemand mij aan het firmament
als hemelteken ziet en zegt:
‘Een Melkweg was er vroeger al
nu is er ook een Honingweg!’*

V.3.2. JANUS LERNUTIUS, *BASIU* VIII

*Ik heb van jou, ondanks protest,
Hyella, zacht een zoen geroofd,
omdat ik zo mijn hunkerend hart
graag met jouw liefde had gedooft.*

*Jouw lipjes zogen zo bij mij
mijn ziel helaas wel uit mijn hart:
dus zijn jouw lieve lipjes nu
voor mij nog slechts een bron van smart.*

*Geef daarom alsjeblief heel vlug
mijn lieve zieltje aan mij terug
en weiger mij daarna maar weer
je lieve lipjes keer op keer.*

*Maar als je van de diefstal van
een zoen, Hyella, ook geniet,
verbied mij dan van nu af aan
jouw lieve lipjes gewoon niet.*

V.3.3. JANUS LERNUTIUS, *BASIIUM XII*V.3.3.1. JANUS LERNUTIUS, *BASIIUM XII*: TEKST

De te si quidnam dici pote candida Hyella,
 Quod de caelesti dicitur ambrosia,
 Isto cum ore tuo (tantum cupias modo) possis
 Sistere iam labris profugientem animam.
 Si me immortalem omnino vis reddere, Hyella,
 Basia da, omnino quod cupis efficies.

5

quidnam: *wat dan ook*
 pote (est): *het mag, het kan*
 candidus -a-um: *blank*
 caelestis -is-e: *hemels*
 ambrosia -ae, v: *ambrozijn*

sistere -o: *doen stilstaan, doen stoppen*
 labrum -i, o: *lip*
 profugere -io: *(weg)vluchten*
 omnino (adv.): *helemaal, volledig*
 basium -i, o: *kus*

V.3.3.2. JANUS LERNUTIUS, *BASIIUM XII*: VERTALING

*Hyella, als er over jou
 slechts één iets echt gezegd mag zijn,
 dan is het wat men ook vertelt
 van heerlijk hemels ambrozijn:
 want als jij maar bereid zou zijn,
 dan was je met je mond in staat
 een laatste levenszucht te remmen,
 als die mijn lippen al verlaat.
 Als jij, Hyella, dus verlangt
 dat ik voor eeuwig verder leef,
 dan krijg je alles wat je wenst
 als jij me slechts een zoentje geeft.*

5

V.3.3.3. JANUS LERNUTIUS, *BASIIUM XII*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: Als er iets is, zegt de dichter, waarmee Hyella kan vergeleken worden, dan is het met de kracht van ambrozijn (vss. 1-2): zij is immers in staat met een zoen een

laatste levensadem te stremmen (vss. 3-4). Als Hyella de dichter dus onsterfelijk wil maken, volstaat een eenvoudig zoentje (vss. 5-6).

BESPREKING: dit gedicht maakte reeds deel uit van de Latijnse gedichtverzameling *Manes Catulli*, een bundel Catullus-‘parodieën’ die Lernutius samen met zijn vriend Victor Giselinus bij het begin van de jaren 1580 had samengesteld. De collectie heeft de drukpers wellicht nooit gehaald, maar de Koninklijke Bibliotheek Brussel bewaart nog een persklaar gemaakt handschrift (mss. II.2365), waar het *Basium* XII op pag. 39 is opgenomen als *Parodia LXXII*. Samen met de drie voorgaande gedichten in de *Manes Catulli* is dit stuk namelijk een ‘parodie’ op of creatieve herschrijving in het raamwerk van Catullus XCVIII. Grappig is dat in het catulliaanse origineel Victius met zijn adem in staat is iedereen om het leven te brengen, terwijl Lernutius’ Hyella met haar zonen net in staat is Lernutius’ leven(sadem) te redden.

In te, si in quemquam, dici pote, putide Victi,
 id quod verbosis dicitur et fatuis.
 ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis
 culos et crepidas lingere carpatinas.
 si nos omnino vis omnes perdere, Victi,
 hiscas: omnino quod cupis efficies.

5

1. de te si: opvallend slepend begin met monosyllabische woorden.

pote: van *potis*, *pote* een oud woord dat wellicht ‘machthebber, heer en meester’ betekende (~πόσις), met als comp. *potior* en sup. *potissimus*. In oud Latijn betekent het ‘in staat, machtig’ en wordt het meestal gebruikt in combinatie met *esse* (*potis sum* > *possum*) met de betekenis ‘kunnen’, maar vaak wordt *esse* weggelaten: *pote (est)* is dus een equivalent voor *potest*.

candida Hyella: Hyella was reeds de naam van Lernutius’ Muze in zijn *Ocelli* (1579) en dus ook later in zijn *Basia*. De naam ‘Hyella’ houdt wellicht etymologisch verband met het Griekse ὕελος of ὕαλος, dat verwijst naar kristallijn gesteente of albast, naar een convexe lens uit kristal of ook naar glas. Er is een Mykeens adjectief *we-a2-re-jo* geattesteerd dat wellicht betekent ‘gedecoreerd met rotskristal’. In het Latijn lijkt de naam Hyella, die misschien gemunt is naar de waternimf Hyale uit Ovidius’ *Metamorphoses* (III.171), (voor het eerst?) op te duiken in een hendecasyllabisch gedicht van Pontano (*Baiae* II.30 *De Annibale Famatio in balneis*, vs. 5). Echt centraal staat ze pas in het epigram *In Hyellae Ocellos*, dat aan de Italiaanse humanisten Andreas Navagero (Naugerius, 1483-1529) of Joannes Cotta (1480-1510) wordt toegeschreven. Ook bij Sannazaro komt Hyella voor, maar pas in de *Carmina* van Marcantonio Flaminio (1498-1550) vinden we haar terug als de Muze van de dichter. Na Lernutius blijft ze die rol verder vervullen, zoals onder meer in het *Erotopaignion* van Janus Dousa jr.

2. **dici ... / dicitur**: polyptoton.

3. **cupias ... possis**: conj.praes. t.a.v. potentialis.

4. **sistere ... profugientem animam**: met haar mondje is Hyella in staat Lernutius' vertrekkende levensadem op zijn lippen halt te doen houden en de stervende dichter dus in leven te houden met haar zoenen. De combinatie van zoenen en de dood is bij Lernutius niet ongewoon: in zijn *Basia* XXIII en XXVII beweert hij dat de afwezigheid of zelfs maar het uitstel van Hyella's zoenen hem de dood zullen zijn. In het huidige gedicht gaat de gedachte echter nog een stap verder: de zoen van zijn liefde kan hem zelfs vanop de drempel van de dood terughalen. Het idee komt reeds voor in de oudheid: in Propertius II.27.13-16 brengt de *aura puellae* de dichter terug van bij de Styx en in *Anthologia Latina* 208.23-30 brengt het meisje de dode met haar lippen (vs. 23: *tua labra*) en omhelzing (vs. 29: *niveis ... lacertis*) weer tot leven. De revitaliserende kracht van de kus wordt ook gesuggereerd in Marullus' *Ad Neaeram* (*Epigrammata* II.4 – cf. supra), dat misschien het model was voor Lernutius' *Basium* III (waar de 'ontzielde' dichter enkel door een *flatus* in leven wordt gehouden, in afwachting van de terugkeer van zijn geroofde zieltje).

In een gedicht van Pontano sterft de minnaar van onbevredigd verlangen en kan het meisje hem redden met een zoen, die hem zijn ziel teruggeeft (*Parthenopaeus* I.20.19-22):

Oscula si summis saltem mihi pacta labellis,
concessum ambrosio si semel ore frui, 20
languidulis animam poteras tum reddere membris,
et nudum inferno me revocare lacu.

Ook in Secundus' *Basium* XIII is de minnaar overleden, niet door een tekort, maar net door een overvloed aan hartstocht: de helft van de ziel (vs. 13 *pars animae*) van het meisje houdt daar zijn zieltje in leven, maar dat kan slechts zo blijven als het voortdurend door haar ademtucht (*aura* vs. 17) in stand wordt gehouden, door te zoenen dus (vss. 19-22):

Ergo age, labra meis innecte tenacia labris,
assidueque duos spiritus unus alat; 20
donec, inexpleti post taedia sera furoris,
unica de gemino corpore vita fluet.

Secundus heeft het motief van de revitaliserende kus nogmaals verwerkt in *Basium* XVI, maar verder ook in zijn *Elegia* I.4.9-12 (*oscula, quae possint fugientem sistere vitam ...* Zie ook bij III) en in *Elegia* III.35-40. Zijn broer Grudius deed hetzelfde in *Elegia* I.7 (*excipiant tua basia vitam ...*).

Ook in *Ad Neaeram* van Buchanan (*Epigrammata* I.26), werd het motief van de revitaliserende zoen aangesneden (cf. supra).

iam: bij *profugientem*.

5. **me immortalem omnino**: opvallende aanwezigheid van m-klanken.
6. **basia da**: Lernutius sluit zijn parodie af met een verwijzing naar het geven van zoenen zoals het voor het eerst in Catullus V werd geformuleerd.

V.3.4. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XVI*V.3.4.1. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XVI*: TEKST

Sol mundi vigil, aetheriis si forsan ab oris
 Sive sub hac myrto sive sub hac platano,
 Cernis in amplexus teneros me serpere amicae,
 Atque animum blandis pascere suaviolis:
 Parce tui Clytiaeque memor, memor ante malorum:
 Te quibus atque illam perdidit invidia.

5

vigil -ilis, m: *bewaker*
 aetherius -a-um: *hemels, van de hemel*
 forsan (adv.): *misschien*
 myrtus -i, v: *mirte*
 platanus -i, v: *plataan*
 amplexus -us, m: *omhelzing*

serpere -o: *kruipen, sluipen*
 blandus -a-um: *verleidelijk, geil*
 pascere -o: *(zich) laven*
 suaviolum -i, o: *kus*
 memor -oris: *indachtig, denkend aan*
 perdere -o: *ten gronde richten*

V.3.4.2. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XVI*: VERTALING

*Als u soms, Zon die alles ziet,
 vanuit uw hoge hemelbaan,
 bemerkt hoe ik mijn liefde zoek
 en in haar zachte armen dan
 hetzij onder een mirtestruik
 hetzij hier onder een plataan,
 mijn hartje zich tegoed laat doen
 aan zoveel sensueel gezoen:
 toom u dan in en denk eerst aan
 uw pijn van toen en Clytia's lot,
 want afgunst maakte niet slechts haar
 maar ook uzelf destijds kapot!*

5

V.3.4.3. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XVI*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: de dichter vraagt aan de Zonnegod om niet jaloers te zijn wanneer hij hem vanuit de hemel ziet stoeien met zijn liefde en gulzig ziet genieten van de zoenen (vss.

1-4): de god brengt zich best eerst de rampzalige afloop te binnen van zijn verhouding met het meisje Clytia (vss. 5-6).

BESPREKING:

1. **Sol mundi vigil ...**: de dichter rechtstreeks tot de zonnegod die over alles waakt en alles ziet: de verwoording heeft parallellen met Lucretius V.1436-1437, waar zon én maan de wakers over de wereld zijn: *at vigiles mundi magnum versatile templum / sol et luna suo lustrantes lumine circum*.

aetheriis ... ab oris: hyperbaton.

2. **sive sub hac ... sive sub hac**: anafoor en parallellisme. De plaatsbepalingen sluiten aan bij het *me serpere* van vs. 3: de geliefden worden voorgesteld tijdens hun omstrengeling onder een loverdak, waar de zon hen niettemin gadeslaat. De verwoording van vs. 2 is een echo van het verseinde van Vergilius, *Bucolica* IV.2 *quidve sub hac platano* (al leest de tekst van Lernutius' *Delitiae*-editie wel anders: *sub hac tilia*), maar het tafereel zelf doet eerder denken aan de talloze sterren (*sidera multa*) die de heimelijke affaires van mensen (*furtivos hominum ... amores*) ook vanuit de hoogte gadeslaan in Catullus VII.8-9, niet toevallig een van de meest invloedrijke Latijnse zoengedichten (cf. supra).

3. **amplexus teneros**: de woordcombinatie staat -toeval- ook op de muren van Pompeji (CIL IV.1796) *amplexus teneros hac si quis quaerit in u[rbe], expect[at ceras] nulla puella viri*.

5. **parce**: absoluut gebruikt: 'houd u in'.

tui Clytiae: Lernutius besluit het epigrammetje met enige *doctrina* door de zonnegod er waarschuwend aan te herinneren hoe zijn affaire met Clytia destijds alle betrokkenen ellende heeft bezorgd. De waternimf Clytia (Κλυτίη) was dochter van Okeanos en Tethus. Volgens Ovidius (*Metamorphoses* IV.204-273) werd zij bemind door de zonnegod Helios, maar vervolgens verlaten voor een ander meisje, Leukochoë. Toen Clytia, verteerd door jaloezie, vervolgens aan Leukochoë's vader Orchamus de affaire van zijn dochter ter ore liet komen, werd Leukochoë door hem als straf levend begraven en veranderde ze in een wierookstruik. Clytia probeerde nu het hart van Helios opnieuw te veroveren. De god, verbitterd om haar jaloerse daad, wees haar echter voor altijd af. Negen dagen lang zat Clytia vervolgens zonder eten of water naar de zon te staren, tot ze vergroeide met de grond en een zonnebloem (*Helianthus annuus*) werd, die geacht wordt met de zon mee te draaien. Clytia komt bij Lernutius ook voor in *Ocelli* IX.3 *An quae olim Clytien damnarunt fata*.

Clytiaeque memor, memor ... malorum: chiasme.

6. **quibus**: ablatief van oorzaak, met *malorum* als antecedent.

invidia: jaloezie in de liefde bracht zowel Clytia als de zonnegod immers in de problemen. De begrippen *invidia* en *invidere* hebben in zoengedichten een lange traditie die teruggaat op Catullus V.12 (cf. supra). Lernutius waarschuwt de zonnegod er dus voor om, wanneer hij Lernutius en zijn liefde van elkaar ziet genieten, niet afgunstig te zijn (of een ‘boos oog’ op hen te werpen ~*in-videre*).

V.3.5. JANUS LERNUTIUS, *BASIIUM XXV*

*Je mag Cybele's Galluspriester
zoenen geven vol fatsoen,
maar geef aan mij dan andere zoenen,
of ik hoef van jou geen zoen.
Want geef ik jou nu duizend zoenen,
of jij geeft die, schat, aan mij,
tenzij je, schat, bij al die zoenen,
nog één voegt en nóg erbij,
raakt mijn hart toch niet verzadigd,
en nog lang ook niet gestild,
ja, het brandt ook des te feller,
mijn verlangen wordt zelfs wild,
zoals een heldere vlam het ijzer,
dat zo scherper wordt verbrandt,
zoals een zieke naar wat water
om te drinken sterk verlangt.
Wil jij mij dus je zoenen geven,
geef dan zoentjes en iets meer,
want jij die Venus met je mond bent,
zal zo écht een Venus zijn.
En ik die net als Erysichthon
gruwelijk afzie van de pijn,
kan dan zo een tweede Anchises
of een tweede Adonis zijn.
Maar wat ik wou was buitensporig,
tegen zeden en fatsoen:
ik koester nu geen groots verlangen,
schenk mij dus nog slechts je zoen,
want zelfs in die soort verbinding
schuilt frivole, geile drang
en ik houd ervan te krijgen
wat ik kan als ik verlang.*

V.3.6. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XXVI*V.3.6.1. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XXVI*: TEKST

Res fuit in votis olim mihi plurima et aurum,
 Cultaque felicis iugera multa soli.
 Sed casus rerum dubios mortisque superbae
 Iura videns, vidi me cupidum esse nimis.
 Det mihi sponte sua mea Lux saepe oscula, magno
 Caesare maior ero, nil cupiam ulterius.

5

votum -i, o: gelofte, wens

iugerum -i, o: een 'morgen' land (ca. ¼ hectare)

solum -i, o: bodem, aarde, grond

casus -us, m: voorval, lotgeval, toeval

dubius -a-um: een onzeker, wankel, weifelend

nimis (adv.): te, te veel, al te

sponte (abl.v.enk.): uit ... eigen beweging, vrijwillig

osculum -i, o: kus

V.3.6.2. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XXVI*: VERTALING

*Ik bad destijds om stapels goud
 en spullen allerhand,
 om veel beploegde weidegrond
 en vruchtbaar akkerland.
 Toen zag ik het broze levenslot
 en het trotse doodsoordeel.
 Ik zag nu in: mijn wensen zijn
 te gulzig en te veel.
 Dus, als nu vaak mijn lieveling
 mij zoentjes geeft, spontaan,
 dan rijs ik boven Caesar uit
 en ben volmaakt voldaan.*

5

V.3.6.3. JANUS LERNUTIUS, *BASIUM XXVI*: BESPREKING

METRUM: elegische disticha.

PARAFRASE: vroeger streefde ik naar rijkdom in goud of grond, zegt de dichter (vss. 1-2), maar toen ik de fragiliteit van het leven en de meedogenloosheid van de dood inzag, besepte ik dat ik veel te gretig was in mijn wensen (vss. 3-4). Met spontane

zoentjes van mijn liefje ben ik nu al tevreden en voel ik me zelfs grootser dan Caesar (vss. 5-6).

BESPREKING:

1. **res ... plurima**: hyperbaton. In het eerste distichon van dit gedicht vermeldt de dichter zijn vroegere zucht naar materiële welvaart en bezit.

2. **felicis iugera multa soli**: hyperbaton met chiasische opbouw. De frase *iugera multa* wordt wel vaker gebruikt in de context van de verwerping van gierigheid en rijkdom, zoals misschien het meest memorabel in Tibullus' openingsverzen (Tibullus I.1.1-2), waarvan Lernutius' verzen een duidelijke echo zijn:

Divitias alius fulvo sibi congerat auro
Et teneat culti iugera multa soli

Verder wordt de frase in het *Corpus Tibullianum* onder meer nog gebruikt in II.3.42 en III.3.5 of bij Ovidius, *Ex Ponto* IV.9.86. Ook de tegengestelde uitdrukking *pauca iugera*, als idee van armoede, komt vaak voor, zoals in Horatius, *Oden* II.15.1; Vergilius, *Georgica* IV.127 of Ovidius, *Amores* III.15.12. Een *iugerum* (een 'morgen land') was een agrarische oppervlaktemaat die ongeveer een kwart hectare aanduidde.

3. **sed**: volgens het tweede distichon kwam de dichter echter tot inzicht door de confrontatie met de grilligheid van het lot (XXVI.3 *casus rerum*) en de meedogenloosheid van de dood (ibid. *mortis superbae*, zie bijvoorbeeld ook Statius, *Thebais* XII.679): misschien kan dit als autobiografische verwijzing alluderen op Lernutius' woelige levenstijd, met de talloze godsdienstoorlogen waaronder zijn stad Brugge, maar ook hijzelf heeft geleden.

4. **videns vidi**: een ietwat onhandig polyptoton.

5. **det**: conj.praes. t.a.v. vervulbare wens. Ook Tibullus versmaadde winstbejag ten voordele van een bucolisch bestaan met zijn liefje, maar Lernutius' *recusatio* mondt hier in zijn derde distichon uit in een nog specifiekere voorliefde voor een leven in het teken van kussen; dat maakt hem de koning te rijk (XXVI.5-6 *magno / Caesare maior*).

6. **Caesare**: het heeft uiteraard weinig belang zich af te vragen of Lernutius hier de beroemde Gaius Julius Caesar (100 – 44 v.C.) of een van zijn opvolgers in het achterhoofd heeft: het idee is dat hij met een zoentje van zijn meisje 'de koning te rijk' zou zijn.

magno / ... maior: het polyptoton maakt de vastberaden stelling van de dichter nog overtuigender.

Lernutius' zesentwintigste *Basium* kan beschouwd worden als een vrije bewerking van een anoniem gedicht uit de *Anthologia Palatina* (XI.3). Wellicht is dat ook de reden waarom het stuk in de *Delitiae*-uitgave is opgenomen als het negentiende gedicht in de

tweede afdeling, bij de vertalingen van Griekse epigrammen (Rik Deweerdt maakte van het Griekse gedicht recent een ‘actualiserende’ vertaling in *Hermeneus* 88.5 (2016), pag. 236).

ἤθελον ἂν πλουτεῖν, ὥς πλούσιος ἦν ποτε Κροῖσος
καὶ βασιλεὺς εἶναι τῆς μεγάλης Ἀσίας·
ἀλλ’ ὅταν ἐμβλέψω Νικάνορα τὸν σοροπηγόν,
καὶ γνῶ πρὸς τί ποιεῖ ταῦτα τὰ γλωσσόκομα,
ἀκτὴν που πάσσας καὶ ταῖς κοτύλαις ὑποβρέξας,
τὴν Ἀσίην πωλῶ πρὸς μύρα καὶ στεφάνους.

5

*Ik wou wel graag rijk zijn, zo rijk als Kroisos was destijds,
en koning zijn van heel het grootse Azië.
Maar sinds ik Nikanor de kistenmaker zag
en goed inzag waarvoor hij deze ‘stemmenkisten’ maakt,
besprenkel ik mijn meel en doordrenk het met mijn wijnbeker:
ik verkoop Azië nu wel voor wat mirre en kransen.*

5

V.4. ADRIAAN VAN DER BURCH (1545-1606)

Adriaan van der Burch werd geboren in Mechelen (of Brugge?), studeerde in Leuven, Padua en Siena. Daarna was hij griffier van het Hof van Utrecht, werd een tijdje uit de stad verbannen, maar nam uiteindelijk zijn ambt weer op. Van der Burch publiceerde met enige regelmaat bundels met, overwegend vrome, Latijnse poëzie. In 1600 verscheen zijn *Pius lusus*, waarin ook een collectie *Oscula et Oculi* was opgenomen.

V.4.1. ADRIAAN VAN DER BURCH, *OSCU LA ET OCULI XV*

Non semper caris praebet pater oscula natis:

Sed flagris illos, cum meruere, petit.

Quo signo proclivem in eos testatur amorem,

Ac dignam patriâ rem pietate facit.

Namque amor et plagas habet et sua vulnera, quae sunt

5

Hyblaeo longe dulcia melle magis,

Quando ex affectu puro infliguntur amatis:

Quin saepe hinc maior conciliatur amor.

*Een vader geeft zijn lieve zonen niet steeds zomaar zoenen,
maar zoekt hen, als zij het verdienden, ook op met de zweep.
Met dat signaal betuigt hij hen inschikkelijke liefde
en stelt een daad die heel goed past bij vaderlijke zorg.
Want liefde heeft zijn eigen slagen en zijn eigen wonden,
die heel wat zoeter zijn dan honing van de Hyblaberg,
wanneer men ze geliefden toebrengt uit een zuivere affectie:
ja, liefde die men zo betoont is dikwijls des te groot.*

V.5. ALBERT JORISZOOM GOEDHART (1581-1626)

Albert Joriszoon Goedhart (Albertus Eufrenius, 1581-1626) werd geboren als zoon van een koopman in Amsterdam. Hij studeerde in Amersvoort, Haarlem en Leiden en werd uiteindelijk geneesheer. Eufrenius maakte reeds als student naam met een bundeltje Latijnse *Poemata*, met daarin opgenomen zijn secundiaanse gedichtencycli *Erotica*, *Basia*, *Coma* en *Sylva*.

V.5.1. ALBERT JORISZON GOEDHART, *BASIA XIII*

Nunc precor, ô, misero, mea Lux, da paucula amanti

Basia, queîs veniat pristinus ore color:

Utque calor redeat gelidos natus in artus,

Oscula da vati, chara puella, tuo;

Qualia, non ullos experta Cupidinis ignes,

Ferre patri suevit nata tenella suo.

Casta iuvant nostris infixis labella labellis,

Et casti amplexus, alloquiumque decens.

5

*Ik smee je, schat, geef enkele zoentjes aan je trieste minnaar,
opdat op zijn gezicht zo weer een kleur komt als voorheen
en om de gloed van vroeger in zijn lichaam terug te brengen:
geef daarom ook die zoentjes aan je dichter, meisjelief.
Maar geef je zoenen zonder spoor van liefdesvuur van Amor,
zoals een tedere dochter doorgaans aan haar papa geeft,
want wij houden van lippen kuis gehecht aan onze lippen,
van eerbare omhelzingen en zedig taalgebruik.*

V.6. PIETER VAN DER STRATEN (1616-1641)

Pieter Van der Straten (Petrus Stratenus, 1616-1641) werd geboren te Goes, studeerde in Leiden en promoveerde te Orléans, om uiteindelijk stadssecretaris te worden in zijn moederstad. Na zijn vroegtijdige dood publiceerde zijn vriend en mededichter Cornelius Boyus de verzamelde gedichten van Stratenus onder de titel *Venus Zelandae et alia eius Poemata*, met daarin onder meer een collectie van negentien *Basia*.

V.6.1. PIETER VAN DER STRATEN, *BASIA XIX*

Dulce rubent subducta corallia ponto
Et matutinae vere ineunte rosae.
Et, quae laeta suae caelo rubicunda quadrigas
Mane reversuri nuntia solis agit.
Et Veneris mellita rubent suave ora, furentem
Cum Martem occulto provocat in thalamo.
Suavius at vaga labra Chloës candescere vidi
Cum premerem labiis blanda labella meis.

5

*Koralen kleuren heerlijk rood verborgen in het zeevlak
en rozen in de ochtend als de lente net begint,
of de godin die 's morgens vrolijk rozig in de hemel
haar vierspan ment als teken van de terugkeer van de zon.
En rood kleurt ook de hemels zoete honingmond van Venus
als zij de geile Mars soms heimelijk in haar lakens lokt.
Maar niets lijkt als de blos op Chloë's vlinderende lipjes,
wanneer ik met mijn lippen op haar wulpse lipjes druk.*

BIBLIOGRAFIE

- BALAVOINE, C. 1980. 'A la suite des 'Basia' de Joannes Secundus: Questions sur l'imitation', in: J.-C. Margolin (ed.), *Acta Conventus Neo-Latini Turonensis*, Paris, bd. 2, 1077-1092.
- BUCHANAN, G. 1628. *Georgii Buchananii Scoti Poemata quae extant*, Leiden.
- CHATFIELD, M. 2008. *Cristoforo Landino. Poems*, Cambridge & London.
- CZAPLA, B. 2003. 'Erlebnispoesie oder erlebte Poesie? Paul Flemings *Suavia* und die Tradition des zyklusbildenden Kußgedichts', in: B. Czapla, R.G. Czapla & R. Seidel (eds.), *Lateinische Lyrik der Frühen Neuzeit*, Tübingen, 356-397.
- CLAES, P. 2011. *Echo's, Echo's*, Kessel-Lo.
- DAHLMANN, H. 1979. 'Ein Gedicht des Apuleius?', in: *Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz. Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse* 1979.8.
- DE JONG, Y. 2018. *Catullus. Complete gedichten*, Leiden.
- DENNIS, R.G. 2006. *Giovanni Gioviano Pontano. Baiae*, Cambridge & London.
- DOUSA, J. 1609. *Poemata pleraque selecta*, Leiden.
- ELLINGER, G. 1899. *Ioannes Nicolai Secundus, Basia. Mit einer Auswahl aus den Vorbildern und Nachahmern*, Berlin.
- ELLIS, R. 1876. *A Commentary on Catullus*, Cambridge.
- ENDRES, C. 1981. *Janus Secundus. The Latin Love Elegy in the Renaissance*, Hamden.
- ENENKEL, K. 2004. 'Neo-Latin Erotic and Pornographic Literature (c. 1400–c. 1700)', in: P. Ford e.a. (eds.), *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*, Leiden & Boston.
- EUFRENIUS, A. 1601. *Poëmata Alberti Eufrenii Georgiadis*, Leiden.
- FANTAZZI, C. 1996. 'The Style of the Quattrocento Latin Love Poetry', *International Journal of the Classical Tradition* 3, 127-146.
- FANTAZZI, C. 2012. *Michael Marullus. Poems*, Cambridge.
- FORBERGIUS, F.C., 1824. *Antonii Panormitae Hermaphroditus*, Coburgi.
- FORD, P. 2013. *The Judgement of Palaemon. The Contest between Neo-Latin and Vernacular Poetry in Renaissance France*, Leiden & Boston.
- FROTSCHER, C.-H. 1971. *Marc-Antoine Muret. Opera Omnia*, Genève.
- GAISSER, J. 1992. 'Catullus', in: V. Brown (ed.), *Catalogus Translationum et Commentariorum* 7, Washington DC, 197-292.
- GAISSER, J. 1993. *Catullus and His Renaissance Readers*, Oxford. GAISSER, J. 2007. 'Catullus in the Renaissance', in: M.B. Skinner. *A Companion to Catullus*, Oxford e.a., 439-460.
- GAISSER, J. 2009. *Catullus (Blackwell Introductions to the Classical World)*, Oxford.
- GAISSER, J. 2017. 'Lyric', in: V. Moul, *A Guide to Neo-Latin Literature*, Cambridge, 113-130.
- GARRISON, D. 2004. *The Student's Catullus. Third Edition*, Oklahoma.
- GENDRE, A. 1978. 'De l'Antiquité à Ronsard et à Louise Labé. Le baiser amoureux et la mort', in: *Mélange d'études romanes du Moyen Age et de la Renaissance offerts à Jean Rychner*, Paris, 169-181.
- GINSBERG, E. 1986. 'Peregrinations of the Kiss: Thematic Relationships between Neo-Latin and French Poetry in the Sixteenth Century', in: I. MacFarlane (ed.), *Acta Conventus Neo-Latini Sanctandrani*, Binghampton, 331-342.
- GODWIN, J. 1999. *Catullus. The Shorter Poems*, Warminster.
- GOW, A. & D. PAGE. 1965. *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams*, Cambridge.
- GREEN, P. 2005. *The Poems of Catullus*. Berkeley.
- GUÉPIN, J.P. 1987. 'Janus on Pontanus. Motieven uit de Kusgedichten', *De Revisor* 14, pag. 52-63.
- GUÉPIN, J.P. 1991. *De kunst van Janus Secundus. De 'kussen' en andere gedichten*, Amsterdam.
- GUÉPIN, J.P. 1997. *Janus Secundus. De kunst van het zoenen. De 'Kussen' en andere liefdesgedichten*, Utrecht.
- GUILLLOT, R. 2005. *Jean Second. Oeuvres Complètes. Tome I. Basiorum liber et Odarum liber*, Paris.
- HALL, J.B. 1985. *Claudian. Carmina*, Leipzig.

- HAYNES, K. 2007. 'The Modern Reception of Greek Epigram', in: P. Bing & J.S. Brussen (eds.). *Brill's Companion to Hellenistic Epigram*, Leiden & Boston, 565-583.
- HEESAKKERS, C. 1986. 'Secundusverering in Nederland', in: M. de Schepper & R. de Smedt (eds.), *Symposium Janus Secundus* (Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, 90/2), 25-37.
- HEESAKKERS, C. & REINDERS, W. 1993, *Genoeglijk bovenal zijn mij de Muzen. De Leidse Neolatijsne dichter Janus Douza (1545-1604)*, Leiden.
- HEINSIUS, D. 1603. *Danielis Heinsii Gandensis Elegiarum lib. III, Monobiblos, Sylvae*, Leiden.
- HINTZEN, B. 2015. *Paul Flemings Kußgedichte und ihr Kontext*, Bonn.
- HURKA, F. 2005. 'Sannazaros Kußgedicht 'Ad Ninam' (Epigr. 1.6): Zwischen Pontano und Catull', in: E. Schäfer (ed.), *Sannazaro und die Augusteische Dichtung*, Tübingen, 137-146.
- HUTTON, J. 1935. *The Greek Anthology in Italy to the Year 1800*, New York.
- HUTTON, J. 1946. *The Greek Anthology in France and the Latin Writers of the Netherlands to the year 1800*, Ithaca, New York.
- INGELBRECHT, T. 2018. *Janus Lernutius. Kussen uit Brugge*, Leuven.
- INGELBRECHT, T. 2019a. 'Kussen uit Brugge. De Basia van Janus Lernutius (1545-1619)', *Hermeneus* 91.3, 98-103.
- INGELBRECHT, T. 2019b. 'Zoenen volgens het boekje. Deel I: van de oudheid tot de Italiaanse renaissance', *Kleio* 48.4, 179-195.
- INGELBRECHT, T. 2020. 'Zoenen volgens het boekje. Deel II: van Frankrijk tot de Lage Landen', *Kleio* 49.1, 21-34.
- KER, W. 1919. *Martial. Epigrams. Volume I*, London & New York.
- KNIGHT, S. & TILG, S. 2015. *The Oxford Handbook of Neo-Latin*, Oxford.
- KNOX, P. 2018. *Angelo Poliziano. Greek and Latin Poetry*, Cambridge.
- KÜHLMANN, W. e.a. (eds.) 1997. *Humanistische Lyrik des 16. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main.
- LAURENS, P. (ed.) 1975. *Musae reduces: Anthologie de la poésie latine dans l'Europe de la Renaissance (The Return of the Muses: An Anthology of Latin Poetry in Renaissance Europe)*. 2 vols., Leiden.
- LAURENS, P. (ed.) 2004. *Anthologie de la poésie lyrique latine de la Renaissance (An Anthology of Latin Lyric Poetry of the Renaissance)*, Paris.
- LEE, G. 2008. *Catullus. The Complete Poems*, Oxford.
- LEFÈVRE, E. & SCHÄFER, E. 2008. *Daniel Heinsius. Klassischer Philologe und Poet*, Tübingen.
- LUDWIG, W. 1989. 'Catullus renatus: Anfänge und frühe Entwicklung des catullischen Stils in der neulateinischen Dichtung', in: L. Braun & W. Ehlers & P. Schmidt & B. Seidensticker (eds.), *Litterae Neolatinae: Schriften zur neulateinischen Literatur*, München, 162-194.
- LUDWIG, W. 1990. 'The Origin and Development of the Catullan Style in Neo-Latin Poetry', in: P. Godman & O. Murray (eds.), *Latin Poetry and the Classical Tradition*, Oxford, 183-198.
- LUDWIG, W. 1991. 'The Beginnings of Catullan Neo-Latin Poetry', in: A. Dalzell e.a. (eds.), *Acta Conventus Neo-Latini Torontonensis*, Binghamton, New York, 449-456.
- MARSHALL, P.K. 1990. *Auli Gellii. Noctes Atticae*, Oxford.
- MORRISON, M. 1955. 'Catullus in the Neo-Latin Poetry of France before 1550', *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 17, 363-394.
- MORRISON, M. 1963. 'Catullus and the Poetry of the Renaissance in France', *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 25, 25-56.
- MÜLLER, K. 1961. *Petronii Arbitri Satyricon*, München.
- MOUL, V. 2014. 'Lyric Poetry', in: S. Knight & S. Tilg, *The Oxford Handbook of Neo-Latin*, Oxford, 41-56.
- NATIVEL, C. 1997. *Centuriae Latinae. Cent figures humanistes de la Renaissance aux Lumières*, Genève.
- NICHOLS, F.J. 1979. *An Anthology of Neo-Latin Poetry*, New Haven.
- NISBET, G. 2015. *Martial. Epigrams*, Oxford.
- NORCIO, G. 1980. *Marziale. Epigrammi*, Torino.
- PAGE, D.L. 2008. *Further Greek Epigrams. Epigrams before A.D. 50 from the Greek Anthology and Other Sources ...*, Cambridge.

- PARKER, H. 2005. 'Renaissance Latin Elegy', in: Barbara K. Gold (ed.), *A Companion to Roman Love Elegy*, Malden, 476-490.
- PARKER, H. 2010. *Antonio Beccadelli. The Hermaphrodite*, Cambridge & London.
- PATON, W.R. 2014. *The Greek Anthology I. Books 1-5 (Loeb Classical Library 67)*, Cambridge.
- PERELLA, N. 1969. *The Kiss, Sacred and Profane*, Berkeley.
- PEROSA, A. & SPARROW J. 1979. *Renaissance Latin verse: An Anthology*, London.
- PEROTTI, P. 2018. 'Baci Romani: basium, osculum, savium', *Itaca* 34, 81-97.
- PRICE, D. 1996. *Janus Secundus* (Medieval & Renaissance Texts & Studies, vol. 143), Tempe.
- PUTNAM, M.C. 2009. *Jacopo Sannazaro. Latin Poetry*, Cambridge & London.
- RAMMINGER, A. 1937. *Motivgeschichtliche Studien zu Catulls Basiagedichten*, Würzburg.
- REVARD, S. 2014. 'Neo-Latin Lyric Poetry in the Renaissance', in: *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*, Leiden & Boston, vol. 1, 399-411.
- ROMAN, L. 2014. *Giovanni Gioviano Pontano. On Married Love – Eridanus*, Cambridge & London.
- RIJSER, D. 2016. *Een telkens nieuwe oudheid*, Amsterdam.
- RILEY, M. 2016. *The Neo-Latin Reader*, Sophron.
- SEGAL, C. 1968. 'Catullus 5 and 7; A Study in Complementaries', *American Journal of Philology* 89, 284-301.
- SENARD, C. 2017. *Vénus et Priape. Anthologie de poésie érotique du Quattrocento*, Genève.
- SETAIOLI, A. 2001. 'La poesia in Petr. Sat. 79.8', *Prometheus* 27, 136-144.
- SETAIOLI, A. 2011. *Arbitri Nugae. Petronius' Short Poems in the Satyrical*, Frankfurt am Main e.a.
- SETAIOLI, A. 2015. 'The Kiss and the Soul', *Giornale Italiano di Filologia* 67, 9-22.
- SIMON, E.M. 2018. 'Paul Flemings *Suavia*: ein Meisterwerk der neulateinischen erotischen Dichtung', in: A. Steiner-Weber & F. Römer (eds.), *Acta Conventus Neo-Latini Vindobonensis*, Leiden, 647-657.
- STRATENUS, P. 1641. *Petri Strateni Venus Zeelandae et Alia ejus Poëmata*, Den Haag.
- SYNDIKUS, H. 1984. *Catull. Eine Interpretation*, Darmstadt.
- SUMMERS, K. 2006. *The Iuvenilia of Marc-Antoine Muret, with a translation, introduction, notes, and commentary*, Columbus.
- VAN CROMBRUGGEN, H. 1955. *Janus Lernutius (1545-1619). Een biografische studie* (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren 23), Brussel.
- VAN DAM, H.J. 1996. 'Onder de altijd bloedige barbaren uit het noorden. Catullus in het Nederlands humanistisch Latijn in de zestiende eeuw', in: Van der Paardt e.a., *Receptie van de Klassieken – Supplement IV: Catullus. Vier voordrachten en lesmateriaal*, Emmeloord, 27-52.
- VAN DAM, H.J. 2000. 'Second et la poésie néo-latine des Pays-Bas au XVIe siècle', in: J. Balsamo e.a. (eds.), *La poétique de Jean Second et son influence au XVIe siècle*, Paris, 169-184.
- VAN DER BURCH, A. 1600. *Adriani vanderburchii Pii Lus in quibus Oscula et Oculi ...*, Utrecht.
- VAN GULIK, E. 1975. 'Drukkers en geleerden - De Leidse Officina Plantiniana (1583-1619)', in: Th.H. Lunsingh Scheurleer & G.H.M. Posthumus Meyjes (eds.), *Leiden University in the Seventeenth Century. An Exchange of Learning*, Leiden, 367-393.
- VAN TIEGHEM, P. 1966. *La littérature latine de la Renaissance*, Genève.
- VIVIAN, P. 1966. *The Works of Thomas Campion*, Oxford.
- WILSON, A.M. 1997. *Jean Bonnefons. Pancharis*, Manchester.
- WOLFF-UNTEREICHEN, F. 1986². *Antonio Panormita. Hermaphroditus, mit Apophoreta von Friedrich Carl Forberg*, Hanau.
- WONG, A. 2017. *The Poetry of Kissing in Early Modern Europe*, Cambridge.

Want de geslachtsdaad heeft een eindpunt en verzadiging en hij stelt niets voor als je de zoenen eruit wegneemt. Gezoen echter kent geen eindpunt en geen verzadiging, gezoen hernieuwt zich, voor eeuwig opnieuw.

Achilleus Tatios IV.8

